

TŠHUPATSELA YA GO ITHUTA KA MONG: TEMOGO YA TŠHOMIŠO YA POLELO KA TSINKELO (TTPT) SEPEDI

MALEME A SEMMUŠO

LELEME LA GAE

LELEMETLALELETŠO LA PELE

LELEMETLALELETŠO LA BOBEDI

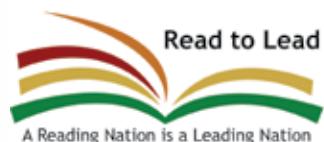
MEPHATO YA 10-12

2018

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Department of Basic Education

222 Struben Street

Private Bag X895

Pretoria 0001

South Africa

Tel: +27 12 357 3000

Fax: +27 12 323 0601

120 Plein Street Private Bag X9023

Cape Town 8000

South Africa

Tel: +27 21 465 1701

Fax: +27 21 461 8110

Website: <http://www.education.gov.za>

© 2014 Department of Basic Education

**TŠHUPATSELA YA GO ITHUTA KA MONG:
TEMOGO YA TŠHOMIŠO YA POLELO KA TSINKELO
(TTPT)**

MEPHATO YA 10-12

MALEME A SEMMUŠO

LELEME LA GAE

LELEMETLALELETŠO LA PELE

LELEMETLALELETŠO LA BOBEDI

2018

1. MATSENO: TEMOGO YA TŠHOMIŠO YA POLELO KA TSINKELO (TTPT)

Ke ka lebaka la eng re ithuta Temogo ya Tšhomiso ya Polelo ka Tsinkelo?

- Tshedimošo ya go thuša go kwešiša TTPT ka botlalo
- Na ditumelo le ditlwaelo ke eng?
- Na dikgokagano ke eng?
- Kakaretšo ya dikgopolokgolo tša Temogo ya Tšhomiso ya Polelo ka Tsinkelo.

1. POLELO LE MAATLA

2. POLELO YA GO ŠUŠUMETŠA, JABETŠA, POLELO YA TSOŠA MAIKUTLO, KGETHOLLO, POLELO YA GO SEKAMELA KA LEHLAKORENG LE TEE, KGETHOLOGANYO YA SEMORAFE

3. DINTLHA LE DIKAKANYO

4. BOIKGOPOLELO, DIKAKANYO LE DINGANGIŠANO

5. POLELO LE SETŠO

6. PHAPANO GO YA KA DIPOLELO LE SEMMOTWANA

7. LEAGO LE TŠA SEPOLOTIKI LE BOITHEKG BJA SETŠO BJA MONGWADI LE SETŠWELETŠWA.

8. DITŠWELETŠWA TŠA GO BONWA LE POLELOMMELE

MAMARETŠO YA A: MEHLALA YA DIATHEKELE TŠA DIKURANTA

MAMARETŠO YA B: KELO KA MONG

DIHLATSE

1. MATSENO

Go ya ka Setatamente sa Kharikhulamo ya Setšhaba(SEPHOLEKE):

Go ithuta polelo go swanetše go dumelela barutwana:

- go šomiša polelo ka tsenelelo le go ikgopolela
- go tšweletša dikgopololo ka ditlwaelo
- go itswalanya le ditšweletšwa tše di fapanego
- go tšweletša ditšo le meeno ya rena.
- Ba kgone go tseba le go bala ditšweletšwa ba nepišitše go mabaka a go swana le go ithabiša

1.1 Go ya ka Setatamente sa Kharikhulamo ya Setšhaba(SEPHOLEKE):

Temogo ya Tšhomiso ya Polelo ka Tsinkelo ke tshekatsheko ya mokgwa woo tlhalošo e bopšago ka kwešišo ya tswalano ya maatla magareng ga maleme. E matlafatša morutwana

go gana tšhušumetšo le go šomiša polelo ka tshwanelo. E akaretša gape go thuša morutwana go ela hloko ge a kgetha mantšu, popopolelo, segalo, dikgokagano, sebopego, bj.bj. TTPT e bolela gape ka kwešišo ya leago, sepolotiki, le ditlwaelo tša batho.

Lebelela sethalwa se se latelago:

E AMA KGETHO YA MANTŠU.

Go be go ka ba bohlokwa ge sehlopha seo se itlhamelego,mohlomongwe se ka bitšwa "materorise" g "balwelatokologo" go ya le gore o eme ka lehlakoreng

E AMA KGETHO YA DIBOPEGO TŠA THUTAPOLELO.

Tirwa e ka dirišwa go uta dintilha goba go fahlela taba ye e itšego , go fa mohlala, ge go ka thwe "Go lobilwe diranta tše dimilione tše lekgolo ngwaga wa go feta" (Re be re tlo botšiša gore:" Re lobišitwe ke mang? Ka le lebaka la eng? Bjang? Go ka botšišwa le gore "lobile" go ra go reng? bj.bj)

TŠHOMIŠO YA POLELO

E AMA KGETHO YA RETŠISTARA.

E ka diriwa go hlohleleta batho go itshwara ka tsela ye e itego mohlala, dipapatšo-mabakeng a mangwe di diriša segalo se sebotse, sa go tlwaelega (bophelo bja gago bo bohlokwa kudu) go dira batho gore ba gore setweletwa se bohlokwa go bona.

E AMA KGETHO YA SEBOPEGO SA POLELO.

E ka šupa gore 'ditokelo tša gago ke dife poledišanong -go fa mohlala, potšišotherianong ya mošomo mo motho o tee a fela a ka bago le tokelo ya go botšiša dipotšišo

TŠHEDIMOŠO YA GO THUŠA GO KWEŠIŠA TTPT KA BOTLALO:

Pele go rutwa le go ithutwa ka Temogo ya Tšhomiso ya Polelo ka Tsinkelo (TTPT), hlatholla dikhathune tše di filwego ka tlase go laetša kwešišo ya ditšweletšwa tša go bonwa. Thoma ka go utolla **nepo le maikemišetšo** a mothadi wa dikhathune tše di latelago:

1. Pele ga go bala: lebelela dikhathune ka go kitimiša mahlo.
2. Ka nako ya go bala: bala/lebelela dikhathune ka tsenelelo le tsinkelo go ya ka morero
3. Ka morago ga go bala: araba dipotšišo (go dirišwe dithekni ki tša khathune)

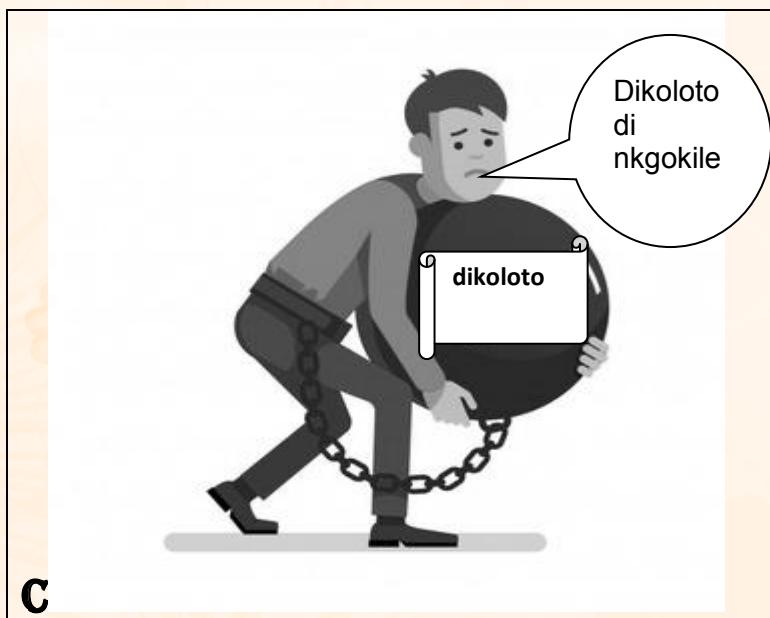
A

Dipotšišo tša khathuni di fapana le tša tekatlhaologanyo ka **mehlala** ye e latelago:

Tekatlhaologanyo	Khathune
Tsopola seo se lego kgopolong ya motho yo.	Efa mohuta wa pudula ye e dirišitšwego mo khathuneng ye.
Ke mohuta ofe wa batho wo o nago le dikoloto tše dintši?	Tsopola polelo ya tshekamelo ka lehlakoreng le tee.
1.Na o bona motho yo a tla kgona go tšwa dikolotong? Fahlela 2. Ke ka lebaka la eng morwalo wo a o rwelego o tlemilwe ka lenti? Fahlela karabo ya gago.	1. Ke thekniki efe yeo e dirišitšwego ke mothadi wa khathune go laetša gore motho yo o na le dikoloto tše dintši / a ka se kgone go tšwa dikolotong? Fahlela 2. Ke ka lebaka la eng lenti la go tlema morwalo le šomišitšwe bjalo ka tekniki ye bohlokwa khathuneng ye? Fahlela karabo ya gago.
Efa maikutlo ao a aparetšego motho yo.	Ke maikutlo afe ao a tšweletšwago ke tirišo ya ditho tša mmele mo khathuneng ye.

KELO: Barutwana ba fiwe mošomo wa GAE mabapi le khathune ye. Thlamo ya dipotšišo e latele magato a taxonomi le tirišo ya dithekniki tša khathune.

KELO: Barutwana ba fiwe mošomo wa PHAPOŠI mabapi le khathune ye. Thlamo ya dipotšišo e latele magato a taxonomi le tirišo ya dithekniki tša khathune.

Mohlala:

Hlatholla kutollo yeo mothadi wa khathune a e tšweletšago ka tšhaene le nkgokolo tšeou di tlemeletšwego lethekeng la motho yo a lego mo khathuneng.

D

KELO: Barutwana ba ahlaahle seo se tšweletšwago ke khathune ye. Go hlokomelwe kudu tirišo ya dithekni tša khathune.

Mohlala: Polelosefahlego ya motho yo e utolla maikutlo afe? Otlologa.

KELO: Barutwana ba ngwale magato a maleba ao a ka latelwago mabapi le boiphemelo dikolotong .

Mohlala:

Ke kalebaka la eng mothadi wa khathune a tšweleditše sišireletša letšatši

Khathune ya A go fihla go ya F:

- ❖ Na dikhathune tše di filwego ka godimo di laetša tshegišo/ kodutlo/nyefolo/tsholo/kgegeo/ kgalemo/ keletšo? Fahlela.
- ❖ Ke dithekni ki dife tša khathune tše di dirišitšwego?
- ❖ Hlama motšhitšhi wa dipotšišo mabapi le dikhathune tše.
- ❖ Bapetša o be o fapantšhe dikhathune tše o di filwego ka godimo.

LEBELELA DIKHATHUNE TSE O DI FILWEGO KA GODIMO LE KA TLASE GOMME O IKATIŠE:

- ✓ Bontšha ka moo mothadi wa dikhathune a kgonnego/paletšwego go laetša tatelano ya ditiragalo (thulaganyo) ka gona dikhathuneng tše di o filwego.
- ✓ Bapetša dipudula tša **A, D le F** (dikhathuneng tša ka godimo) le dipula tša **G le I** (dikhathuneneng tša ka tlase)
- ✓ Bapetša fonte ye kgolo ya F khathuneng tša ka godimo le fonte ye nnyane ya **G le I** dikhathuneneng tša ka tlase:
- ✓ Bontšha seo se tšweletšwago ke:
  1. Ditho tša mmele
  2. Polelosefahlego
  3. Kopantšhomahlo
  4. Leemo
  5. Moaparo
  6. Kalo/Peakanyo
  7. Bokamorago

8. Tšhomiošo ya maatla a polelo, khuduego, tirišo ya tlhakakgolo le ye nnyane
9. Na o bona mothadi wa dikhathune a kgonne go tweletša tatelano ye botse ya ditiragalo dikhathuneng tša gagwe? Fahlela karabo ya gago.

Bapetša khathune ya G le H

THEKNIKI	KHATHUNE YA G	KHATHUNE YA H
Pudula	Ya go	Ya go bolela
Fonte	Ye nnyane : O bolelela fase	Ye kgolo : .....
Polelosefahlego	Maikutlo a letšhogo	.....
Polelommelle	.....	.....

Khuetšo	Tšhaene	.....
Khuetšo	Sekero	Go kgaola/fediša dikoloto

Ka botlalo hlatholla seo se diregagokhathuneng ya I.

Ka morago ga go nwa a mokgako mabapi le ditšweletšwa tše di filwego ka godimo, a go lebelelwwe tše di latelago:

	Pudula ya go laetša gore go a naganwa.
	Pudula ya go laetša gore go a bolelwwa.
	Pudula ya go laetša gore go a bolelwwa.
	Pudula ya go laetša gore go bolelwwa godimo/ hlabja lešata/dirwa ditšhupetšo/ go a omanywa/bjalobjalo

FONTE YA KHATHUNE	FONTE YA PAPATŠO
<p>Fonte ye kgolo Taetšo ya gore go omanya/Pefelo/ go bolelela godimo/ hlabatša/bj.bj Gantši e tšweletša maikutlo ao a rilego go ya ka boemo bja ditiragalo. Tirišo ya polelommele le mohuta wa pudula di kgata karolo ya bohlokwa.</p>	<p>Fonte ye kgolo Go goga šedi/jabetša/go gokagoketša Go tšweletša molaetša wa papatšo Go bontšha leina/hlogo ya papatšo</p>
<p>Fonte ye nnyane E laolwa ke polelo ka boyona/diteng tša seo se bolelwago/ bj.bj Taetšo ya go bolela ka mokgwa wa setlwaedi/ bolelela fase/go hebehebetša/go iketla/boikokobetšo/bj.bj</p>	<p>Fonte ye nnyane E laolwa ke polelo ka boyona/diteng tša seo se bolelwago/bj.bj Go thekga molaetsa wo o tšweletšwago ke fonte ye kgolo Go fa tshedimošo ye e itšego Ka dinako tše dingwe e ka utolla molaetša wa go iphihla ka tsela ya makgethe/bj.bj</p>

FONTE YA KHATHUNE	FONTE YA PAPATŠO
<p>Fonte ye kgolo Taetšo ya gore go omanya/Pefelo/ go bolelela godimo/hlabo lešata/bj.bj Gantši e tšweletša maikutlo ao a rilego go ya ka boemo bja ditiragalo. Tirišo ya polelommele le mohuta wa pudula di kgata karolo ya bohlokwa.</p>	<p>Fonte ye kgolo Go goga šedi/jabetša/go gokagoketša Go tšweletša molaetša wa papatšo Go bontšha leina/hlogo ya papatšo</p>
<p>Fonte ye nnyane E laolwa ke polelo ka boyona/diteng tša seo se bolelwago/bj.bj Taetšo ya go bolela ka mokgwa wa setlwaedi/bolelela fase/go hebehebetša/go iketla/boikokobetšo/bj.bj</p>	<p>Fonte ye nnyane E laolwa ke polelo ka boyona/diteng tša seo se bolelwago/bj.bj Go thekga molaetša wo o tšweletšwago ke fonte ye kgolo Go fa tshedimošo ye e itšego Ka dinako tše dingwe e ka utolla molaetša wa go iphihla ka tsela ya makgethe/bj.bj</p>

PAPATŠO YA MARARANKODI	PAPATŠO YA THWII
 <p>E BA THOMAS MAKGOLWA KA GO BONA, O DIRIŠE SENODYNE ... Sešepe sa go hlapa meno a sale a re twaa!</p> <p>SENSODYNE</p>	<p>E DIRA GORE MENO A ŠALE A RE TWAA!</p> <p>Diriša sešepe sa sensodyne o nwe a mokgako!</p>
<p>KHATHUNE YA MARARANKODI</p> <p>seetša</p> <p>Thuto</p>	<p>KHATHUNE YA THWII</p> <p>Ga ke nyake basetsana ka mo phapošing ya ka!</p> <p>Ka ge bašemane ba le bohlale, thuto ke ya bona fela!</p>

KELO: Ka morago ga go bala dipapatšo le dikhathune tša mararankodi le tša thwii,

Na o bona phapano magareng ga tšona? Otlologa.

KELO: Barutwana ba fiwe mošomo wa KATOLOŠO mabapi le dikhathune gammogo le

Dipapatšo tše di filwego ka godimo.

Tlhamo ya dipotšišo e latele magato a *taxonomi* le tirišo ya dithekniki tša

Ditšweletšwa tše.

Agaa, re nwele a mokgako ka matsenyagae ao re a filwego ka godimo mabapi le ditšweletšwa

tša go bonwa.

Bjale a re kwe gore naa tšhupatsela ye e re utollela eng ka TTPT.

1. Aedeilotši ke eng?

Ke ditumelwana tša motho yo a itšego goba tša sehlopha. Aedeolotši ke karolo ya tumelo ye e thušago go bopa setšo, setšhaba goba tebelelo ya sehlopha ya lefase. Bjalo ka setšhaba re abelana tšona diaedeolotši tše. Mabakeng a mangwe di bitšwa diaedeolotši tše di bušago goba go laola le go ya go ile- seo ke sona se bopago le go beakanya tsela yeo re gopolago ka setšhaba ka gona, lefase le batho ba lona:

Mehlala ya diaedeolotši ke ye e latelago:

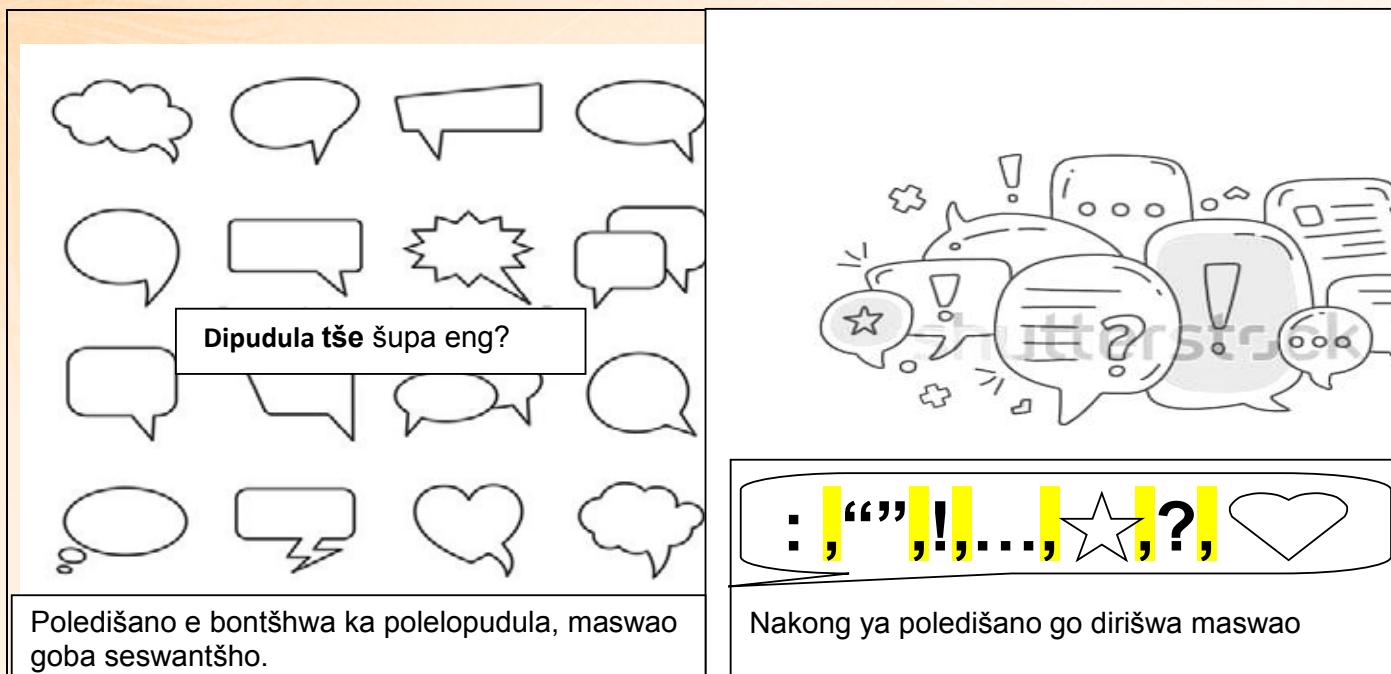
- **Bokomonisi:** Dithoto tša naga di laolwa ke mokgatlo o tee wa sepolotiki.
- **Bongtshadi:** Bo bolelela ka go lekalekana ga basadi le batho ba bangwe go tša ekonomi, selegae le dipolitiki. Bo emaemela gape ditokelo tša basadi le ditokelo tša pelegi.
- **Aedeilotši ya Bong:** E swaragane kudu le boitshwaro bja banna le basadi go lebeletšwe maemo a bona setšhabeng, ditokelo le maikarabelo a bona.
- **Tekatekano ya Dibaka:** Ke aedeolotši yeo e nyakago go tloša kgethologanyo ye e theilwego godimo ga bogolo, bong, mmala, morafe, botšo, tumelo le go se itekanele go go akaretšago go se itekanele mmeleng le monaganong. “Batho ka moka bana le tokelo ya go swarwa go swana”.
- **Ditumelo:** Ka moka ke diaedelotši gomme ka gare ga tšona go sa na le ditumelwana tše dingwe tše di fapafapanego. Ba bangwe ba badumedi ba latela ditaelo/melao ka botshepegi bjalo ka ge e beilwe mola balokologi bona ba kgetha tše ba gopolago gore di bohlokwa go fetiša tše dingwe.
- **Diaedeolotši tša kgopoloy ka mehla:** tšona di theilwe godimo ga tikologo goba lefelo le le itšego. Badudi ba dinagamagae goba ba go dula mašokeng le bona ba na le ditumelo tša bona tša go ama polokego le tšhireletšego go diphoofolo. Ge e le metsesetoropong gona, batho ba ithuta go tshela mebila ka polokego.

1.1. Poledišano ke eng?

2. Poledišano ke tsela yeo batho ba bolelago ka gona. Gape se se akaretša ka fao motho a dirišago segalo le kgatelelo ge a

bolela.

Poledišano gare ga ..... le ..... e laetša gore ..... o diriša segalo sa ..... e bile o
gatelela seo a se bolelago.

A RE IKATIŠE:

Diriša mehlala ya dipudula le maswa a o a filwego ka godimo gomme o hlame poledišano ya khathune ka go bontšha tshegišo le kgegeo.

Ditšweletšwa tše poledišano tše mmakgonthe

Ke ditšweletšwa tše poledišano tše bjalo ka :

- Dikgatišobaka, dikuranta, dikgatišo tše seyalemoya le thelebišene, dipapatšo,
- Diproutšhara, difomo tše mmušo le tše di ka dirišwago go ruta bj.bj

Ditšweletšwa tše di bonwago-ke ditemana tše di hlagišitšwego ka go thalwa goba

diswantšho mme di balwa ka go di lebelela.

2.1. Ke ka lebaka la eng re swanetše go ruta Temogo ya Tšhomiošo ya Polelo ka Tsikelo?

Temogo ya Tšhomiošo ya Polelo ka Tsikelo e dira tše di latelago:

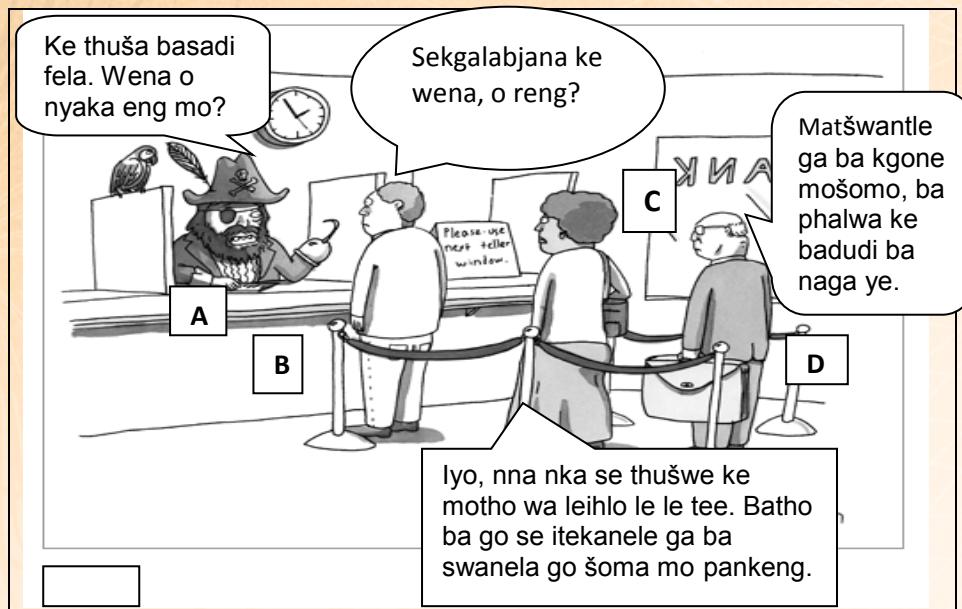
- Go ruta le go ithuta polelo go akaretša tsebo ya popopolelo ya setšweletšwa seo go rutwago ka sona. Barutwana ba matlatatšwa go lemoga le go kgona go se fekeetšwe/radiiwa ka polelo gomme ba diriša polelo ka kelotlhoko.
- Go bopa dikgokagano magareng ga mošomo wa ka phapošing le leefaseng le le phatlalatšego la bona la selegae/sepolitiki.
- Go aga le go le go lebelela morago sammaletee gore modiriši wa polelo ke mang, maatla le aedeolotši ya gagwe.

- Go ruta barutwana gore polelo ga e dirišwe fela bjalo ka mokgwa wa go kgokagana/abelana dikgopoloo eupša e dirišwa gape bjalo ka mokgwa wa go laola batho le go ba huetša go seo ba se gopolago le go se dira; ka mehla e tswalanywa le mabaka a mangwe ao ba sa a lemogego bjalo ka maatla, aedeolotši, gore ke bona bomang, maemo, bong le morafe, go sekamela lehlakoreng le tee, kgethologanyo bj.bj.
- Go ruta barutwana go hlama ditšweletšwa ntle le go tšwetša pele dikgopoloo tša kgale tša go sekamela lehlakoreng le tee. Go hlotla ditšweletšwa le go tšea magato go tliša lefase le lekaone.
- Go oketša temogo ya barutwana ya maemo a setšhaba a selegae, sepolitiki, setšo tše e lego mothopo wa ditšweletšwa.

2.2. Dintlha tše bohlokwa tše di lebeletšwego go Temogo ya tšhomis̄o ya Polelo ka Tsinkelo.

- Barutwana ba swanetše go diriša polelo ya ka mehla le ya go ngwala.
- Ba lebelele gore polelo e dirišwa bjang go laola goba go huetša le go bopa tebelelo ya bona ya lefase ka tlase ga dintlha tše di latelago:
  - ge batho ba bontšha maatla ge ba bolela
  - khuduego (go tsoša maikutlo)
  - ba diriša polelo ya tšhušumetšo/ hlohleletša
  - go jabetša/ go gokagoketša / go hlalefetša
  - Go goga šedi
  - Ya semorafe/lehloyo/lenyatšo/tlhorišo
  - ba diriša polelo ya kgethollo
  - Go gatelela, bj.bj
  - Polelo ya go sekamela lehlakoreng le tee.
  - Kgetho ya bona ya mantšu e laolwa kudu ke dikamano tša selegae le setšo.
  - Ge go ahlahlwa dintlha tša mohuta wo, tsepelelo e bewa godimo ga mokgwa wo polelo e šomišwago go sepetša melaetša, maatla, phapano ya bong, bogolo bj.bj.

BALA O BE O BOGELE DIPOLEDIŠANO MO KHATHUNENG YE YA KA TLASE

Motho wa A : O bontšha maatla ge a bolela

O diriša polelo ya kgethollo

Motho wa B: O diriša polelo ya lenyatšo ge a bolela

Motho wa C : O diriša polelo ya kgethollo

O diriša polelo ya kgatelelo

Motho wa D :O diriša polelo ya go sekamela lehlakoreng le tee

O diriša polelo ya semorafe/lehloyo/

KELO: Barutwana ba fiwe mošomo wa PHAPOŠI mabapi le khathune ye. Tlhamo ya

dipotšišo e latele magato a taxonomi le tirišo ya dithekniki tša khathune.

GA QUALITY SHOP, O KAKAPA, O BOTSE, O FEŠENENG, O WA MAEMO

Marega go wena ke nonwane, o ruthetše la go ruthela boruthorutho!

Wa reka seaparo se tee, o hwetša sekhafo mahalahala...
Theko ya fasefase, boleng bja godimodimo.

1. Go goga šedi ka go diriša fonte ye kgolo

- GA QUALITY SHOP, O KAKAPA, O BOTSE, O FEŠENENG, O WA MAEMO

2. Go goga šedi ka go diriša polelo ya tšhušumetšo/ hlohleletša

- O kakapa, o botse, o fešeneng, o wa maemo

3. Go jabetša/ go gokagoketša / go hlalefetša

- Wa reka seaparo se tee, o hwetša sekhafo mahalahala...
- Theko ya fasefase, boleng bja godimodimo
- O kakapa, o botse, o fešeneng, o wa maemo
- Marega go wena ke nonwane, o ruthetše la go ruthela boruthorutho!

KELO: Barutwana ba fiwe mošomo wa GAE mabapi le papatšo ye. Tlhamo ya dipotšišo

e latele magato a taxonomi le tirišo ya dithekники tša papatšo.

Batho ba boledišana ba se mmogo, ba diriša dillathekeng.

Batho ba boledišana le dikgokagano go hwetša tshedimošo/go balela go kwa ditaba.

Bangwe ba laetša seo ba boledišanago le ba
bangwe go fihliša molaetša ka go diriša
polelosefahlego.

Dithekniki tseo di huetšago temogo ye ya polelo. Tšona ke dibetša tseo di
šomišwago ge go tlhathollwa ditšweletšwa tša go bonwa, go swana le
papatšo, khathuni, diswantšho tša go ikgetha, kholatše, dikhomikhi, bjalogjalo.

SETŠWELETŠWA .

Thekniki	Tlhalošo	Mohola
Fonte ye kgolo	mohuta le bogolo bja ditlhaka tše di šomišwago ge go ngwalwa/thalwa	Ye kgolo papatšong Go goga šedi/jabetša Go tšweletša molaetša wa papatšo Go bontšha leina la papatšo Ye kgolo khathuneng Go laetša go omanya/Pefelo/ go bolelela godimo/hlaba lešata
Fonte ye nnyane	mohuta le bonnyane bja dithhaka tše di šomišwago ge go ngwalwa/thalwa	Go thekga molaetša wo o tšweletšwago ke fonte ye kgolo Go fa tshedimošo ye e itšego Ka dinako tše dingwe e ka utolla molaetša wa go iphehla ka tsela ya makgethe
Baamogedi ba tshedimošo	Batho bao molaetša o lebišitšwego go bona.	Taetšo ya bao ba amegago
Mmapatši	Motho yo a bapatšago setšweletšwa/kwalakwatšago tshedimošo ye e itšego	Go šala motho morago ka go mo gokagoketša/jabetša gore a reke/ amogelete tshedimošo
Mothadi wa khathune	Motho yo a thadilego/thalago ditiragalo tša khathune	Go khathuna motho/seemo/ goroša kgopollo ye e itšego,mohl, e ka ba go kodutla/go utolla/go gegea/nyefola/sola/ tshegišo/fa tshedimošo/bj.bj
Setšweletšwa	Selo seo se bapatšwago/ khathunwago	Baamogedi ba bone gore go bapatšwa eng/ khathunwa eng, bjalogjalo.

Go laetša kwešišo ya se se hlalošitšwego ka mo godimo, feleletša tafola ye e latelago ka tlase ka go ngwala ditlhalošo le mehola ya dithekniki tše di filwego:

Leswao		
Pudula		
Boithekgo		
Kalo/peakanyo		
Dikapolelo/diema/dika		
Polelommelle		
Kopantshomahlo		
Polelosefahlego		
Leemo		

Mebala		
Boleng		
Tshedimošo		
Selokene		
Papadišantšu		
Ntlha/kakanyo		

Go bapetša		
Go bapetša le go fapantšha		
Theko		
Khuetšo(Maikutlo)		
Maatla a polelo		
Tswalano ya polelo le maatla		
Polelo ya pepeneneng		
Polelo ya go iphihla		
Polelo ya go jabetša/gokagoketša/ goga šedi/hlalefetša/		
Polelo ya go šušumetša/ hlohleletša		
Polelo ya pepeneneng		
Polelo ya kgethollo		
Polelo ya kgathelelo		
Polelo ya go tshekamelo ka lehlakoreng le tee		
Polelo ya lehloyo la semorafe/ lenyatšo/tlhorišo		
Polelo ya kgatelelo ka bong/ bogolo/mmala/maemo		
Setšo		
Ditumelo		

- Ka morago ga go dira **moomo** wo morutii a fe barutwana dikarabo ta maleba
- Dithhalošo le mešomo ye e filwego di kgontšhe barutwana go fihlelela go mokgwatirišo, kudu go lebeletšwe magato a taxonomi nakong ya go araba dipotšišo
- Ka dinako te dingwe barutwana bat le le diswantho ta bona, mohlala, papato, khathune, kholatše, dikhomokhi,bj,bj
- Ka diswantšho tše bona ba itletšego le tšona, ba bontšhe dithekniki tše di filwego ka godimo diswantshong tša bona.

3. POLELO LE MAATLA

3.1. Ke ka lebaka la eng re swanetše go ruta tswalano magareng ga polelo le maatla?

Gore go kwešwe ka mokgwa woo batho ba bangwe ba šomišago maatla a bo

bona polelong ka gona go ya ka maemo. Mehlala:

- Batho ba bangwe ba šomiša maatla a bolaodi ka go diriša polelo ye e itšego
- Baetapele mekgahlong, dikgobokanong, dipapading, bj.bj le bona ba šomiša polelo ka mokgwa wo ba laetšago maatla a bona ka gona
- Ka lapeng leo go senago lerato le tlhompho, monna/mosadi ge a na le tšhelete(mohlala) o ba le maatla a go diriša polelo ka moo a ratago ka gona
- Gantsi /ka bonnyane dikolong bana bao ba tšwago ka malapeng a makaone ba ba le maatla a go šomiša polelo ka mob a ratago go bao ba tšwago balapeng a bohloki
- Bana ba bangwe ba diriša sebopego sa bona(bogolo,bokoto,botelele) go gatelela bao ba ba fetago ka tirišo ya maatla a polelo
- Banna ba šomiša maatla a bona a bona le maemo a mošomong go bolela le basadi ka moo ba ratago ka gona, mohlala,

Mehlaleng ye ye meraro ya ka tlase monna o bontšha maatla a gagwe a maemo mošomong go bolela ka mokgwa woo a ratago ka gona , o bolela le motho yoo a tsebago gore o a mo fenza , o tla dira ka moo a laelwago.

1. Dula gona moo fase...
2. ga ke nyake gore a eme ka maoto...

3. O tlogele go ya tshwamare kgafetšakgafetša...
4. Ge mongmošomo a boletše, mošomi a ka se gane ka ge a nyaka mošomo .
  - Mmapatši a ka šomiša maatla a polelo go gokagoketša bareki.
    1. Papatšo ya gagwe e ba le maatlakgogedi
    2. O diriša polelo ya go jabetša
    3. O diriša phetelešo, bj,bj
    4. O diriša setšweletšwa sa go hudua maikutlo

Temogo ya tšhomiošo ya polelo e ruta barutwana go:

- Sekaseka setšweletšwa ka maikemišetšo a go kgona go lemoga ka fao mohlami a hlamago ditiragalo le batho ka gona.
- Kgona go kwešiša gore polelo e dirišwa go laola batho le go huetša seo ba se gopolago
- Hlama setšweletšwa ka go diriša dithekники tše maatla tše bjalo ka polelo ya maikutlo gore ba efoge go sekamela lehlakoreng le tee.
- Maikemišetšo a go ruta polelo le maatla ke go tlabakela barutwana ka kwešišo ya ka fao polelo e dirišwago go hlagiša ditswalano.
- Go lebelela ka fao dibopebogo tša polelo di šomišwago go sepetša diaedeolotši ka nepo ya go šušumetša le go radia ba bangwe.
- Tshekaseko ya maatla e swanetše go ama poledišano ya sefahlego le sefahlego.
- Maatla a iponagatša ge yo mongwe a a laola dikganyogo, ditumo, ditumelo le maano a ba bangwe.

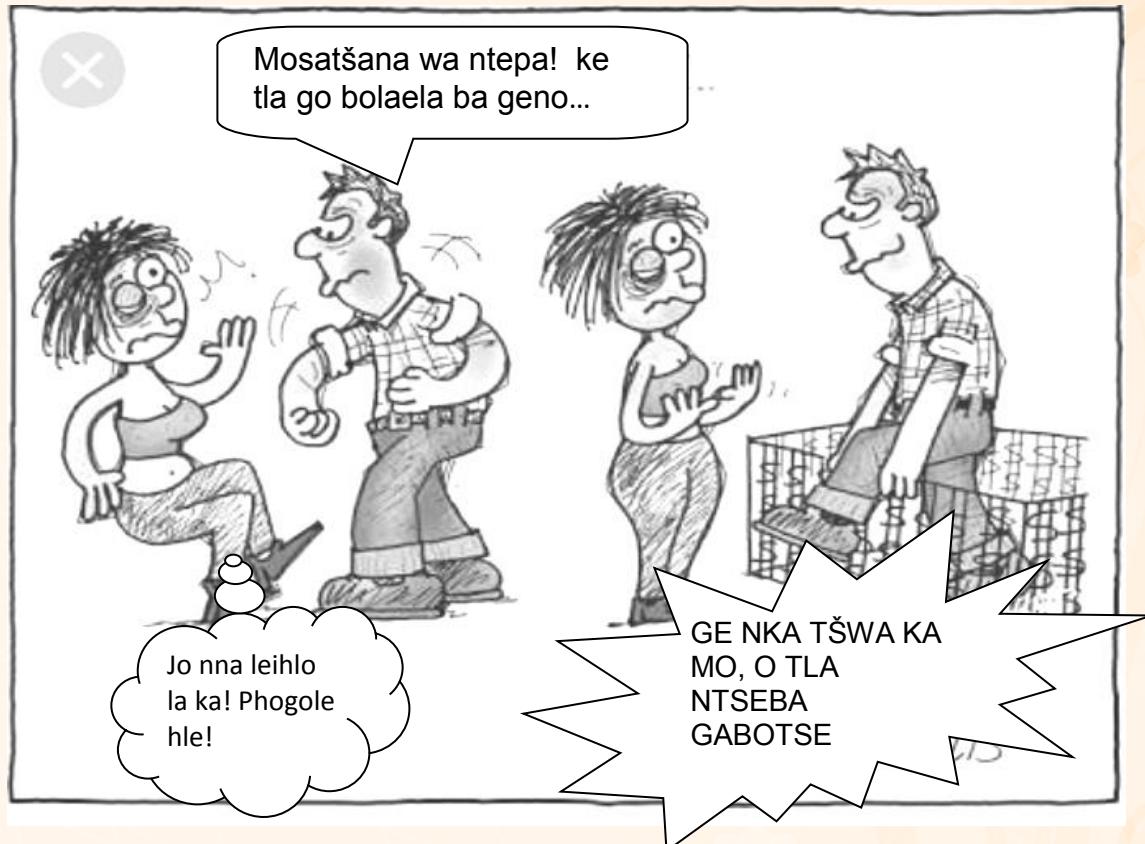
4.2. (a) Na tswalano magareng ga polelo le maatla ke eng?

- Polelo e laetša go ba le maatla ga motho
- Polelo ke taetšo ya maatla
- Polelo e phuhlamiša maatlla
- Polelo e hlotla maatla
- Polelo e fetola kabaganyo ya maatla

- Polelo e tšweletša go ba le maatla ka ditsela tše di fapafapanego:

1. Maatla go lebeletšwe bong.
2. Maatla a maemo mošomong.
3. Maatla a bogolo go lebeletšwe mengwaga
4. Maatla a bolaodi.
5. Maatla a ge motho a tswalane le yo a laolago, mohl, mongmošomo.
6. Maatla a bonna ka go betha, ebile a mo omanya.

- Lebelela mohlala wa khathune wo o filwego ka godimo o bone ka fao maatla a polelo a dirišwago bošaedi ka gona, bona ka moo ditho tša mmele di bontšago maatla a bong ka gona
- Barutwana ba fiwe mošomo wa phapoši mabapi le khathuni ye. Tlhamo ya dipotšišo e latele magato a taxonomi le tirišo ya dithekniki tša khathune.

- Maatla a bonala go motho yo a itšego ge a a diriša go motho yo mongwe goba sehlopha se se itšego godimo ga se sengwe. A ke maatla a seleago.

- Maatla a hlolega go tšwa methopong ye e fapanego:

- Maemo
- Go ba le sa gago
- Tsebo
- Bokgoni

- Go ba leloko la sehlopha sa go tsebalega
- Sehlopha sa batho.
- Maatla ao a tšwetšwago pele ka go hwetša tumelelo go bao ba laolwago a bitšwa maatla a khuetšo.
- A re dira gore re sekamele go itshwareng ka mekgwana e itšego goba go amogela dikgopoloo.
- Maatla a tšwelela ge go dirwa dipapatšo, mediyeng le go tša setšo.
- Polelo e kgora go bontšha maemo a sebolede.
- Ge e le gore sebolede se diriša polelo ya setaele se maatla kudu, gora se kgora go fekeetša/radia, laola babogedi.
- Ka mehla re lebeletše gore batho bao ba lego ka pušong/taolong ba swanetše go bolela ka tsela ye e itšego le go diriša retšistara ya semmušo bj.k borakgwebo, boradipolitiki, diprofesa, barutiši, dingaka, balaodi, boramolao bj.bj.
- Dihlopha tše di nago le maatla kudu le maloko a tšona, di na le taolo ebile di kgora go fihlelela magoro ao a fapafapanego fao go dirišwago polelo, mehuta ye e fapanego ya dingwalo, ditiragalo le ditaelo.
- Ba laola dipoledišano tša semmušo tša bao ba lego ka tlase ga bona,
- E ba badulasetulo dikopanong tša makgotla
- Ba ntšha ditaelo le melao

2.3. Ke ditšweletšwa dife tše re swanetše go di šomiša go ithuta ka polelo.

1. Polelo ya go šušumetša: Ke polelo ye bjalo ka, papatšo le propaganda, tšona di huetša maitshwaro a baamogedi.

Kgopolokgolo / Morero wa papatšo:

Mmapatši o dirišitše polelo ya go šušumetša gore makgarebe ao a sa nyalwago a reke setlotšameriri sa black like me, ba tla ba botse, ba ratwa gomme ba nyalwa.

KELO: Barutwana ba fiwe mošomo wa GAE mabapi le papatšo ye. Tlhamo ya dipotšišo e

latele magato a taxonomi le tirišo ya ditheknički tša papatšo.

- 2. Kanegelo ya khuetšo:** Ditšweletšwa tše bjalo ka dipadi goba difilimi, dipego tša dikuranta, di ka hlaloša go nyakega (go se nyakege) ga ditiro tša ka moso. **Dipoledišano:** Re swanetše go lebelela ka fao dibopego tša polelo (tlotlontšu le dibopego tša mafoko) le melawana di dirišwago ge go diragatšwa maatla ka go diriša poledišano magareng ga batho ba maatla a go se lekane (mohl. Ngaka le molwetši, mofsa le yo mogolo le yo monnyane)

Dipoledišanong re swanetše go lebelela ka fao batho ba maatla ba laolago

Dihlogotaba ka gona, ba tsenatsenago ba bangwe ganong

ka go diriša polelo ye maatla ya go ba le lefetla la go laola.

2.4. Polelo le mekgwanakgwana ya kgokagano yeo e dirišwago ke baetapele goba

bao ba swerego marapo a bolaodi.

- Go diriša polelo ye e ikgethilego le mareo:
  - Boramelao le baahlodi ba itshamile kudu godimo ga polelo ye e ikgethilego le mareo go dira gore go latelwe lenaneo le le itšego, go botšiša batho dipotšišo le go gapeletša dihlatse go utolla dintlha.
- Tšhomiso ya mantšu a go se tekateke:
  - Mmagongwana a ka ithekga ka mantšu a go se tekateke go thibela maitshwaro a itšego a ngwana wa gagwe.
- Gore barutiši ba hlompše le go bontšha pharologantšho ya maatla
  - Gantši ba rata gore barutwana ba ba bitše/ boledišane le bona go ya ka semmušo/semolao. Nakong ye nngwe le ye nngwe le ge e le gore tšhomiso ya mareo le segalo sa lentšu di ka fapano, nepokgolo ke go obamela molao goba go ba laola.
- Mabakeng a mangwe, go hlokega ga mantšu ke gona go dirago gore re hwetše maatla.
  - Mmagongwana yo a hwetšago ngwana wa gagwe a sa re o namela diraka gore a fihlelele malekere, a ka bontšha go se rate seo ngwana a se dirago ka go šomiša sefahlego goba a no re fela “Aowa!”.
- Kwešišo ya tswalano magareng ga poledišano le maatla e bohlokwa go fokotša go se lekalekane ga maatla.

2.5. Mehlala ya ka fao maatla a ka dirišwago go ditšweletšwa tše di fapanego (tša g go ngwalwa, go bolelwa le tše e sego tša go bolelwa)

2.5.1. Polelo, Maatla le go Bapatša

- Maatla a dipapatšo a theilwe godimo ga ekonomi, ditšhelete ga ešita le methodo ya kgwebo le mekgatlo yeo e ka fihlelelwago ka medija ya bontši goba ka go goga šedi ya setšhaba.
- Ka go bapatša, dikhamphani di kgona go hlagiša molaetša wo o lebišitšego go bareki bakamoso thwii

Na mmapatši o šomišitše maatla a polelo ka tsela efe mo papatšong ya gagwe?

Mmapatši o diriša polelo ya maatla, yeo a tsebago gore ka yona o tla gokagoketša bareki go reka setšweletšwa sa gagwe, sefatanaga sa **POSCHE**

- Sefatanaga sa go tia go feta difatanaga ka moka - Mang le mang o nyaka sefatanaga sa go tia
- !00% o bolokegile – Poloego mebileng e nyakwa ke bohole, e ka ba kotsi ya diphoofolo, mello, go thulana ga difatanaga, bohole go nyakwa poloego
- Lebelo, bobotse le fešene, Maemo o hlompsha le ke magoši – Go nyakwa difatanaga tše di botse, tša lebelo tša go fa motho seriti

Go obamela go dirwa ka mekgwa ya retoriki, mohlala, ka poeletšo le ngangišano, mantšu a maikutlo (lebelela polelo ya tšhušumetšo le maikutlo)

- Dipapatšo di diriša mekgwa ya retoriki go ruta diaedelotši tše bjalo ka go reka go fekeetša batho gore ba kgolwe gore go reka go tliša kgahlego le theko (di hlohleletša bojato le dikganyogo tša maatla)
- Mainagokwa a šomišwa bjalo ka mahlaodi ao a šomišwago ge go bapatša.
- Dipapatšo di diriša mokgwa wa go bapatša go swana le polelo ya tšhušumetšo.
- Ga se gantši dipapatšo di diriša ditšweletšwa tše kopana- e ka ba tša go tlanywa goba tša mediya.
- Mmapatši/ seboledi se šomiša mašala a go swana le, ‘wena, rena, bj.bj. Mohlala, ‘Re ka go thuša bjang?’
- Dipapatšo di ka šomiša tlhalošo ye e iphihlilego sebakeng sa tlhalošothwii.

2.5.2. Polelo, Maatla le Mediya (dikuranta, makasine, dipapaptšo, thelebišene,

seyalemoya le emaile.

- Pego ya ditaba mediyeng e hlaloša ditiragalo tša gonabjale le ditlamorago tša tšona.
- Mediya o ka kgetha ka fao batšeakarolo ba ka hlalošwago ka gona.
  - Boraditaba ba ka tsweletsa motho bjalo ka selo sa go tshabja ke batho ba bagolo go akaretšwa le bana.
  - Ba hlaloša ka fao mantšu a go tšweletša maikutlo a ka amago maatla a polelo ka gona, mohl. **NTATAUWANE ....**

Lebelela seswantšho se s aka tlase gomme o fe tlhathollo ya sona. Mohlala,

BOBOTSE KA NTLE, KA GARE KE ...

- Mediya o kgona go uta modiri wa taba ye e itšego, mohl. Monna o bethilwe kudu ka morago ga go hwetšwa a utswitše kgomo ya kgoši. Mmadí a ka botšiša gore ke mang a dirilego se le gona ke ka lebaka la eng mmegi a tlogetše leina la

gagwe.

- Mediya o ka fa seswantšho sa maatla a mokgatlo woo o begago ka gona

Dipotšišo tša matsenyagae

Lebelela seswantšho s aka godimo gore o tle o kgone go araba dipotšišo tša matsenyagae.

Dipotšišo tše di latelago tša matsenyagae di ka thuša go tsebagatša thutwana ya tswalano magareng ga polelo le maatla barutwaneng:

1. Go direga eng mo khathuneng ye?
2. Ntatauwane ke mang gare ga batho ba ba ba bedi? Fahlela
3. Maatla a šomišitšwe ka tsela efe mo khathuneng ye?
4. Na o bona go na le modirišokgopelo? Fahlela
5. Go šomišitšwe eng go laetša kgatelelo mo?

Bjale ge, pele o lebelela seswantšho sa ka tlase fetola dipotšišo tše:

6. Na batswadi ba gago ba go beela melao ka gae?
7. Efa melawana ye 5 ye o swanetšego go e latela ka gae.
8. Ke eng seo ba ratago wena o se dira ntle le go lebelela kgetho ya gago?

Go direga eng mo khathuneng ye? Otlologa.

Lekola bokgoni le kwešišo ya gago ka go dira mošomo wo o latelago:

9. Na mediya (diathikele tša dikuranta, dipapatšo tša dimakasine, TV, thwitha, diFace book) o na le khuetšo maitshwarong a gago le ka fao o bonago bophelo ka gona, mohlala, kgetho ya gago ya diaparo, bagwera, dijo, ka fao o lebelegago ka gona?
10. Efa mohlala wa papatšo yeo e ilego ya go dira gore o thome go rata sebapatšwa se se itšego. Go dirišitšwe mantšu afe, mohlala, mainantšu, mahlaodi, bj.bj.
11. Go na moo papatšong yeo o kilego wa e bona, naa o bone mmapatši a kgonne go:
  - Gokagoketša bareki?
  - O ba gokagokeditše ka tsela efe?
  - Papatšo yeo e be e lebantšhitše sehlopha sefe sa batho?
12. Batho ba bangwe ba rata dinama tša go gadikwa tša Kentucky ka gore ba gokagokeditše ke : E LATSWIŠA MENWANA.
13. Letlakaleng la ka pele la dikuranta dihlogo tše dingwe tša ditaba di ngwalwa ka fonte ye kgolo go fetiša tše dingwe. Lebaka ke eng?
14. Ge o sepela ka tsela, go na le melawana yeo e laolago maitshwaro a gago. Efa mehlala ya melawana yeo.

2.6 Tema ye e kgathwago ke dibopego tše dingwe tša polelo tshepedišong ya

tlhalošo le maikemišetšo:

Modirišopego

- O dirišwa ge go begwa.
- Ka lehlakoreng le lengwe, pego e dirišwa gantši gore le ge e le gore motho o na le ditumelo tša gagwe tša lefase ka sengwe, a ikhwetše a amogele seo se begwago. Ge se se ka kgonagala, gona se e tlo ba ye nngwe ya ditumelo tše o laolago le go buša tsela yeo motho a gopolago le go diragatša ka yona. Go fa mohlala, Mna. Modulasetulo o tšwele tseleng.
- Go sepediša tshedimošo ka go diriša pego go motho yo mongwe, e ka ba go laola le go buša tsela yeo motho a gopolago ka mokgwa wa go rarela. Taolo ye ya batho ya go rarela e na le go ba kotsi ge bokgoni bja bona bja go ikemela godimo ga tshedimošo yeo ba tlišetšwago e nyamelela. Se se bonagala kudu go ruteng, propaganda le go amogela ntle le go šomiša monagano wa gago.

Modirišotaelo

- Mohlomongwe wo ke wona wo o tlogago o laetša **modirišo wa taolo/taelo** ka botlalo.
- Modirišotaelo o dirišwa mo go nago le phapano ya maatla magareng ga seboledi le motheeletši moo seboledi e bago sona fiwago maatla a go laela motheeletši go dira se sengwe, mohl. Ema! Matome, etla mo!
- Gantši re hwetša taelo mešongwaneng yeo mo go yona sebopego sa go se lekalekane sa maatla se tšwelelagoo gabotsebotse bjalo ka ditaelo tša sešole goba ditaelo tša ka phapošing, molaatheong, melaong.
- Batho bao ba lekanago, bao gape re gopolago gore ba na le ditokelo godimo ga dilo tše dingwe, le bona ba ka diriša taelo go laetša tšhomisano, mohlala, Tswalela lebati, Hlokombela!

- Gape taelo e ka dirišwa moo go nago le maikutlo a go ya godimo bj.k ge motho a befetšwe: Hei thaka! Hlokombela mo o yago.

Modirišopotšišo

- O šomišetšwa go tsweletsa dipotšišo.

Mohlala:

- Batho bao ba ya kae?
- Le dirile eng ka tšelete?

Modirišogore

- Lediri le tšweletša modirišogore ge le hlagiša maemo a go belaetša goba ao e sego a nnete.
- O hwetšagala gape go dithabe tše di latelago lediri leo le tšweletšago pelaelo, tlhologelo, manyami, kgopelo, taelo goba tšišinyo.
- Mabakeng a mangwe o hwetšwa dithabeng tše di thomago ka lebopi le ge.

Mohlala:

- Ke ba boditse gore ba tlogole go nyatsa ba bagolo.

Mabopi

A thuša motho mo boemong bjo bo itšego setšhabeng go swana le baruti, baahlodi go tšweletša kgonthe ya taba ka go bopa mantšu a bona mo mošomong wo ba o dirago.

Mašala-

Tšhomiošo ya “wena” le “rena” e ka tšweletša setswalla magareng ga mongwadi le mmadi- segalo sa segwera le kwešišano. Tšhomiošo ya Mašalaina e ka dira gore mmadi a ikwe a amega ka boyena mabapi le seo se ahlaahlwago.

1.7. Boikokobetšo le setswalla sa maatla ge go boledišanwa

- Boikokobetso bo supa go kgona go bolela ka nepagalo magareng ga mmoledi le motheeletsi.
- Mabakeng a mangwe boikokobetšo bo sepetsana le maatla.
- Maatla le boikokobetšo di a nyalelana ka gore boikokobetšo bo ka dirišwa bjalo ka leano la go letefatša maatla.
- Boikokobetšo bo bohlokwa ge re etla ditabeng tša dikgokagano.

Mabaka ao a amago boikokobetšo a fapano go ya ka ditšo:

Ditlabela tša boikokobetšo

Ditlabela tše di latelago ke tša go laetša boikobo ebile di ka dirišwa polelong ya go hloka maatla:

Go dikadika

- Medumo ya go tlaleletša le mantšu a bjalo ka ah,” “mm,” “eh,” “ge go le bjalo,” le “wa tseba” a ka dira gore motho a hlokomologwe kudu ge a dirišwa go fetiša tekanyo.
- A ka dira gore megopololo ya babadi goba batheeletši e aroge tseleng ya seo o bego o rata go se goroša ditsebeng tša bona.
- Go dikadika go ka laetša go hloka boitshepo, go se itokiše gabotse le go laetša go gakanega goba go hlakahlakana.
- Go dikadika gannyane mo le mola, go ka dira gore seboledi se bonale se na le go itshepa le go se boifiše mabakeng a mangwe. Se se ra gore ge o itokišetša go ya go ala polelo, o swanetše go gopola ka batheeletši/babogedi ba gago, lefelo le go ipotšiša ge e ba palo ye nnyane ya ditikatiko e ka ba maleba..

Didiskeleima

- Didiskeleima di šupa gore go sa nyakega netefatšo le tiišetšo. Ka go didiskeleima tše bjalo ka “ le se nkwešišetše thoko” goba “ ke a tseba gore se se kwagala se sa kgonagale” pele ga lefoko, se se dira gore batheeletši ba thome go se sa go kwešiša goba ba nagane gore mafoko a gago ga a ye ka tsela.
- Gape di bjala moywa go belaetša megopolong ya batheeletši mabapi le bonnate le bokgoni bja gago.
- Di tliša kgopololo ya go hloka boitshepo dikgopolong tša gago.

Mellwane ya boikokobetšo

Sefahlego

Bangwe ba laetša seo ba boledišanago le ba bangwe go fihliša molaetša ka go diriša polelosefahlego.

Ke molaetša ofe wo o utollwago ke difahlego tše?

- Dikgokagano ka moka ke “kotsi” go sefahlego.
- O swanetše go kgora go utolla le go šireletša dinyakwa tša motho yo mongwe gore o tle o ratege le go hlomphega.
- O swanetše go šireletša dinyakwa tša gago gore o ratege le go hlompsha.
- Nakong ya dikgokagano tša sefahlego le sefahlego, ditiro tša go lwantšhana le sefahlego di ka rotoga gomme tšona di akaretša go ikgata mehlala, go sekaseka, go se dumelane, go tsena ganong, go adima, tsogo le kobong, go kgopela tshedimošo, go tlabega, go thulana.
- Ditiro tša polelo ya go tshwenyana le sefahlego tša kganetšo di dira gore tokologo ya mmoledišwa e gatelelwé ka go mmpilela dilo ntle le go kgora go iphetolela.

2.7. Poledišano ya badiri le ditsebi.

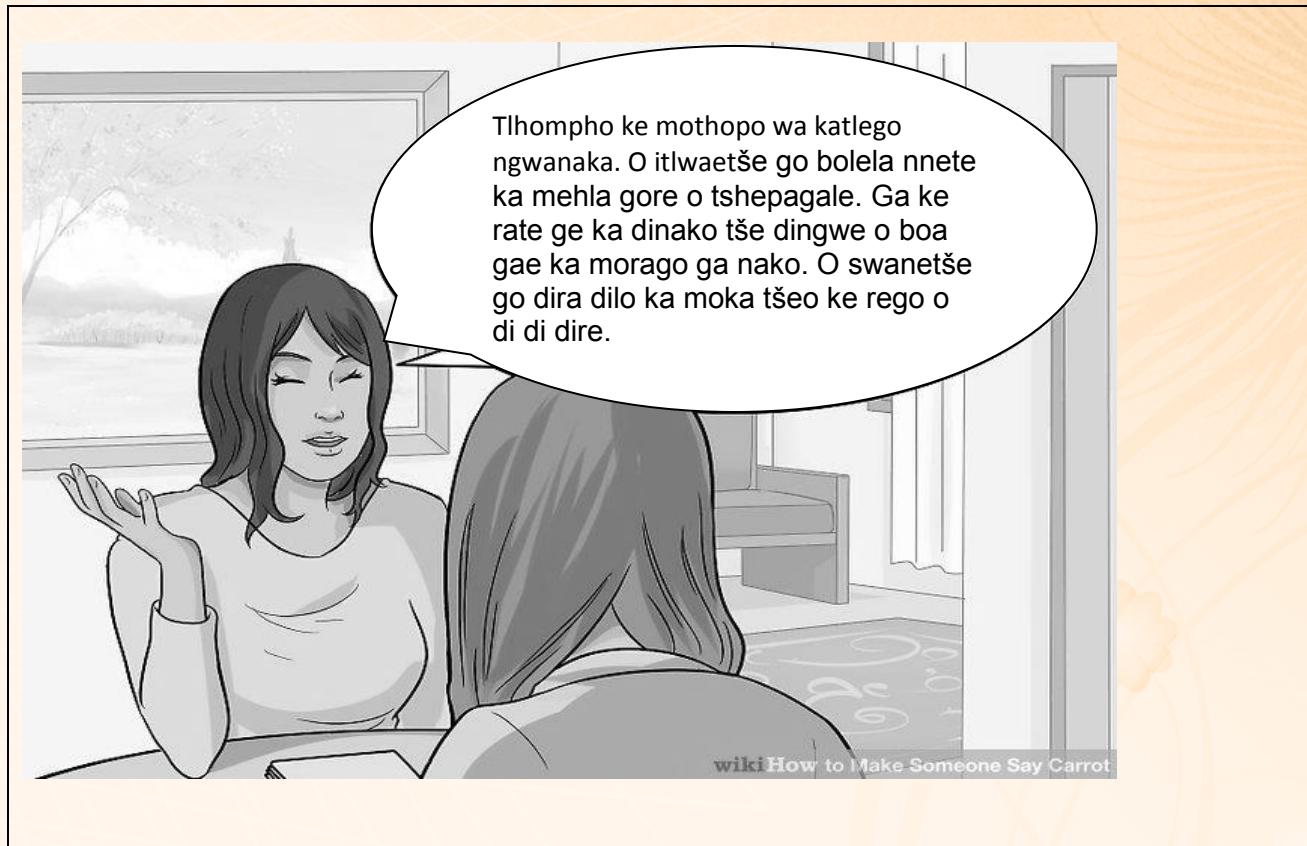
- Dikgwari, ditsebi le bangwadi ba dipuku ba na le khuetšo ye kgolo mo go maitshwaro le ditiro:
  - ka go hlaloša bokamoso goba ditiro
  - goba mabaka a go swana le diponelopele/diporofeto
  - peakanyo
  - mananeo-pekanyo le ditemošo
  - Ba šomiša mekgwa ya rethoriki yeo gantši e bopšago ke dingangišano le ditlhaloso tšeou di dirago gore motho a dire tiro yeo a sego a swanelo go e dira. (Lebelela dingangišano mo karolwaneng).

Tswalano ya maatla mo polelong

Poledišano ka phapošingthutelo.

- Morutiši o šomiša maina a bana ge a ba bitša/botšiša.
- Barutwana ba šomiša, ee mohlomphegi.
- Morutiši o kgopela bana go dira mošomo.
- Mantšu a go swana le “ka kgopelo.” Le “ke a leboga.” A šomišwa ge bana ba latela ditaelo. (Khuetšo ya maatla)
- Barutwana ba ka šoma.

- Setlwaedi ke gore ka setšo go na le phapano ya maatla a polelo mo poledišanong ya ngwana le motswadi.
- Go ka ba le dipharologantšho magareng ga botate le bomme.
- Maemo a bana ditšhabeng tše dingwe a dira gore bana ba se be le go ganetšwa go kgatha tema go ditaba/direrwa:

- Ba ganetšwa go tsena motho yo mogolo ganong
- Ba gapeletšwa go laetša tlhompho go motho yo mogolo, mo polelong ya bona Mohlala:

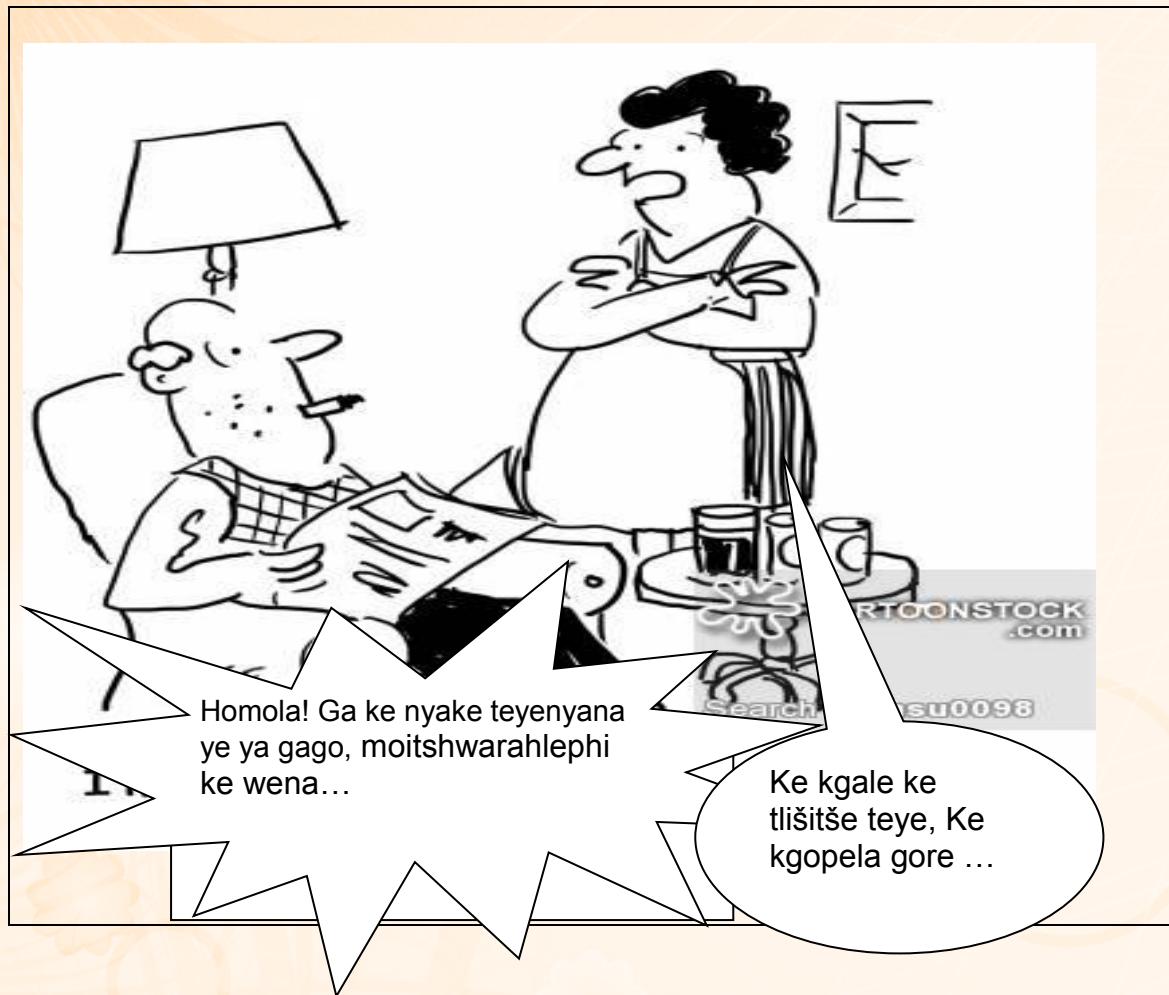
Dumela mohlomphegi, Ee, mohlomphegi.

- Batho ba bagolo ba dumelitšwe go šomiša polelo ka mokgwa woo ba nyakago:
  - Ba tsena motho ganong
  - ba ka rogana/omanya

- ba tšhošetša
- ba laela goba go swaolla ngwana.

Poledišano ya monna le mosadi.

Mo polelong, monna ke molekani yoo a nago le maatla- o dumeteletšwe go tsena mosadi ganong. Ka kgetho ya mantšu, ya tšhomiso ya diripa tša polelo le tšhomiso ya ditho tša mmele go ba le taetšo ya gore mo gare ga balekani ke mang yoo a nago le maatla.

Mosadi : Ke kgale ke tlišitše teye, Ke kgopela gore ...

Monna : Homola! Ga ke nyake teyenana ye ya gago, moitshwarahlephi ke wena...

Go yale ka poledišano ye ya ka godimo, monna o šomiša maatla a gagwe a bona bošaedi:

- O kgadimola mosadi
- O mo tsena ganong ge a bolela
- O mmitša ka mainamabe

Diteko tša mošomo

- Moleki/Mmotšiši ke yena a laolago tshepedišo le tšwelopele go tsenatseno.
- A ka tsena mmotšišwa ganong, a mo laela gore a eme, mola a tseba gabotse gore molekwa o sa fa dikgopololo.
- Ka go le lengwe mmotšišwa a ka netefatša kgetho ya gagwe ya mošomo woo ka go ka go laetša kamoo e lego yena wa

maleba, bjalogjalo.

Mekgatlong (Poledišano mošomong)

- Bašomi ba bannyane ba šomiša maina le dithaetlele ge ba bolela le bolaodi ba bona.
- Ge e le bolaodi bona ba šomiša maina a bona ge ba bolela le bona.
- Tsenatseno (go tsena ganong) ke mang a dumelitšwego go tsena yo mongwe ganong le gore ke mang a sego a dumelitšwego go tsena yo mongwe ganong)

Poledišano magareng ga bagwera (Maatla a a lekana)

Mo pedišanong ye go na le kwano magareng ga batho ba babedi ba, ba ka bitšana ka maina goba ka difane.

KELO

BOLWETŠI BO A TŠHABA PARAPARA MOŠOMO WA 2:

POLELO LE MAATLA

Mohlala:

Mo setšweletšeng se se latelago polelo e dirišwa go tšweletša maatla. Mmadi o a tseba gore yo mongwe yo a nago le maatla go mo feta o mo lebeletše.

PILISI YA **ASPIRINA**, E NA LE MAATLA GO FETIŠA BOLWETŠI .,
BOLWETŠI BO A TŠHABA PARAPARA, MOLWETŠI A BA LE DIFAKAFAKA!
!

Ka Aspirini, o ka se sa
lwala le ka letšatši lele
tee!

ASPIRINA	Fonte ye kgolo, e goga šedi ya bareki
E na le maatla go fetiša bolwetši	Go jabetša/ mothfatšo
Bolwetši bo a tšhaba parapara	Go gokagoketša/ Mothofatšo
O ka se sa lwala le ka letšatši lele tee!	Go jabetša
Setšweletšwa sa aspirini sa difakafaka	Khuetšo
PILISI YA ASPIRINA, e na le maatla go fetiša bolwetši	Molaetša wa pepeneneg: Bareki bar eke pilisi ya Aspirini bat la fola bolwetši

Ka Aspirini, o ka se

- sa lwala le ka letšatši le tee!
- Setšweletšwa sa aspirini sa difakafaka se utulla khuetso efe?

KAROLO YA 3:

POLELO YA GO ŠUŠUMETŠA, YA GO JABETŠA, YA GO TŠWELETŠA MAIKUTLO, YA KGETHOLLO, YA GO KGETHOLOGANYO YA SEMORAFE LE YA TSHEKAMELO KA LEHLAKORENG LE TEE

3.1 Tlhalošo ya polelo ya go šušumetša le ya go jabetša

- Polelo ya go šušumetša ke polelo ya go šala motho morago gore a dire seo seboledi se mo gokagokeletšago gore a se dire.
- E gokagoketša moamogedi wa tshedimošo gore a dumelane le seo se akantšwego ke seboledi.
- Batho bao ba dirišago polelo ya go šušumetša ga ba na kgahlego ya go fa dintlha tše di ka thušago. Maikemišetšo a bona ke go huetša maikutlo go fetiša mabaka.

Lebelela setšweletšwa se s aka tlase o bone gore mothadi wa khathune o tšweleditše polelo ya go šušumetša/jabetša/hlalefetša ka tsela efe:

O KA ITOKOLLA GO BA YO MONGWE WA LELOKO LA LEKGOTLATAOLO LA KHAMPANI YE KA GE E LE BOGOBOGA GO BA MOSADI GARE GA BANNA. GE O ITOKOLOTŠE, RURI O KA HOLEGA KUDU. BASADI BA BAETAPELE KE DIHLOLA KA GE SEPEDI SE RE TŠA ETWA KE TSHADI PELE DI...

- Polelo ya go šušumetša ga se gore e gokagoketša fela , e lemoša mmadi gore a be le mabokgoni a go bala ka tsenelelo gore a bone ka mo polelo e šomišitšwego ka gona.
- Polelo ya go jabetša e dirišetšwa go hola ba bangwe mola ba bangwe ba sa holege.

Mohlala:papatšo, polelo ya sepolitiki, kgegeo, pheleletšo, poletšomodumo,bj.bj. di jabetša ba amogedi ba tshedimošo .

Mohlala:

Tsopola polelo:

Ya go šušumetša

- ✓ Ya go jabetša gore ba bangwe ba holege
- ✓ Ya kgatelelo
- ✓ Ya kgethollo
- ✓ Ya go hlalefetša
- ✓ Setšo le sepolitiki

EJA KFC BOLWETŠI BO TŠHABE PARAPARA!!!

3.2 Polelo ya go šušumetša e dirišwa kae?

Mo papatšong, polelo ya go šušumetša e dirišetšwa go gokagoketša bareki gore ba dumele gore ba nyaka setšweletšwa goba tirelo yeo e bapatšwago

. (Lebelela mehlala ye e filwego, itokolle o tla holega le bolwetši bo tšhaba parapara!)

EJA KFC BOLWETŠI BO TŠHABE PARAPARA!!!

Moreki o tla kitimela go reka KFC gore a fole

Ka lehlakoreng le lengwe Polelo ya mohuta wo gape e ka :

- Dirišwa ge go ngwalwa ditaodišo le ge go ngwalelwya morulaganyi gore go dumelanwe ka seo go ngangwago ka sona.
  - Dithekniki tša polelo ya go šušumetša di fetoga go ya ka morero/baamogedi ba tshedimošo. Di ka šomišwa gape bjalo ka propaganda
  - Polelo ya go šušumetša e šomišwa nakong ya ge go fiwa polelo le go ngwala diathikele tša kuranta.
- a) Mešongwana ya go itlwaetša

Dikakanyo tše di latelago di tla go thuša go kwešiša gore seboledi goba mongwadi o šomiša bjang polelo.:

- Thoma ka go akanya gore tšhomis̄o ya polelo ke kgetho.
  - Mohlala, o ka ipotšiša gore, "Ke ka lebaka la eng seboledi se boletše ka mokgwa wo se boletšego ka gona?"
  - 'Ke ka lebaka la eng ba šomiša lentšu le sebakeng sa gore ba šomiše lentšu le lengwe?' bj.bj.
- Bontšha mantšu a go dumela le a go ganetša dikamanong /temaneng,
- Nagana ka seo mongwadi a naganago ka sona mabapi le mmadi. Mohlala, ge o lebelela papatšo, e gokagoketša baamogedi ba fe ba tshedimošo. Lebelela dithekniki tša polelo ya go šušumetša.
- Gopola ka dipapatšo tše dingwe tše o di bonego makasining le thelebišeneng. Laetša mantšu ao a huetšago maikutlo papatšong. Bontšha ka mo mantšu a gogago šedi ya moreki ka gona.

PHAPANO GARE GA NEPO YA DIPAPATŠO:

Dipapatso tsa mekgatlo ya go thusa bahloki di dira gore batho ba be le kwelohloboko ka go dirisa mantsu a go tsosa maikutlo a go nyaka go thusa bahloki.

Bjale o ka reng ka papatšo ye? Key a go thuša bahloki goba key a go jabetša?

E BA MOLELOKO WA MOKGAHLO WA" FENYA" O HWETŠE NTLO MAHALAHALA

O fiwa senotlelo sa ntlo, wa hlokamelwa ka dijo, wa dula hlenkge gae ga mahlako!

- Ka go bona papatšo ye, motho yo a hlokago madulo o kitimela go ba moleloko wa mokgahlo wo gore a hwetše ntlo.
- Tabataba ke gore ga a rate mokgahlo wo, yena o nyaka ntlo
- Mmapatši le yena ga a thuše bahloki, o nyaka mokgahlo wag abo o e ba le maloko a mantis.
- Dipapatso tseo re kopanago le tsona ka mehla di somisa mantsu a go hlohleletsa go somisa didiriswa tse di bapatswago.

3.4 Dithekniki tša go šušumetša.

Go bala (ditšweletšwa tša go bonwa) go theeletša, go bolela le go ngwala .

Go se kwešišegale

- Seboledi se somisa mantsu a go se kwagale gomme batheeletsi ba ipotsisa gore naa gabotse seboledi se reng.

Mohlala: 'Ga ke gane gore o dirile, eupsa yena ga a loka'

Tlhalošopedi

- Tiriso ya lentsu la hlaloso tsa go feta bobedi gomme le nale hlathollo tsa go tsweletsa maitemogelo a go fapano.
- Mohlala: O kare o ka hwetsa seo se go lebanego.
- Mo tabeng ye ga go tsebege ge seboledi se mo lakaletsa tse botse goba tse mpe.

Kgethologanyo le tshekamelo ka lehlakoreng le tee

Ye ke polelo ya go fa kahlolo ka selo pele ga nako ntle le go šomiša maitemogelo goba tlhalošo ya nnete.

- Makgowa ba hlalefile.
- Malndiya ba rata tšelete.

Dipotšišorethoriki ke tša go se nyake dikarabo le dipotšišo tša gore motho a nagane

Ke ka baka la eng maoto a gago a nkga le dinko di nale mamina?

Polelo ya go gatelela le pheteletšo go tšweletša kwešišo

Go nele pula ya go epolla bahu maabane.

Poeletšomodumo

Ba kibakiba ...

Morumokwano

Methaladi ya sereto ya go felela ka medumo ya go swana

Thlame o tla bowa le sa gagwe

Mogolodi a bowa le sa gagwe.

Pebofatšo le Polelothwii (Mantšu ao baamogedi ba tshedimošo ba tsebago tlhalošo ya ona)

Banna ba tagilwe : Banna ba khose kudu

Molatelo ke moimana : Molatelo o ithwele

3.5 Polelo ya go tsoša maikutlo

Polelo ya go tsoša maikutlo ke eng?

Polelo ya go tsotša maikutlo e tšewa bjalo ka thekniki ya tšhušumetšo gomme ke polelo yeo e tebilego ya maatla. Mantšu a mohuta wo a ka šomišetšwa go tsoša maikutlo ao a tebilego le go fekeetša babadi gore ba dumelane le seo ba se balago. Mantšu a a tsoša maikutlo a maatla go motho. Mohlala: pefelo, lethabo, go ipona molato.

Polelo ya go tsoša maikutlo e na le tlhalošo ya go iphihla.

Polelo ya go iphihla ke eng?

Mantšu a na le ditlhalošo tše pedi tše di fapanego e lego:

Tlhalošo ya pepeneneng le tlhalošo ye e iphihlilego.

- Tlhalošo ya pepeneneng ya lentšu:** E tšweletša ntlha, tlhalošo ye e tsepamego ya lentšu le tlhalošo yeo e hwetšwago ka gare ga pukuntšu.
- Tlhalošo ye e iphihlilego ya lentšu:** Ke lentšu goba sekafoko seo se amanago le maikutlo go fapano le tlhalošo ya lona ya nnete. Tlhalošo ye e iphihlilego ya lentšu e ama dikwi ebile e tšweletša maikutlo, ke tlhalošo ya go rarela ebile e tšwelela gotee le ditlhalošo tša pepeneneng.

Mohlala: Tlhalošo ya pepeneneng ya lentšu le, nog a šupa “segagabi se sengwe le se sengwe sa go hloka maoto sa go ba le dikgepetla le mpholo ka nako tše dingwe”

Tlhalošo ye e iphihlilego ya lentšu le nog a ka akaretša *bobe goba bokgopo*.

Mehlala ye mengwe ya tlhalošo ye e iphihlilego še:

Tlhalošo ye e iphihlilego

Tlhalošo ye e iphihlilego ya lentšu ka mokgwa wa go dumela:
Re rekile diaparo tša theko ya fase kua toropong

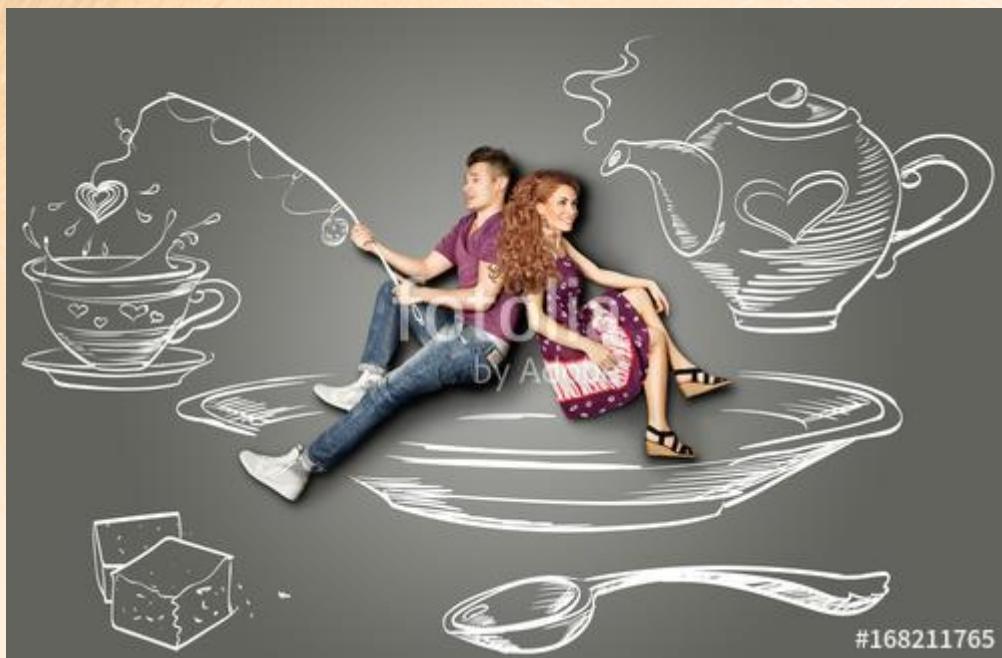
Tlhalošo ye e iphihlilego ya lentšu ka mokgwa wa go ganetša:
Re rekile diaparo tša go tshipa kua toropong

3.6 Tshusumetso go kwalakwatso

3.6.1 Diponagalo tša papatšo yeo e atlegilego

- Maatlakgogedi
- Dithekniki tša maleba tša go jabetša bareki
- Tšweletšo ya molaetša wa go eka moamogedi
- Hlagišo ya setšweletšwa
- Boitshepo
- Khetšo
- Takatso
- Tiro
- Khuduego ya maikutlo a tumo
  - ❖ Lebelela papatšo ye o e filwego ka tlase gomme o e bapatše ka moo o tla gokagoketšago bareki ba gago ka gona.
  - ❖ Diriša dithekniki tša maleba papatšong ya gago

Hlama papatšo ya gago ka go diriša dintlha tše o di filwego ka godimo:

#168211765

Ge o feditše go bapatša, hlama dipotšišo mabapi le papatšo ya gago go laetša kwešišo.

3.6.

3.6.3. Tlhalošo ya mantšu a go jabetša / hlalefetša le dithekni tše di šomiswago papatšong

Boloka

Iša matsogo godimo ge o sa nyake go boloka nako goba tšhelete. Go boloka tšhelete ke seo 99% ya rena re nyakago go se dira. Ge o ka tshephiša go bolokela motho yo mongwe tšhelete, o na le bonneta bja go ka fihlelela tšhelete ya bona pele ga ge ba ka e bona.

Polokego (goba polokelo)

Re nyaka polokego tšwa go didirišwa. Re nyaka go tseba ge peeletšo ya rena e bolokegile, goba ge bana ba rena ba raloka ka dibapadišwa tše di šireeditšwego ka maemo a godimo a tshireletšo. Re nyaka dijo tše di tlhalobilwego, gape re nyaka kgetho ye bolokegilego go diaparo le dieta. Ga go makatše ge dinwamaphodi tša ka mehla, tše barego di ka šireletša le bjona bolwetši bja swikiri di newa tše o ka rego ga dina seabe.

Hlatsela

Babapatši ba re fa bohlatse ka boleng/khwalithi bja ditšweletšwa tša bona. "Mohlala, leina la dijo tša katse tše di tumilego gantši di šomiswago ke boradikatse ba 8 go tšwa go ba 10 bao le bona ba diratago ba bolela gore le dikatse di a di rata. Ijo!, tše 8 go tšwa go tše10. Ke tše di bose, go a itlhatsela. Ke tla di leka Efa mehlala go tšwa do ditšweletšwa tša Afrika Borwa.

Lerato

Lena le ditlhalošo tše ntši.—O ka ba lerato la dilo/selo (go swana le dieta tše diswa) goba o ka rata ka mokgwa wo selo/dilo di diregago goba di šomišwago go dira mošomo o mobotse. Le ka šomiswa ka mekgwa e mentši, lentšu le 'lerato' lena le maatla.

Utolla/Hwetša. Lentšu le 'hwetša' le šomišwa ke babapatši gore "o tla hwetša se sengwe go tšwa go sengwe, o tla boloka nako ge o bala ka mehla." Go swana le go phutholla mpho ka tšatši la matswalo, tše di utollwago ka mehla di tliša khuduego le dikutollo.

Bonnete/Tiišetso

Gopola ka moo o le šomisago tšatši ka tšatši o tla bona maatla a lona. "Ke na le bonnete bja gore ke tla ba ke le gae ka iri 5 mathapama", se ke mokgwa wa gore go se be le kgonono.

Mo papatšong bonnete/tiišetso ke tshephiša ye e dirwago ke mmapatši go moreki, e bonala e le go tiišetša kwano. Pušetšo ya tšhelete go moreki le yona e na le maatla ka gore ka gore e a tiiša gape e tloša kgonono ya ge o reka setšweletšwa se sengwe.

Tša maphele –Lena le maatla ge re bolela ka setšweletšwa esebago sa bophelo. Mohlomongwe mo le šomišwago kudu ka pharologanyo ke “kaonafatša bophelo bja gago bja tšhelete”, mo e šomišwa gabotse ka ge re tseba bophelo bjo bo bots eke eng?. Ge o ka tshephiša bophelo bjo bobotse, e ka ba ka dijo, mošomo goba se sengwe le se sengwe, o tla ba o dira gabotse.

Dipoelo

Dipoelo ke le lengwe la mantšu ao a šomišwago mo go dihlogo go šišinya katlego. Lentšu le lena le maatla ka gore le tshephiša ....theko ye e kwagalago “Ao, le ge ye e hwetša dipoelo, e a swanelwa.”

Wena

Wena ke lentšu le maatla papatšong. A re bolele ka *wena*. *Wena* o a kgahliša, gape le *wena* o a ikgahla. A re boleleng nnete, ge e le *wena* o ditsebe tša rena. Ge nka dira tshephišo ya go dira batho bahumi, ke *wena* o ka bago le kgahlego. Ge nka tshephiša go dira *wena* mohumi, ke taba yenngwe. *Wena* ke lentšu le le swanetšego go šomišwa ge o bolela le bareki, ka lebaka la gore ke *wena* o ba boledišago. Ge o dira bjalo, o bolela ka tabataba ya go ratwa ke batho.

Tswalanya/Kgokagano

Setšweletšwa, mošomo goba kgopolu e tswalanywa/kgokaganywa le seo se ratwago goba se kganyogwago se lebantšišego batheeletši. mohl. lethabo, bose, botse, tshireletšo, tšwelopele, lehumo, bj.bj.

(Lapa/Leloko=Coke, Phenyo= Nike)

Mohl. Tswalano/Kgokagano ye kgolo ya Nike le boramabelo, e a tsebega.

Go saena

Go saena šomišwa ke batsebalegi go saenela ditšweletšwa, mošomo goba tiragalo. Mohl. Batsebalegi ba mmala o mobotse ba saenela ditlolo tša go swana le ‘ponds’, ‘garnier’ bj.bj.

Sehlopha.

Go leka go kgodiša/tiiša go bogedi gore selo se lokile ka lebaka la gore mang lemang/sehlopa se re bjalo ka go dira boipiletšo go kganyoga go ba o mongwe wa sehlopa/ go tiiša phišegelo gore le *wena* o be o mongwe wa sehlopa mohl. **E NO E DIRA**

Boipiletšo/Maatlakgogedi go bolaodi

Boipiletšo go setsebi (motho a le tee, sehlopa goba methopo e mengwe) go fa tumišo, mešomo, boemo goba bohlokwa bja setšweletšwa.

Ngaka ya meno e ka hlatloša/tsweletša pele leina la sesepe sa meno goba mmotu wa go sohla, mohl. Sensodyne, kgetho ya ngaka ya meno.

Maatlakgogedi go maikutlo/khuduego

Khuduego ya maikutlo e šomiša polelo ya go laolega, diswantšho le ga e le dikakanyo. Babogedi ba ka bontšhwa diswantšho tša go hlola ke masetlapelo a tlhago ba kgopelwa go thuša go tše matsapa go kimollo.

Boipiletšo/Maatlakgogedi go maitshwaro

Maemo a mongwadi goba seboledi e le motho wa dikwi tše dibotse, mekgwa ya setho le dikgopolu tše dibotse. Rapolotiki o re o gana go hlakahlkantšha dilo, efela o kgetha go bolela ka ditaba tša gona.

Boipiletso /Maatlakgogedi go tlhatlolloganyo

E re fa ngangišano go thekga kemo go šomiša dintlha, seswantšho le dipalopalo. Dinthia di ka fiwa go thekga dinyakwa egofokotša dikotsi tša dinamelwa. *Lebelo la a Bolaya!!*

Seka/Sešupo

Dika ke mantšu goba diswantšho tše di tlisago dikgopolokgolo. Bagapeletši ba šomiša maatla le tiišetšo ya dika .....

Maatlakgogedi go thobalano

Go šomišwa batho ba ba botse go go rekišetša se sengwe. *Monna wa go bogega o tšweletša pele legare la go beola la Gillette.*

Go jabetša

Tekniki ye e leka go re gapeletša go reka setšweletšwa ka go re tshephiša go re fa se sengwe go swana le go go fokoletšwa, mpho ya mahala. Dithekišo le ditheko tše di kgethegilego, phenkišano/phadišano ke mekgwa ye mengwe ya go jabetša.

Mohl. *Lekodiša setlankana sa gago sa theko sa matswalo. Go tla hwetšwa setlankana sa milione o tee.*

‘Mogwera/Morategi Tebogo, ke go lebogiša ka letšatši la gago la matswalo.’ Go ba le seabe go tšatši la matswala gago o tla boelwa ke persente tše lesome go ditšweletšwa tšeoo di rekago lehono.’

Sepitša

Ke go sekamela ka lehlakoreng le tee ge o tšweletša kgopolu ya gago gomme se se ka huetša mmadi gore le yena a lebelele lehlakore le tee fela.

Tsenelelo

Ge selo se tšweleditšwe thwii le gona ka bottalo, mohl. Dipapatšo tše dingwe di tšweletša theko gammogo le ditlabakelo tše ditsweletšwa di dirilwego ka tšona, setšweletšwa dirilwe kae, le gore o humana diphuthelwana tše kae ka gare ga lepokisana. Mohlala, 'E šoma ka metsotsye mehlano.'

Letšhogo/poifo/Bofsega/Tšhaba

Ke lelatodi la thekniki ya mokgahlo. Mmadi/Babogedi ba ka somiša selo seo o sa nyakego goba o se boifago/tšhabago. Boradipolitiki le baboleledi ba a re tšošetša gore ba kgethwe/go ikhweletša balatedi ka go somiša tše di re palelago, metshelo ya godimo, le ga ele botšošetši. *Ditsweletšwa tša rena, go fapani le babangwe, boramahlale ba kgonthišitše gore di bolokegile mo go digitlane. Di ka se thunye/thuthupe. Go ka se be le maswao/ dika a go swa.*

Tshegišo

Dipapatšo tše dintši di somiša tshegišo, gwa lokelwa le papadišantšu ka lebaka la gore di gogago šedi. Ye ke yona thekniki ye maatla ya kgapeletšo goba go fanya ka polelo.

Tiišetšo

Polelo ya dipapatšo e tletše ka go tiišetša (kaonekaone, kaone, bogolo/bontši, ka lebelo theko tše fase) papetšo (ntši go feta, bokaone go, kaonafetše/bokaone, okeditšwe, bannyane) hypopole (makatša, go sa dumelgegogo/makatšago, go ya go ile) pheleletšo le mekgwa kamoka go tiiša/hype setšweletšwa.

Batho

Thekniki ye e šoma ge re tshepa "motho wa ka mehla" go feta wa bohlale goba batho/batsebalegi bao ba lefiwago tšelete ya godimo.

E šomišwa gantsi go bapatša ditšweletšwa tša ka mehla go swana le disipe tša go hlatswa ka lebaka la gore re kgona go ipona re šomiša setšweletšwa seo. Mohl.Papatšo ya OMO e šomiša batho ba ka mehla.

Borutho le kgahlego

Thekniki ye e diriša diswantšho tše borutho (kudu tša balapa, bana le diphooefolo) go tliša bose/monate,homotša/kgothatša le lethabo/kgahlego.Go ka šomišwa koša tša .go fola, mantšu a mabose le mantšu a go tsoša maikutlo bjalo ka :

"BOBOTSE BJA GAGO BO TLOŠA MATSHWENYEGO"

Maaka a matala

Maaka a matala ke pheleletšo. Go bolelwa maaka a matala ka boitshepo gore batho ba tshepe.Go lemogilwe gore go bolela maaka a matala go nyakega motho wa go ba bohlale go fetosa tše di boletšwego le go botšiša dipotšišo tše batho bangwe ba sa di botšišego.

Thorišo ya go foraforetša

.E šoma ka ge re rata go tumisa le go tshepa tše re di ratago.

"O tshepa gore kwano ye ge o bona e phethagala"

"O hutša gore ke boleng bja nnete."

"O šoma ka maatla gore o phele."

"E go lebane."

Mantšu a bokgabane

Go šomišwa mantšu a bokgabane go swana le tlhabologo, temokrasi, tokologo, lerato le naga ya geno bomma, bopapa,thutamahlale, bobotse/botsana le lerato.

Go bileletša

Thekniki ye e ka tswalanya motho le ge le e le dikopolo tša le sešupo /seka sa kganetšoMohl. Ramaaka, khukhuna/gogoba, go seba, go feteletša, bobodu,go gapeletša.

Bofsa

Lentšu le le na le maatla le bonagala kudu mo papatšong le tsweletšong pele tšatši ka tšatši le iri ka iri.

Tlhologelo

Boradipolotiki ba holofetša/tshepiša go buša matšatši a lethabo le go tšošološa setšo.

Bohlatse bja bomahlale

E šomiša didirišwa tša saense (tšhate, kerafo, dipalopalo, jase tša laporatori bj.bj.)

Tharollo ya bothata

Bagapeletši/bao ba fenyago ka polelo ba kgona go rarolla mathata mohl. metšhelo ya fase, molao o mofsa, lenaneo la mmušo bj.bj.

Boradipolotiki ba bona okare go fetoša molao/polisi e tee go ka rarolla mathata a magolo a se legae. Babapatši ba tšweletša leano le pele ba akanya gore sefothedi, koloi/sefatanaga, setlolo sa sefahlego, se tla dira gore o lebelelge o le o monyane, botsana, gotsebega le go atlega.

Kganetšo

Thekniki e šomišwa ge motho a tšhaba maikarabelo a seo se sa tsebalegego. Kganetšo e ka ba elego lebantšha goba ya go se lebantšhe.

Phapantšho

Thekniki ye e fapantšha seo digopolwa le bothata goba sererwa ka go tliša sererwa se se swa. Go na le kgonagalo ye ntši ya gore seboledi se fenyne ka polelo. Phapantšho e šomišwa go uta kanegelo yeo e sa anegwego.

Go tšhaba maikarabelo

Ke ge motho a širela ka yo mongwe goba sehlopha, mehlobo, tumelo, bj.bj.

Go reka selo wa hwetša se sengwe mahala

Ke tumelo ya gore motho ge a reka selo o humana se sengwe ntle le theko, mohl. ‘O reka khomphutha, o hwetša printhara mahala’.

Potlako

E hlola tumelo ya gore o swanetše go itlhaganelo go dira selo, mohl. ‘Reka gonabjale Dithoto ga se tše ntši! Se sengwe le se ngwe se swanetše go sepela.

3.7 MEŠONGWANA

MOŠONGWANA WA 1: GO BALA LE GO BOGELA

Bala ka go kitimiša mahlo, ka tsenelelo le tsinkelo ditšweletšwa tša go ngwalwa l ego bonwa tša ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a go araba dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA A

DIOKOBATŠI KE LESWENA

Re wetšwe ke leuba ka nageng ke masetlapelo le dipšeňamare ruri. Lefase le eme ka maoto. E lego re sentšeng? Moloi wa ntshe ke mang, gona afa o sa phela? Ge nkabe a phela o be a tla šokwa, a retolla ka mokgwa woo a pherekantšego ka gona dilo tša boela sekeng. Segolothata ke le le rego: ‘ke nyaka go ikwa ke le godimo, ke akaletše marung’. Na lela la mogologolo la gore o se bone go akalala ga bonong, go wa fase ke ga bona, a fa le a tsebja?

2 Nyaope še bathong, e tseneletše lešabana la Thulare, ruri ge e le lehu re hwile la pitšana. Le leina la gona o no le kwa gore taba tša lona di nkga go swa. Motho a ka ipotšiša gore e lego nyaope ye ke eng? Sa go šiiša dinamana tša mmele ke gore bafodi/bakgogi ba yona ba tšere lemanoga le lengwe. Go thwe e kgogwa ke motho yo motee, mola a le godimo moo go sa tsebjego, ke moka bagwera ba tla ba goga madi a gagwe ka tšhwaana ba itlhabela ka wona gore le bona ba be mo a lego gona. Tšhwaana ya gona e no adimišanwa, molato ga o bonwe felo. Go thwe selo ke ‘Bluetooth’. Ruri, ruri motho a ka bea bophelo bja gagwe kotsing ka le le rego ke nyaka go ikwa ke le godimo? Godimo moo go tllogo go tšea nakonyana e sekae gomme wa hlapogelwa, wa nyaka go boeleta gape.

3 Ka nnete tšhomis̄o ya diokobatši ke tlhobaboroko lefaseng ka bophara. Ga se nyaope fela, go na le mehutahuta ya go fapana ya diokobatši, go swana le: khokheini, patše, heroine, motšoko, bjala; bjalogjalo. Bothata ke gore mathomong motho a ka no ithaopa go di šomiša; eupša kotsi ye kgolo ke gore go ka se be bonolo go di tlögela ge di šetše di tlwaeltše mmele wa gagwe. Monagano wa motho o di tlwaela moo e lego gore ga o sa kgona go itshwara/go phela ntle le tšona. Motho o tšwa bomothong bja gagwe a fetoga phoofolo. O fetša a se sa kgona le go nagana gabotse. O bone motho wa gona mesong ruri o tla šokwa. O tla hwetša motho a tsupuloga ka fase ga lepokisana goba ka fase ga leporogo, a sehlefetše ebile a thomothomela wa go theletša le moloi pelo. Sello ke sa tlala gomme dijo ga di thabelwe. Go nyakwa šeleng gore a ye go reka diokobatši tša letšatši leo. Masetlapelo ke gore bašomiši ba tšona ke bafsa bao e swanetšego go ba baetapele ba ka moso.

4 Bosenyi le bjona šebo, bo golela godimo letšatši ka letšatši. Mašeleng a go reka diokobatši tše a godimo kudu gomme motho wa gona o swanetše go phela ka tšona mola bontši bja bareki ba tšona ba sa šome. Bosenyi bjo bo na le go hlokofatša batho. Ba bangwe ba utswa ka magaeng a bobona. Ka go le lengwe mahodu ao a tsena ka dintlong, ba tseba gabotse gore go na le batho. Ka gona go hwa matswalo, ge ba fihla ba hlokofatša batho bao ka go ba betha le go ba kgoka, mola basadi ba bile ba katwa. Mafelelong ba ipha thoto yeo ba e nyakago ba napa ba bolaya naga. Bagologolo ba re ditšwammeleng di a baba. O tla makala phahlo ya maemo a godimo e rekišwa mmileng ka theko ya fasefase. Bangwe ba ema le go gerema mebileng gomme ba pšhatla mafastere a dikoloi tša batho ba tšee dipeke.

5. Magagešong, a re swarišaneng joko ye, re lwe, re thušaneng le ba mmušo go fediša leuba le. Go na le mafelo ao a agilwego a tshokollo ya monagano le go thekga batšwasehlabelo/bašomiši ba diokobatši tše gore motho a kgone go boela sekeng. Motho o swanetše go itokolla, a amogelete gore o na le bothata ebile o hloka thušo gore a tle a thušege.

1.1.1 Akanya dihlogo tše dingwe tša maleba tše di ka fiwago ditemana tše tša ka godimo.

Thekga karabo ya gago ka dintlhā TŠE PEDI. (3)

- 1.0.2 Ke sekapolelo sefe seo se tšwelelagos lefokong le, ‘lefase le eme ka maoto’ seo se šomišitšwego temaneng ya mathomo? Thekga karabo ya gago ka lebaka lamaleba. (2)
- 1.0.3 Mmolelwana wo o thaleletšwego ka mo godimo o tšweletša seema. Na o dumelana le mongwadi ka tšhomis̄o ya sona mo temaneng ye? Thekga karabo ya gago ka dintlhā TŠE PEDI. (2)
- 1.0.4 Go ya ka temana ya bobedi ke eng seo mongwadi a rego se šiiša dinamana tša mmele? (1)
- 1.0.5 Na mmolelwana wo, ‘go šiiša dinamana tša mmele’ ke karolo efe ya polelo? Ngwala tlhalošo ya wona. (2)
- 1.0.6 Go ya ka kgopoloy a gago, ke kotsi efe yeo e ka hlagelago badiriši ba mokgwa wo wa ‘Bluetooth’ wo o tšweleditšwego ka mo temaneng ya bobedi. (1)
- 1.0.7 Na mongwadi o šupa eng ka mantšu a: ‘diokobatši ke tlhobaboroko’ ao a šomošitšwego temaneng ya boraro? (2)

- 1.0.8 Go tšwa temaneng ya boraro hlaloša gore ke eng seo se paledišago badiriši ba diokobatši go di tlogela gabonolo. (1)
- 1.0.9 Na taba ya gore bosenyi bo golela godimo ka lebaka la tirišo ya diokobatši ke ntlha goba
ke kgopolو fela? Thekga karabo ya gago ka dintlha TŠE PEDI. (2)
- 1.0.10 Go ya ka kgopolو ya gago, bothata bja tšhomiošo ya diokobatši bo ka ba bo hlowa ke eng? Ngwala dintlha tše pedi.
(2)

Wena bjalo ka mofsa, o ka thuša bjang go rarolla bothata bjo? Ngwala dintlha TŠE PEDI. (2)

MOŠONGWANA WA 2: PAPATŠO

PASE YA GA EDOX, O BOLOKEGILE, O SEPELA KA NAKO.
O fihla ka pelapela ... Maeto ke mahala, mahalahala!

- 1 Tsopola polelo ya go jabetša papatšong ye. (1)
- 2 Ka dintlha TŠE PEDI akaretša seo se tšweletšwago ke papatšo ye o lebeletše sehlopha sa batho/baamogedi ba tshedimošo.. (2)
- 3 Ke ka lebaka la eng sešupanako se šomišitšwe bjalo ka tekniki ye bohlokwa papatšong ye?
Efa dintlha TŠE PEDI (2)
- 4 Bapetša fonte ye kgolo le ye nnyane go ya le ka moo di dirišitšwego ka gona mo papatšong ye. (2)
- 5 Hlatholla ka fao lehlathi la nako le dirišitšwego go tanya šedi ya banamedi ka gona. (1)

[10]

EJA OATS YA HONEY BUNCHES O BE KOMANGKANNA!

Ka oats ya Honey bunches, kgatelelo ya monagano e re nyame, bolwetši bja swikiri bja re time! Mmele wo mogolo wa re pote...

- 1 Ke bomang bao e lego bona baamogedi ba tshedimošo ya papatšo ye?
Kgetha karabo ya maleba.
- A Bakgekolo
B Bakgalabje
C Barutiši
D Bafsa
- (1)
- 2 Tsopola malahlelwa ao a dirišitšwego go jabetša bareki mo papatšong ye.
- (3)
- 3 Bontšha phapano gare ga fonte ye kgolo le ye nnyane.
- (2)
- 4 Ke ka lebaka la eng sebolepego sa motho se šomišitšwe bjalo ka thekniki ye bohlokwa papatšong ye? Efa dintlha TŠE PEDI
- (2)
- 5 Hlaloša ka mo setšweletšwa sa papatšo le lelepola di tswalanago ka gona.
- (2)
- 6 Na o bona papadišantšu ye e dirišitšwego mo e gokagoketšago baamogedi ba tshedimošo? Šitlela karabo ya gago ka lebaka.
- (2)
- 7 Na o bona papatšo e nkga lefetla la kgethologanyo? Thekga karabo ya gago
- (2)

[14]

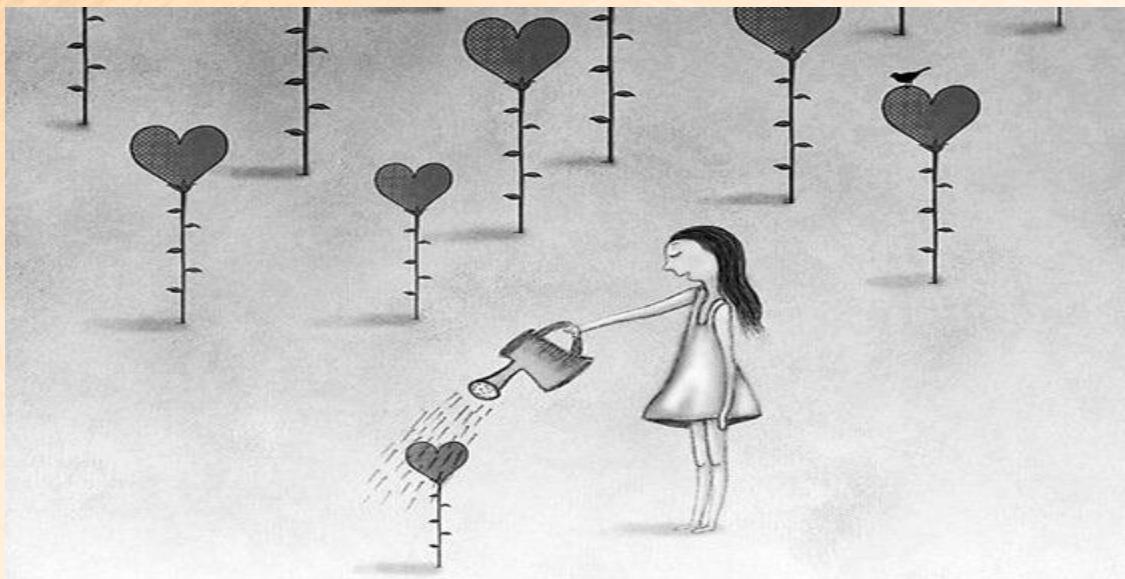
MOŠONGWANA WA 3: GO NGWALA LE GO HLAGIŠA

Lekodišiša diswantšho tše tša ka tlase ka tsenelelo le tsinkelo gomme o kgethe SE TEE sa tšona o ngwale taodišo ka sona. Dikgopolo tša gago di nyalelane le tše di tšwelelago seswantšhong.

1.

2.

3.

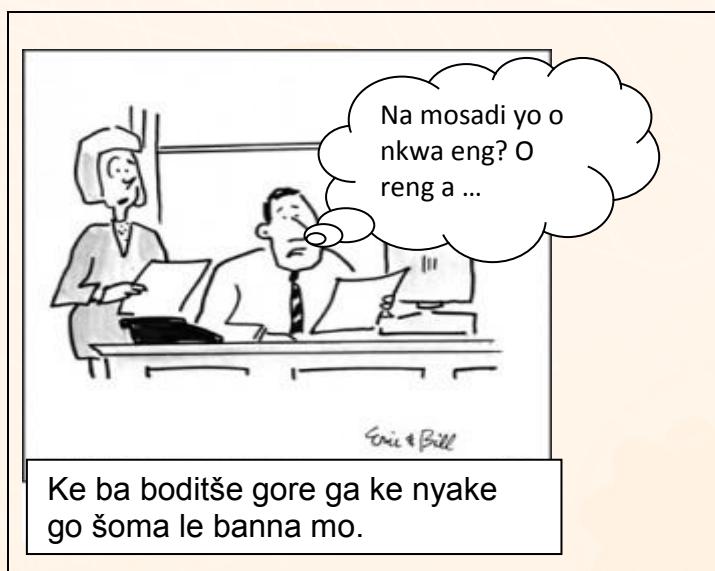

4.

4. KGETHOLLO LE TSHEKAMELO KA LEHLAKORENG LE TEE

KGETHOLOGANYO

Diponagalo tša kgethologanyo

Kgethologanyo ya mehuta ya dimedia

Kgethologanyo ya poeletšo

Kgethologanyo ya dihlogo tša ditaba

KELO

MOŠOMO WA 1 : GO BALA LE GO BOGELA

Go tšwa go ditšweletšwa tša makasine, mananeo a thelebišene, bontšha kgethologanyo, tshekamelo ka lehlakoreng le tee le

Iehloyo la semorafe. Ke ka lebeke la eng go dirišwa kgethollo? Na e ka ba go dirišitšwe dithekники tša go jabetša/šušumetša/gokagoketša?

MOŠOMO WA 2

Bala makasine goba kuranta gomme o arabe dipotšišo.

MOŠOMO WA 3: GO NGWALA

Ngwala kanegelo ya go laetša mehuta ya kgethologanyo.

TSHEKAMELO KA LEHLAKORENG LE TEE

- Banna ga le kgone go otela, le phalwa ke rena basadi
- Re tseba go lla basadi fela banna e le dinku!

Mehuta ya go fapania ya tshekamelo ka lehlakoreng le tee

Tshekamelo ka lehlakoreng le tee go lebeletšwe dihlopha tša batho

Makgarebe a ithahtela bobotse fela.

Basadi ba ba botse ga ba na mabjoko.

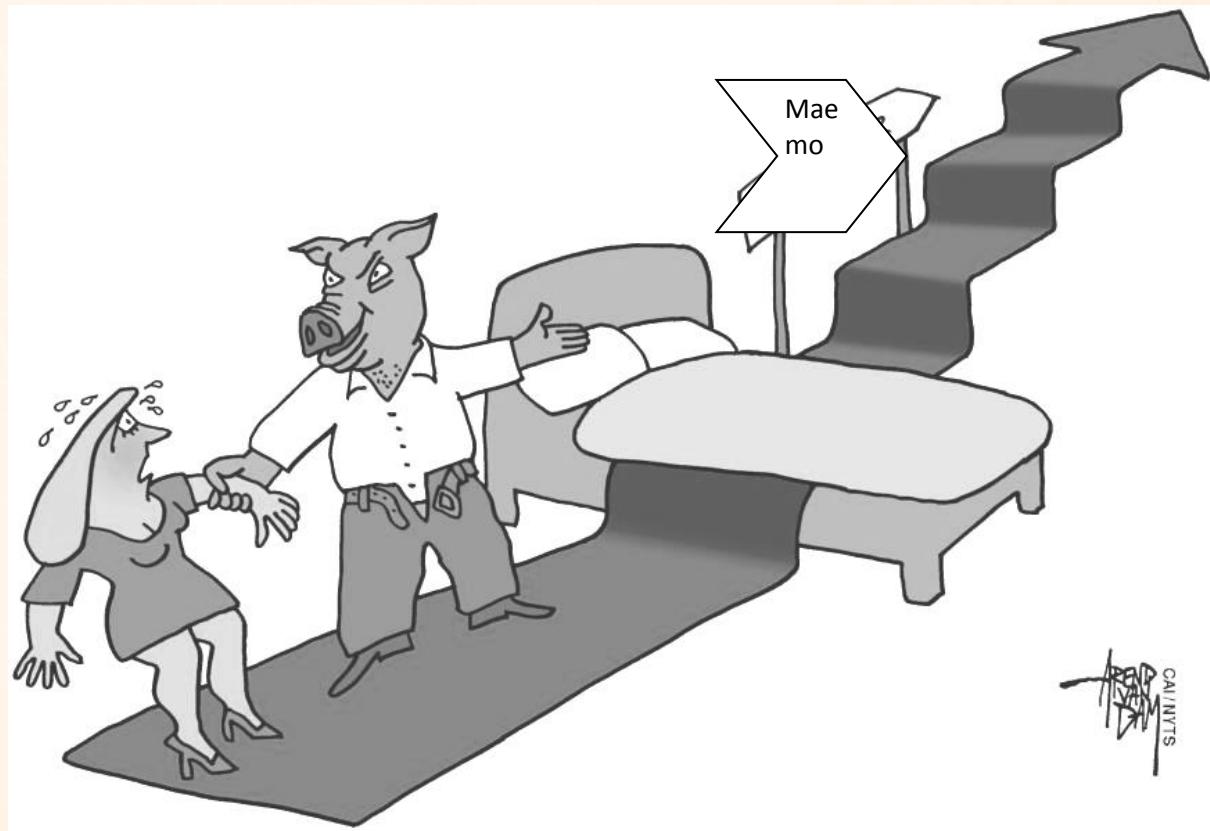
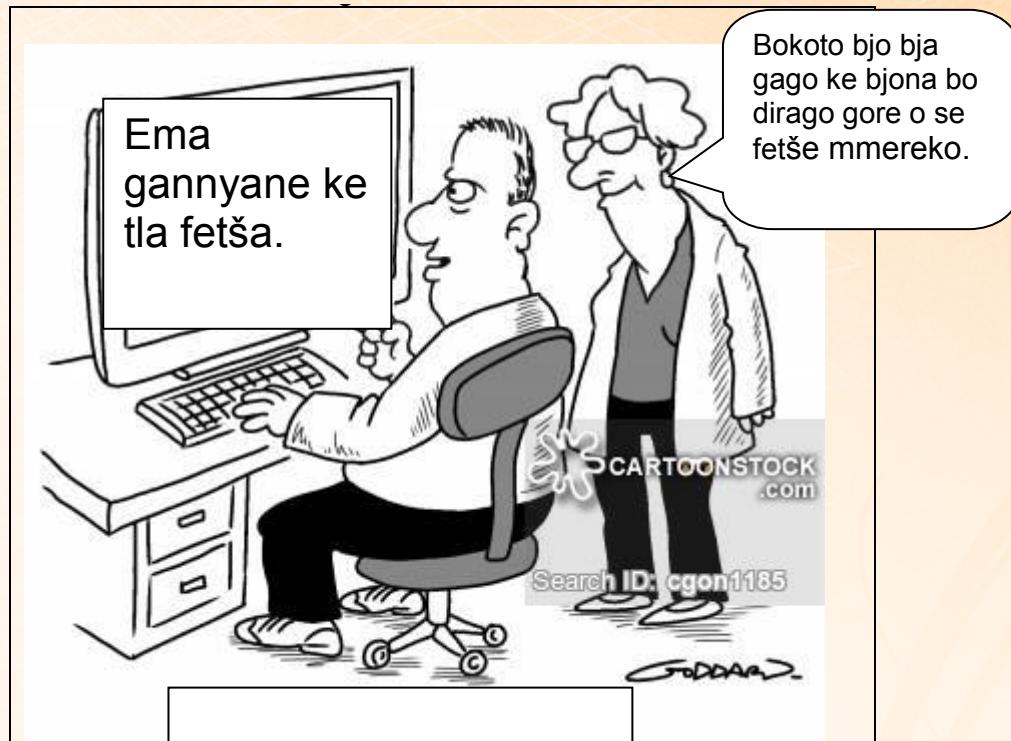
Bathusabokgobapuku ke bakgekoloo ba go apara dipeketsane.

Bafsa ka moka ga ba theeletse batswadi.

Basadi ba ba sese fela ke bona e ka bago dimoktlelara.

Tshekamelo ka lehlakoreng le tee go ya ka sebopego

Batho ba mmele o mogolo ba a tswafa.

TLAIŠO YA BASADI LE BANA.

4. DINTLHA LE DIKAKANYO

Dinyakwa tša SEPHOLEKE

Go theeletša le go bolela: Phapano magareng ya dintlha le dikakanyo.

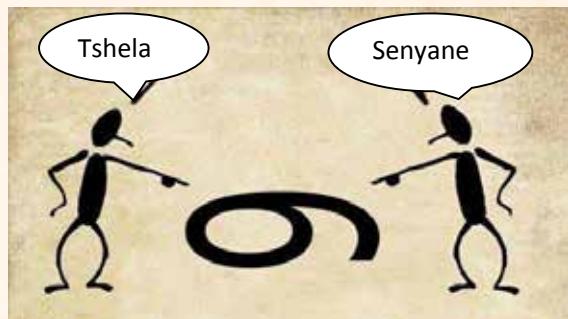
Go bala le go bogela: Efa dintlha o be o tšweletše le dikakanyo.

Ka dinako tše dingwe ga go bonolo go bona phapano magareng ga mafoko ao a nago le dintlha le ao a nago le dikakanyo.

Kakanyo

- Ke seo motho a se dumelago goba a se naganago. Go boima go ka se netefatša.
- Kakanyo ke maikutlo a motho go lebeletšwe taba ye e rilego.
- Dikakanyo di ka ngangišwa.
- Dikakanyo di ka fahlelwā ka dintlha, mohl. Bann aka moka ba rata basadi ba bona.

Ntlha

- Ntlha e ka netefatšwa gore ke nnete goba maaka.
- Ge re ka netefatša goba raba le bohlatse bja lefoko leo, gona ke ntlha, mohlala, Mmutla ke seamuši.

- Tšeо re di balago eбile re di bogela ke dintlha le dikakanyo. Go tseba pharologanyo magareng ga dintlha le dikakanyo go tlo re thuša go ka sekaseka ditšweletšwa le go hlama dingangišano tšeо di tla bopago lefase le le kaonekaone.

MEŠONGWANA: DINTLHA LE DIKAKANYO

MOŠONGWANA WA 1

Laetša gore mafoko a ke ntlha goba kakanyo.

	NTLHA	KAKANYO
Lamorena ke letšatši le lekaone la beke		
Letšatši la bafsa ke letšatši le bohlokwa la maikhutšo mo ngwageng go feta a mangwe		
Letsatsi la ditebogo le ketekwa ka seruthwane		
Kgwedi ya Moranang e na le matšatši a 30		
Ngwaga o na le dikgwedi tše 12		
Lehlabula ke sehla se se botse go feta dihla tše dingwe.		
Kanegelo ye nngwe le ye nngwe ya mediya ke nnete.		
Mošupologo, Laboraro le Labohlano ke matšatši a beke.		
Letšatši la mathomo la go thoma sekolo le a boifiša.		
Motho yo mongwe le yo mongwe o swanetše go thala dikarata tše Letšatši la baratani.		
Letšatši la gago la matswalo le tla gatee mo ngwageng.		

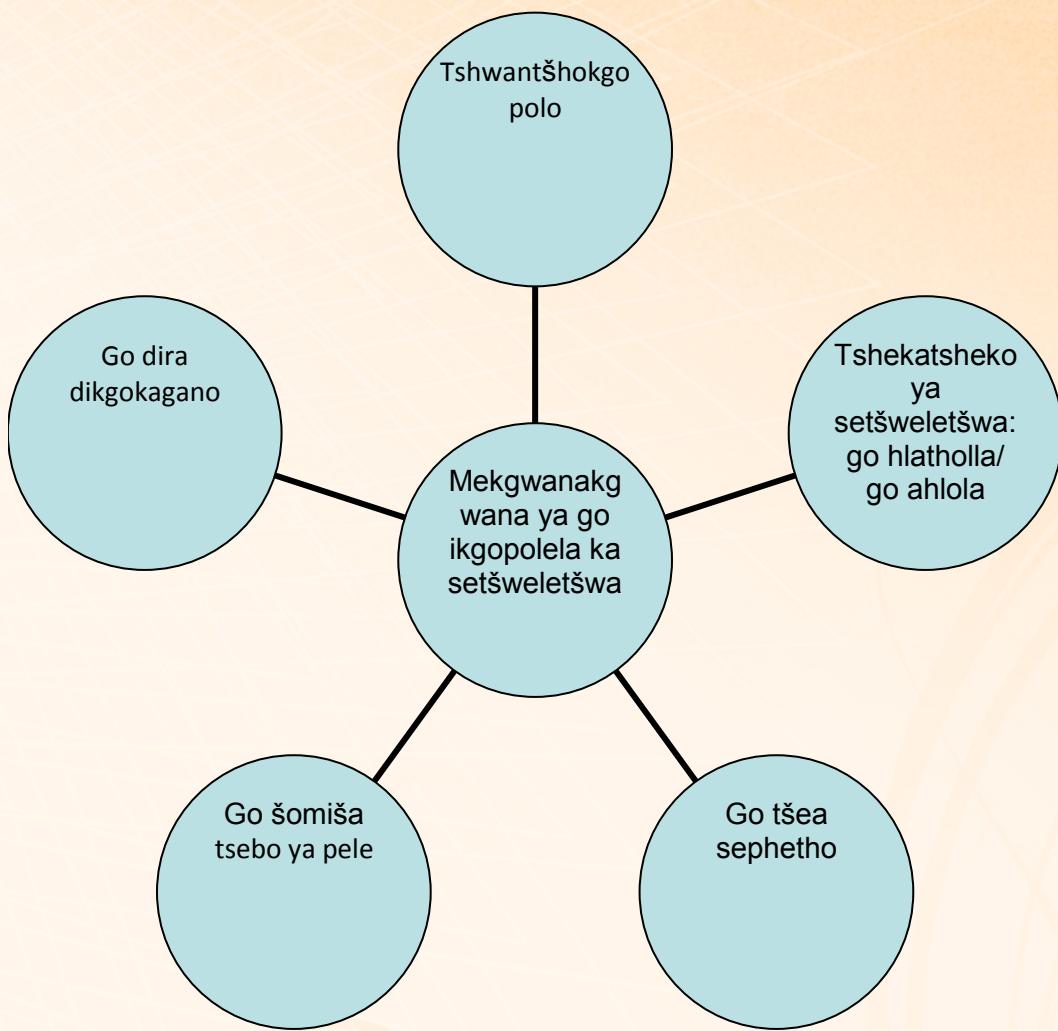
E tšwa go, "Super Teacher Worksheets" - www.superteacherworksheets.com

5. BOIKGOPOLELO, DIKAKANYO, DINGANGIŠANO

- Boikgopolelo ke sephetho seo re se tšeago re lebeletse bohlatše le mabaka.
- Go ikgopolela ke ge o bala setšweletšwa gomme morago ga go hwetša molaetša wa kgona go ba le kakanyo ka se sengwe.
- Ge re ikgopolela re hlola tlhalošo ye e lego gore ga e gona ka gare ga setšweletšwa.

Re šomiša dintlhakgakollo, dintlha, maitemogelo le tsebo ya peleng go dira dikakanyo le go botšiša dipotšišo go hlatholla dilo tšeо di sa kwagalego mabapi le setšweletšwa.

- Mekgwanakgwana ya go bala e šoma mmogo go hlahlal mmadi gore a kwešiše setšweletšwa/ sengwalwa.

5.1 Boikgopolelo bja dintlha le bja dikakanyo:

Re ka kgona go fihlelela boikgopolelo bjo e lego dikakanyo ka go diriša polelo ya ditho tša mmele.

5.2 Dikakanyo

- Ke seo o naganago gore ke nnete e le ka lebaka la ditumelo le ge o se na le bohlatse bja gore di ka direga. Gantši ke dilo tšeо re ithutilego kua morago ntle le go di nyakišiša, mehl. Ge o thebatheba ke leihlo ka godimo le ka fase.

Dikakanyo ke karolo ye nngwe ya ditumelo tša rena. Re akanyago gore ditumelo tša rena ke nnete le gona re di šomisa go hlatholla seo se diregago mo lefaseng, mohl, Tumelo ya gore monna ga a tsene ka phapošing ya motswetši pele ngwana a e wa kalana.

5.3 Dingangišano

Ngangišano ke mabaka ao re a fago go fahlela kgopololo, tiro goba teori. Ngangišano ke go fa mabaka ka go šomiša ditšhišinyo. Ditšhišinyo di tla ka mekgwa ye meraro elego, dintlha, maikutlo le dikgopololo.

Mehlala ya ngangišano

Bohlokwa bja ngangišano le maatla a phegelelo

- Mabakeng a ka mehla- Di ka dirišwa go kgopela mosomo, ge o kgopela phokoletšo thekong ya sefatanaga goba o kgopela phokoletšo ya faene ya go tshela melao ya tsela ge o be o otlela, bj.bj.
- Lefaseng la thuto- Di ka dirišwa go lwela dikgopololo tša gago mo ditherišanong.
- Mošomong- di ka dirišwa gore batho ba theeletše dikgopololo tša gago le gore go be le tirišanommogo
- Go ngwaleng- Di ka dirišwa go se ganetše ntlha yeo o e tsweletšago.
- Ge o theeeditše- di ka dirišwa go sekaseka dingangišano tsa ba bangwe ka nepo ya go itšhireletša go maitshwaro ao e sego a mabotse le ge o ntše o a bona.

Pele ga go bala

Ke eng seo hlogo ya setsopolwa se e se tšweletšago?

Na mongwadi wa setšweletšwa/ setsopolwa se ke mang, gomme go ya ka mangwalo o fihleletše dithuto dife?

Na setšweletšwa se phatlaladitšwe neng (letšatšikgwedi).

Ke tsebo efe yeo ke nago yona ka setšweletšwa se?

Ka nako ya go bala le ka morago ga go bala.

1. Badiša athikele ye gatee go hwetša kgopolokgolo. La mathomo ge o thoma go bala athikele o swanetše go leka go

kwešiša tabakgolo yeo mongwadi a lekago go e tšweletša. Note the aut Hlokomela kgopolokgolo yeo mongwadi a lekago go e tšweletša goba maemo a gagwe ka taba yeo.

2. Badišiša athikele ye lekga la bobedi, o tsame o thalela dikgolokgolo le dikgopolotlaleletšo ge o le gare o bala. O ka thušega ge o ka diriša pene ya mmala wa go fapano le setšweletšwa gore dikgopolokgolo le dikgopolotlaleletšo tše o di thalelago di bonagale. Ipotšiše dipotšišo ge o le gare o bala setšweletša se lekga la bobedi:
- i. Gabotsebotse tabakgolo yeo mongwadi a e tšweletšago ke efe?
  - ii. Maikemišetšo a mongwadi a go tšweletša tabakgolo ye ke afe?
  - iii. E ka ba tabakgolo ye e lebišitšwe go bomang?
  - iv. Na o bona diteng tša setšweletšwa di fihlelala baamogedi ba tshedimošo ka tshwanelo?
  - v. Na mongwadi o na le bohlatse bjo bo lekanego le gona bja nnete ka seo a se tšweleditšego? Dipalopalo – di ka dirišwa ka mokgwa woo e se go wa nnete, tša ba le khuetšo ye e itšego goba tša se hlalošwe gabotse.
  - vi. Na o bona go na le ditaba tše o di sa kwešišagalego mo go tabakgolo ya mongwadi/ go seo mongwadi a se tšweletšago?
  - vii. E ka ba mongwadi o tšweleditše bohlatse ka tsela yeo e se go ya nepagala goba bohlatse bja gagwe bo sekametše ka lehlakoreng le le itšego?
  - viii. Na mongwadi o tšweletša maemo a mahlakore a mabedi a go fapano a ntlhatebelelo ya setsopolwa/ setšweletšwa sa gagwe gabotse ka kgotsofalo?
  - ix. Na mongwadi o hlagiša maemo a mahlakore a mabedi a go fapano ka mokgwa wa go kwagala le bohlatse bjo bo lebanego?
  - x. E ka ba mongwadi o dirišitše tshwantšho ya maleba le analotši – bonnete bja maleba bo tla laolwa ke gore naa ditiragalo di sepedišana bjang le seemo.
  - xi. Na mongwadi o dirišitše polelo ya go tsoša maikutlo/ ya khuduego? (hlokomela polelo ya maikutlo le khuduego)
  - xii. Na mongwadi o fa mehlala ya maleba: Mehlala – e swanetše go theiwa godimo ga setšweletšwa.

6. BOKAMORAGO BJA TŠA LEAGO-SEPOLITIKI LE SETŠO TŠA SETŠWELETŠWA LE

MONGWADI

6.1 Na kwešišo ya gago ka bokamorago bja tša leago –sepolitiki le setšo bja temana le

mongwadi ke dife?

Dikgokagano tša polelo di direga seemong se se itšego, magareng ga batho le dihlopha tše o di fapanago go ya ka tša histori, politiki, ekonomi, setšo le leago. Kwešišo ya seemo sa mongwadi go ya ka tša leago, sepolitiki le setšo difa kwešišo ya maleba ka tlhohleletšo le khuetšo ya seo a ngwalago ka sona. Go bohlokwa go lemoga mabaka a ka ntle ao a le go gona bophelong bja mongwadi gore re kgone go sekaseka ka tsinkelo didirišwa tša morero le dika tše o di dirišago dingwalong tša gagwe.

Dikamano tša leago, politiki, histori le tša setšo di ka hlalošwa bjalo ka boemo, khuetšo, ditšhitšo, melaetša yeo e ka tšweletšago mohuta wa temana/puku.

Dingwalo di tšewa go ba mokgwa wa moswananoši wa go tšweletša diaedeolotši. Se se laetša gore ditšweletšwa tša sengwalo go tšwa go mehuta ka moka ya dingwalo go swana le dipadi, ditiragatšo le direto, dingwalo tša nnete le ditšweletšwa ka moka tša

mediya di ka tšweletšwa maemong a aedeolotši ka tshwanelo. Se se ra gore di šoma ka mekgwa ya go fapania ya pepeneneng go fa thekgo le tiišetšo ya mokgwa wo o itšego wa go nagana le go bona lefase ka gona.

Mediya le wona o bapala karolo mo go hlokemedišeng le go tiišetša diaedeolotši tše bohlokwa.

6.2 Na dikamano tša setšo ke eng?

Ipotšiše dipotšišo tša go swana le tše:

- Na mongwadi a ka ba a hueditšwe ke boemo bja setšo seo a goletšego go sona ge a ngwala?
- Na boemo bja setšo bja nako yeo mongwadi a gotšego ka gare ga bjona bo be bo thibela seo se ka ngwalwago?
- Na go na le mekgwa ya tlwaelo ya leago goba kgatelelo ya sepolotiki yeo e ka bago e gapeeditše mongwadi go ngwala ka mokgwa wo o itšego goba go tlogela dikgopoloo tše dingwe ge a ngwala?
- Goba nnete ke go re ga se se diragetšego? Na mongwadi a ka ba a dirile se ka maikešetšo, a go tšweletša ntlha ye e itšego, go hlohla goba go tšoša mmadi?

6.3 Naa dikamano tša histori/ seleago le sepolitiki ke eng?

- Dikamano tša histori di hlaloša kwešišo ya maemo a go fapania, ditiragalo bj.bj.tša nako yeo sengwalo se ngwetšwego goba go phatlalatšwa. Di hlaloša gape le moyo wo o be go o foka, maikutlo, boitshwaro le maemo ao a bego a le gona ka nako yeo e itšego.
- Dikamano ke ‘tikologo’ yeo tiragalo e diregago gona gomme e na le seabe go bonneta bja tiragalo yeo. Dikamano ke karolo ye bohlokwa yeo e swanetšwego go tšeelwa hlogong ge go hlalošwa se sengwe sa histori.
- Go bohlokwa rena go tseba mohola o mogolo wa ditiragalo tše di bilego gona le dikamano tša tšona, mohlala, histori, nako, moyo wo o fokago, maikutlo, boitshwaro, bj.bj. ge o akanya mohola wa ditiragalo tše.
- Mohlala

Gopola e ke o bala lengwalo leo le ngwetšwego ke motho wa mosadi, leo le nago le

Iefoko le:

“Morwedi wa ka o tlo leba go la Natalia ka morago ga go nyalwa.”

Naa lefoko le le re fa tshedimošo ye e lekanego ka tiragalo? Aowa, ga se ye e

Iekanego, go fihlela re tseba letšatšikgwedi. Ge re lemoga gore lengwalo le le ngwetšwe

ka ngwaga wa1838, re lemoga gore lefoko le tee ka nako ye nngwe le ka re botša

ditiragalo tše ntši!

Mosadi yo a lebago go la Natalia ka ngwaga wa 1838 ka nako ya “Groot trek” a ka ba a

Iatelela monna wa gagwe yo a lego leetong la go lwela naga. Motswadi yo go bolelwago

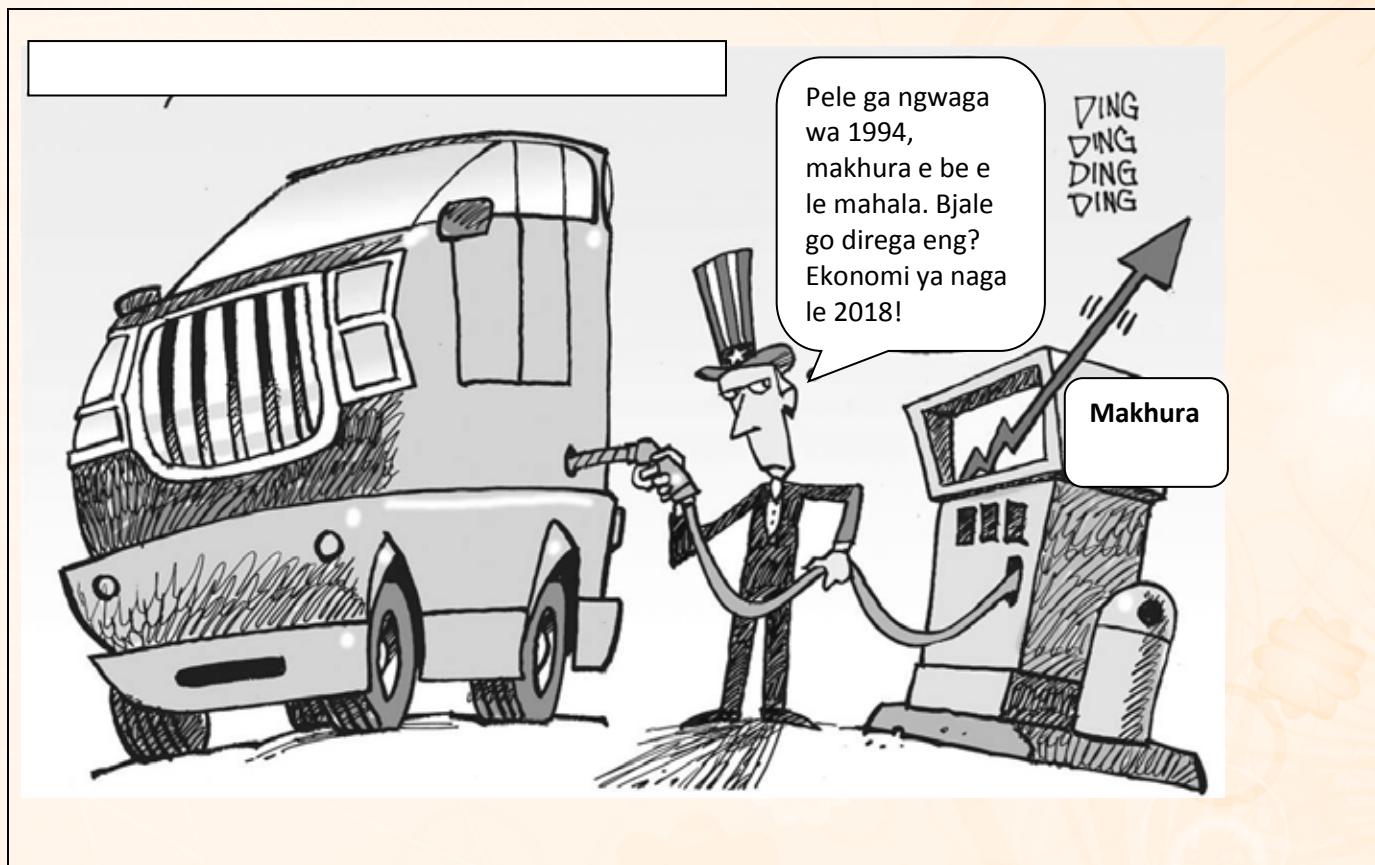
ka yena fa, o tšhogela morwedi wa gagwe ka gore go na le kgonagalo ya gore o ile go

tše na nako e telele pele a ka mmona le gore a naa o sa tlo mmona gape naa!

Tsebo ka ga boemo bja leago, ekonomi goba tša dipolotiki tšeо di amanago le phatlalatšo ya padi goba taodišo e ka thuša kudu go kwešiša seo mongwadi a ratago go se tšweletša. Gape se se ka dira gore o kgone go ikamanya le baanegwa ba kanegelo gabotse.

Kwešišo ya batho bao go bolelwago ka bona le maemo a megopoloo a bangwadi e ka fihlelwa e sego fela ka go kwešiša maphelo a bona eupša le ka go kwešiša mekgwa ya go phela ya batho ba mehleng yeo.

Lebelela khathune ye ya ka tlase gomme o e nyalantšhe le tša histori, ekonomi le sepolitiki

Mantšu ao a hlalošago segalo sa MAGARENG	Mantšu ao a hlalošago seo se TSENELETŠEGO:	Mantšu ao a hlalošago segalo seo se tšweletšago MAIKUTLO:
<p>Mohuta wo wa mantšu o dirišwa kudu ka gare ga dipuku, dipuku tša methodo, dipuku tša go ruta, dikuranta le diathikele tša dikgatišobaka le methodo ye mengwe ya go tšweletša tshedimošothwii.</p> <p>Go hloka maikutlo: Mantšu a go se laetše maikutlo.</p> <p>Go hloka kgahlegelo: Mantšu a go se laetše phišego, maikutlo goba go lebelela dilo ka leihlo le tee.</p> <p>Mantšu a go se laetše tlhokomologo: go tšwelela o se na le kgahlego.</p>	<p>Mohuta wo wa mantšu o dirišwa kudu ge go fiwa ditsebišo tša semmušo le ge go balwa bophelo bja mohu, mohlala.</p> <p>Keno ya kgonthe: Keno ya nnete, /go ela šedi kudu, /go ela šedi kudu ka monagano wo o fodilego, nnete ye e tseneletšego, beetšwe gabotse ka thoko: kgahlego ye e tseneletšego, mantšu a go ba le kiletšo.</p>	<p>Mohuta wo wa mantšu o dirišwa kudu go diathikele tša mong, dingwalo tša polotiki, dingwalo tša go ba le tšhušumetšo ye e itšego go swana le dikholumo tša barulaganyi .</p> <p>Kwelanobohloko: go bontšha botho, lešoko goba kwelobohloko</p> <p>Go amega: go tshwenyega kudu ka motho goba taba</p> <p>Tlhologelo: maikutlo a go hlakahlakana a go nyaka dilo, batho, mabaka ao a fetilego. Maikutlo a phetelolo: ao a laowago ke maikutlo e se go mabaka</p> <p>Boitsholo: maikutlo a go kwa bohloko goba go itshola</p> <p>Go ikwela bohloko: go ikwela bohloko ka sengwe go dira boipiletšo bja tlhokomelo ya ka pejana, ganana le taolo goba maatla</p>
<p>Mantšu ao a tseneletseg a go laetša segalo se se sa dumelelo segalo:</p> <p>Wona a hwetšwa ka gare ga difilimi le ditshwayotshwayo tša dipuku, dikholumo tša morulaganyi, diathikele tše dingwe tša dikgatišobaka.</p> <p>Tsinkelo: Mantšu ao a laetšago tsenelelo goba a laetšago diphošo.</p> <p>Mantšu ao a ganetšago, a sa dumelelanego le taba: a go tšweletša tlhaolo le kahlolo.</p> <p>Go se dumelane le taba: go se dumele selo, go se be le tshepo ka selo, go holofela dilo tše mpe ka dinako tšohle; go ba le maikutlo a mabe ka taba goba go se laetše kgotlelelo, go se dumelele maikutlo ao a fapanego.</p>	<p>Mantšu ao a hlalošago segalo sa TSHEGIŠO, KODUTLO, KGAHLEGO goba KWERO:</p> <p>Segalo se se ka dirišwa mo go ngwalweng ga dingwalo le tshekatsheko ya tša leago, dikuranta dikholumo tša dikgatišobaka le diathikele, pelo ye bonolo ya go kgotlelela mathata, go tshwenyega, go kwela bohloko; go thaba; go ba le tokologo; go se tshwenywe ke selo, go tšwa tseleng go se hlomphe; go ba kgahlanong le seo se dumelšwego; go hloka seká sa boikgafo</p> <p>Lenyatšo: go nyatša mabaka, maemo le seriti sa ba bangwe; go tšweletša maikutlo a bohloko, a go kweša motho bohloko, go tlontlolla seriti sa motho, go se tseele motho hlogong, go tšeela batho fase; kakanyo yeo e se go ya nnete:</p> <p>Lenyatšo la pepeneng : go swara motho gampe go laetša go se be le tlhompho go ba le pefelo ye šoro: go ba le bopelompe, go botšišiša dipotšišo go laetša kgonono goba go se dumele, go gana go dumela se sengwe le se sengwe seo o se botšwago.</p>	<p>Mantšu ao a hlalošago segalo sa go laetša THEKGANO: Mohuta wo wa segalo o hwetšwa ka gare ga mehuta ye mmalwa ya dingwalo le mangwalo a motho. Dingwalo tša tlhohleletšo: go laetša thekgo le thušo, boingwalelo, tlhohleletšo, go tutuetša, go ba kgahlanong goba go dumelana le sona ;/go ba le tshepo, kwelanobohloko: kgotlelelano ya go laetša go kwelana bohloko le go hlompha ditokelo , dikgopololo, dikakanyo le meetlo ya batho ba bangwe</p>

Ka fao mabokgoni a go bala a a tseneletšeg a nyalelanago ka gona.

- Maikemišetšo a mongwadi ke go diriša segalo se se itšego go fihliša ntlhatebelelo ya gagwe mo go baamogedi ba tshedimošo.
- Mongwadi o tšeа sephetho ka maikemišetšo a gagwe a go ngwala:
- go sedimoša, go laela, go šušumetša, go thabiša.

- Go phethagatša morero wo mongwadi o diriša segalo seo se nepagetšego.

Mohlala: ka tsitsinkelo, semmušo, nnete, phišego, ganetšago, kwelobohloko, yeo e sego ya semmušo, tshegišo le kodutlo, go se dumelane, kwelanobohloko, yeo e se go ya semmušo, tshegišo le kgegeo.

- Go sepetša kgopolokgolo goba morero wa gagwe (maemo ka taba): ntlhatebelelo (*go kwana le yona goba go ganetšana le yona*) goba ngangjšano go baamogedi ba tshedimošo, mohlala: setšhaba ka kakaretšo, sehlopha se se itšego, motho yo a itšego.

Dilo tše di swanetšego go elwa hloko ge o bala ka tsinkelo:

- se ke wa lebelela morero wa se sengwe le se sengwe bjalo ka tshedimošo ya nnete.
- Ge morero wa mongwadi e le go šušumetša, lebelediša gore mongwadi o ka lehlakoreng lefe.
- Go kwešiša segalo sa mongwadi go thuša go swara ka pela morero wa gagwe le ge mantšu a mongwadi a ka ba a bontšha go bolela se sengwe.
- Kgegeo e ka tšwelela ka mekgwa ye mebedi; kgegeo yeo e tlišwago ke segalo le kgegeo yeo e tlišwago ke mabaka. Kodutlo le kgegeo ga di swane.

KELO

- Lebelediša dipapatšo tša go fapana, ditaodišwana tša go tšweletša dikgopolo, go bona gore polelo le diswantšho di dirišitšwe bjang.

- Nyaka bangwadi ba tšona le dikgopolo tša bona. O bona o ka re ke eng seo se dirago gore ba gopole ka tsela yeo?

- Ge re bala goba re bogela le go theeletša ditšweletšwa, re swanetše go ela šedi dipotšišo tše di latelago:

1. Na setšweletšwa se se tšwelelitšwe ke mang? Re tseba bjang?
2. Ke eng seo mongwadi a nyakago gore mmadi a se tsebe, go se gopola goba go se kwa? Ke eng se se dirago gore re gopole bjalo?
3. Ke dikamako dife tše mongwadi a di dirago mabapi le ditumelo, ditheo le tsebo ya babadi? Re tseba bjang?
4. Na setšweletšwa se sepetša tebelelo mohuta mang ya lefase? Ke eng seo se dirago gore re gopole bjalo?
5. Na polelo e šoma bjang go huetša tsela yeo ke gopolago ka gona?
6. Ke dintlha dife tše bohlokwa le diponego tše di tlogetšwego? Na o bona dilo tše tše pedi tše di tlogetšwego di na le seabe mo go setšweletšwa.?
7. Ke bomang ba o gopolago gore e ka ba babadi ba setšweletšwa se?
8. Naa ke tsebo efe ye nngwe ya ka ntle ye bohlokwa yeo e ka dirago gore setšweletšwa se se be le mohlodi, mošito?
9. Na kwešišo ya gago ya setšweletšwa e huetšwa bjang ke botšo/bokamorago/boithekgo bja gago? •
10. Na setšweletšwa se go huetša bjang, mohlala, na popego/sebopego sa setšweletšwa ke sona se go huetšago go hlama tlhalošo/kwešišo? Naa polelo yeo e dirišitšwego setšweletšweng e go bea maemong afe bjalo ka mmadi, mohlala, naa tirišo ya polelotirišo le polelotirišwa le polelopegelo le polelommegedi e go bea maemong afe?

7. PHAROLOGANYO YA POLELO

Dinyakkwa tša SEPHOLEKE

- Diriša retšistara ya maleba, ya semmušo le ye e sego ya semmušo, mohl.go šomiša poledišano le motho wa pele ka lengwalong la segwera, le ya semmušo ka gare ga lengwalo la senmmušo.
- Diriša polelo ya semmušo le ye e sego ya semmušo (polelommileng, jakone) gabotse.
- Ge barutwana ba boeletša mošomo wa bona, ba hlokola le go badišiša mošomo, ba swanetše go fokotša diphošophošwana tša mongwalo, le go lekola diteng, mongwalelo le segalo.

Mešongwana

Morutiši o hlaloša gore bjalo ka batho, re bolela ka ditsela tše di fapanego go ya mafelo a a fapafapanego. Ditsela tše tša go bolela ka go fapana di bitšwa diretšistara tša polelo. Polelo ye nngwe le ye nngwe e na le diretšistara tša semmušo le tše e sego tša semmušo.

Morutiši o tlo hlohleletša temogo ya diretšistara tša polelo ka go diriša dipotšišo tše di latelago:

- “Na o bolela go swana ge o le gae le ge o le ka phapošing ya sekolo?”
- “Na o bolela go swana ge o na le bagwera le ge o na le bagwera ba gago ba bagolo?”
- “Na o bolela ka tsela ye e itšego ge o na le morutiši wa gago go fapana le ge o bolela le mogwera ka mogala?

Ka dihlopha, hlalošang ge e ba le be le tlo šomiša retšistara ya semmušo goba ye e sego ya semmušo go bolela go bolela le batho bao ba lego ka tlase. Na o be o tlo dumediša batho ba bjang? Abelana sephetho sa gago le phapoši ka moka,

- Mogwerago wa potego
- Batswadi ba gago
- Hlogo ya sekolo sa geno
- Ngwana yo monnyane yo a timetšego
- Makgolo'a gago
- Motho yo mogolo yo o sa mo tsebego.

Ka dihlopha, hlalošang ka fao le bego le tlo bolela nakong ya meletlwana ye e latelago. Abelana sephetho sa gago le phapoši ka moka,

- Ka moo ke hlwelego le mogwera
- Letšatši la go kopana le ba lapa ka moka morago ga go kgaogana le bona kgale
- Ketelo ya go ikgetha ka moeti yo bohlokwa

Ahlaahla ditsela tše re ka kgonago go kgetha diretšistara le ka fao di huetšago polelo ya rena ka gona. Lebelela mantšu ao a lego ka gare ga nkatlapana ya ka tlase gomme o laetše gore:

- a ka šomišwa ka lebaka la eng,
- le mang,
- le gore ke dikamanong dife moo o ka dirišago mantšu a.

Lentšu	Dikamano (KAE)	Maikemišetšo (KA LEBAKA LA ENG)	Baamogedi (LE BOMANG)
Mosadi			
Lekgarebe			
Senoinoi			
Lethari			
Ngwanenyanan			

7 .1 DIPOLELOSEMMOTWANA

Polelo ka boyona e hlamilwe ka dipolelosemmotwana tše mmalwa.

Polelosemmotwana – mohutana wa polelo wo o hlamilwego ke setšhabana se se itšego; e fapana kudu le dibopego tše dingwe tša polelo ya gaboyona go ya ka mantšu, dibopego le/goba pitšo ya mantšu.

Ka polelosemmotwana re šupa polelo ye nngwe ya go fapana go ya ka dilete.

Diphapano tša dipolelo tše di tswalanywago le polelosemmotwana di ka tšwelela maemong afe goba afe a polelo ao a akaretšago,pitšo ya mantšu, thutapolelo, setlhalogantši le diphapano tša tšhomio ya polelo.

Dipolelosemmotwana di arotšwe ka mehuta ye mene:

Dipolelosemmotwana tša selete: Diphapano tša polelo tše di bolelwago tikologong e itšego.

Dipolelosemmotwana tša nakwana: diphapano tša polelo tše di šomišwago legatong le le itšego mo tšwelopeleng ya histori.

Dipolelosemmotwana tša selegae: diphapano tša polelo tše di šomišwago ke batho ba maemo a a itšego setšhabeng.

Lereo le poelosemmotwana le dirišwa go hlaloša phapano go ya ka polelo yeo e tswalanywago le dihlophana tše itšego tša setšhaba.

Le ge dipolelosemmotwana tša selete di theilwe godimo ga tikologo, di tswalana ka mabaka a a fapanego.

Dipolelosemmotwana tša selegae tšona di hlolega magareng ga dihlophana setšhabeng le gona di tswalanywa le mabaka a a fapanego. Tšona di ka tšwela pele go hlaolwa go ya ka bong, morafe, tumelo, mengwaga le maemo/mpphato.

Idioleke: Ke diphapano tša polelo tše di šomišwago ke seboledi se nnoši,le pitšo ya mantšu ya mohuta wa yona, thutapolelo le tlolontšu.

Polelo ya magareng e ka tšewa go ba polelosemmotwana ye e phagamišitšwego ya maemo setšhabeng. Ke poelo ya go dirišwa ke mmušo, tša toka, mediya wa bontši le mafapha a Thuto.

7.2 SEGALO KE ENG?

Ke mokgwa woo mantšu a bitšwagog ka gona. Go na le segalo sa godimo le sa fase. Re kgona go kwa gore motho polelo ga se ya gaboo ka segalo.

THOBELA MOPRESIDENTE, RE LEOGA KETELO YA GAGO.

GE O BOLELA LE MORUTIŠI WA GAGO O SE KE WA MMITŠA “THAKA” O SE KE WA BITŠA BATSWADI BA GAGO GOBA BATHO BA BAGOLO KA “MATHAKA”

- Re bolela go fapania ka moka ka ge re bolela mabakeng a go fapania
- Phapano e bonala ka:
  - Lefelo leo o bolelago go lona
  - Mabaka a polelo goba poledišano
  - Tswalano magareng ga seboleli le baamogedi ba tshedimošo
- Retšistara ke mokgwa woo seboleli se šomišago polelo go bolela le ba bangwe maemong a go fapania. Ge re bolela goba re ngwala re kgetha gore re ya go šomiša polelo ya semmušo goba yeo e sego ya semmušo. Kgetho yeo ke yona re e bitšago retšistara. Re lebelela tše di latelago ge re dira kgetho ya maleba ya retšistara, baamogedi ba tshedimošo, mabaka a poledišano le lefelo la poledišano. Dilo tše tharo tše ke tšona di tla re lemošago gore retšistara go ka šomišwa ya semmušo goba yeo e sego ya semmušo. Mohlala, ge re bolela le batho bao re ka rego ke batlhomphegi go ka šomišwa polelo ya semmušo, mohl. motswadi a ka bitšwa gabotse ka tsela ya maleba go swana le re mmitša mma goba papa sebakeng sa “ou lady goba “thaema”, ngaka le yona e na le polelo yeo e e šomišago ge e bolela le balwetši le ge e bolela le bašomimmogo. Boradikhemisi le bona ge ba ngwala goba ba bolela ka letsmai ba le bitša “NaCl”, efela ge ba bolela le batho ka kakaretšo ba tla le bitša letsmai. Polelo yeo e šomišwago ka palamenteng ke polelo yeo e šomišago retšistara ya semmušo ; mola polelo yeo e šomišwago ke bagwera e le polelo yeo e šomišago retšistara yeo e sego ya semmušo .

	RETŠISTARA	
	YEO E SEGO YA SEMMUŠO	YA SEMMUŠO
Baamogedi ba tshedimošo	Ba bagolo go iša go ba bannyane	Ba bannyane go iša go ba bagolo.
	Mongmošomo go iša go mošomi	Mošomi go iša go mongmošomo
	Magareng ga bagwera le ba lelapa	
Mabaka	Go thabiša goba go sedimoša	Go sedimoša
	Go dira tswalano ya kgaušwi (yeo e sego ya semmušo)	Go dira tswalano ya semmušo
	Go hlohleletša	Go šušumetša

Boemo /dikamano	Dikgokagano tša segwera	Mangwalo a tša kgwebo
	Dipoledišano tša megala	Poledišano ya semmušo ka mogala
	Ka gare ga pukutšatši	Pego/raporoto
	Poledišano ya tlwaelo	Memo,maphephe a semolao, poledišano ya semmušo, pego ka ba semolao.
		Maphephe a sedumedi
		Dipotšišonyakišo/potšišotherišano tša mošomo

Mohlala wa honorifikasi wo o šomišwago polelong ya Sepedi

- Lentšu le ke retšistara ya maleba ge go bolelwa le motho yo mogolo goba motlhomphegi setšhabeng
- Retšistara – Go šomiša mantšu, setaele, thutapolelo, le segalo sa go fapanan dikamanong goba maemong a go fapanan(mohlala:Dingwalo tša semmušo di ngwadilwe ka retšistara ya semmušo molamangwalo a segwera a ngwalwa ka retšistara yeo e sego ya semmušo)
- Mehlala ye e latelago e re laetša kamano goba maemo a go fapanan moo go ka šomišwago retšistara ya semmušo goba yeo e sego ya semmušo:

Lentšu le, ‘lena’ ka Sepedi le šoma go laetša tlhompho go motho o tee, mola go ya ka thutapolelo le lebišitše go batho ba babedi goba go feta fao.

7.3 RETŠISTARA YEO E SEGO YA SEMMUŠO: POLELOMMILENG

Polelo ye ke yeo e šomišwago poledišanong yeo e sego ya semmušo kudu bathong bao ba tlwaelanego. Batho ba ka šomiša polelo ye mo athikeleng ye e itšego ya kuranta, mo kopanong ya tša kgwebo, goba poledišanong magareng ga bagwera goba bašomišanemmogo. Ke polelo yeo re e šomišago ge re dutše fase re iketlile, re thabile, re bolela diphiri le matšhogo ao re nago le ona, ebole re bolela re lokologile.

Mehlala ya polelommileng ka Sepedi

- O reng motho wa ka?
- Wešu
- Magegeba
- Mepako

Polelo ya sethaka

Polelo ya sethaka – polelo yeo e sego ya semmušo yeo e šomišwago ke sehlopha se se itšego sa batho, go swana le bafsa ge ba šomiša mantšu a go swana le “huzet”, “di reng”, “eitha”, “sharp”; phaphano magareng ga polelommilleng le polelo ya sethaka ke gore polelommileng e a amogelega mola polelo ya sethaka e sa amogelege.

Polelo ya sethaka ga e ne semmušo ka gare ga yona. ge e bapetšwa le polelommileng, ebole e diriša mantšu ao a se go a lekanyetšwa.

Gantši polelo ya sethaka e dirišwa ke maloko a sehlopa se se itšego, bjalo ka dithakana, morafe wo o itšego.

Polelo ye e na le go ba le mahlapa ka gare.

Mehlala ya polelo ya sethaka:

- Zwakala (polelo ya ditsotsi e era gore etla)
- Jampas (thapama/bošego)
- Grand (go lokile)
- Bucks (tšhelete)
- Bastard(lfeela)

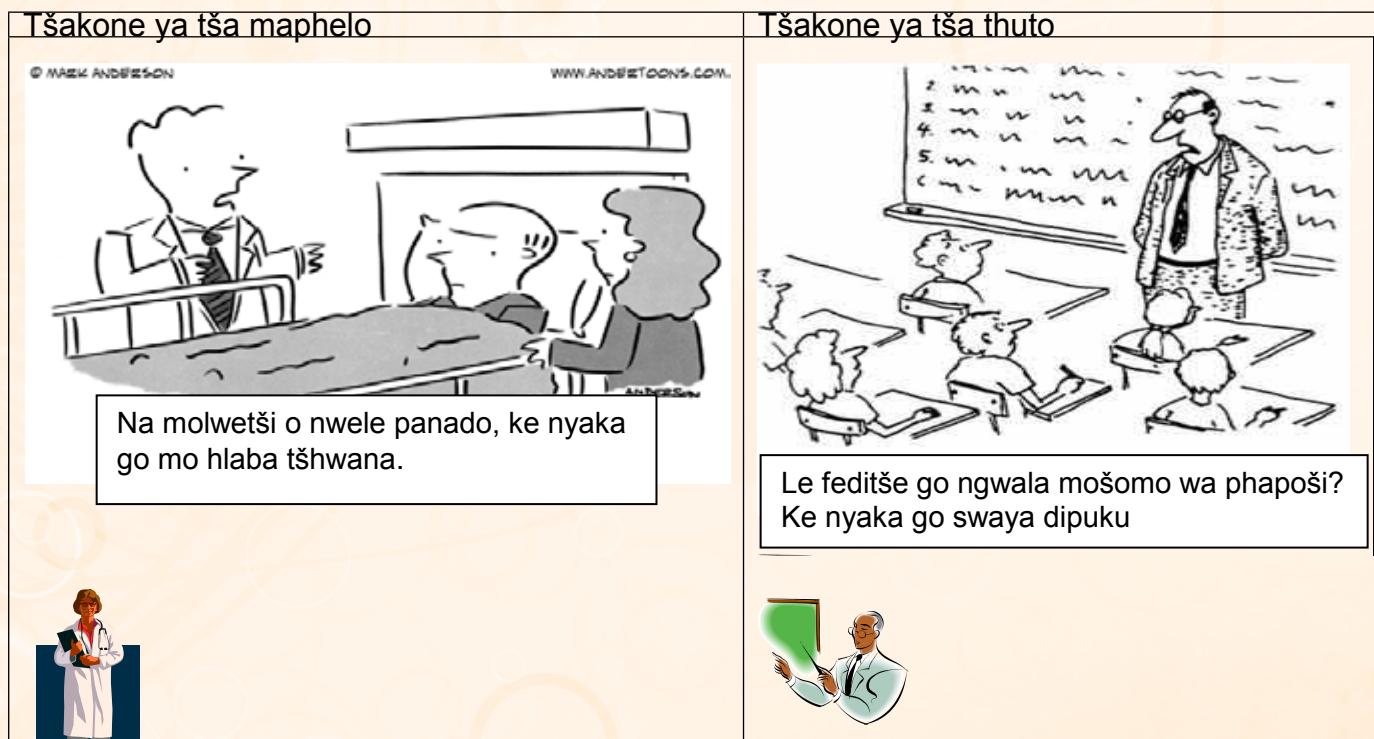
Mehlala ya ditšweletšwa tše di ka go lemošago polelommileng le polelo ya sethaka

- Polelo ya go segiša
- Polelo yeo e sego ya semmušo
- Poledišano yeo e sego ya semmušo
- Ditšweletšwa tša go bonwa bjalo ka dikhathune

7.4 Tšakone

Tšakone – ke mareo ao a ikgethilego go ya ka mehuta ya mešomo goba dihlopha tša batho ba ba ba itšego(mohlala, lefapha la thuto le šomiša mantšu a go swana le morutiši,morutwana,moithuti. Lefapha la tša maphelo le tla šomiša mooki,ngaka) Go kweša bohloko tšakone e šomišwa go kgetholla batheeletši/babadi gore ba se tšee karolo dinakong tše dingwe.

Tšakone ke mantšu ao a šomišwago ke batho goba dihlopha tše di itšego gomme bona ba kwešišana seng sa bona.Ge wena o sa wele ka fase ga se sehlopha seo o ka se kwešiše polelo yeo ya bona. “Ke nagana gore molwetši yo o swere ke Tubercolosis” ke ba tša maphelo ba bolela magareng ga bona.

Tšakone re e bona ka eng?

- Mantšu a matelele a go hlakahlakantšha

- Pebofatšo,mohl. ima = go ba motho wa kgobe
- Mantšu a go itlhaloša: mofahloši,moithuti

MEHLALA YA TŠAKONE (MANTŠU LE DIKAFOKO)

Sehlopha	Tšakone	Tlhalošo
Borakgwebo	diragatša	Diragatša seo se breakantšwego
	mahlahla	Go tšea maemo a pele go diragatšeng. Lereo le le thomile go dirišwa mabakeng a mantši.
	dithuto	Tše o ithutilego
	Go šomišega	Go šupa mešomo le diponagalo tša setšweletšwa/sedirišwa
Kgwele ya maoto	moswaradino	Moraloki yo a swarago le go šireletša dino
	lemorago	Babapadi bao ba bapalago morago ka le patlelong.
	moralokapele	Sebapadi seo se bapalago pele ka lepatlelong.
	Go nweša	Go ragela kgwele ka gare ga dino

7.5 Polelo, maatla le retšistara.

- Ge maatla a lekana, thomišo ya mantšu goba mafoko e a nyalelana mohlala: ge ke go bitša ka leina le wena otla mpitša ka leina/ge ke go bitša ka sefane le wena o tla mpitša ka sefane.
- Mo maatla a sa lekanego re ka se bitšane go swana,mohl. o ka bitša ngaka ya gago ngaka Mokoka efela yena a go bitša Lesiba.
- Moo kopano e lego ya ka mehla, re atiša go šomiša leina la metlae, mohl Rozero, Manzo, Hlamso
- Moo kopano e sego ya ka mehla, ga re be le mabitši le gannyane, mohl, mongwaledi poskantorong(malome yola wa posong), mootledi wa pese yo o mmonago mehla ye(mootledi yola wa pese)j
- Moo go nago le kopakopano ya lerato ya go tsenelela, re diriša nyenyefatšo ya maina , dikhutsufatšo le mareo a go bontšha lerato, mohlala, Hunadi(Huni), Matsobane (Tsubi), Kedibone (Kedi)
- Mo kopakopano ya lerato e sego gona goba e le fase, re šomiša maina ao a filwego a semmušo : Matome, Rebone, Selae.

7.6 Setaele

- Mokgwa wa go ikgetha wo mongwadi a šomišago mantšu go ngwala ditaba go tliša molaetša. Mongwadi o šomiša setaele go tšweletša molaetša wa gagwe. Se se ka tlišwa ke kgetho ye botse ya mantšu,mafoko,segalo le tšhomiso ya kgegeo.
- Lentšu le setaele le ra gore polelo yeo e aragonšwego go lebeletšwe polelo yeo e lego ya semmušo le yeo e sego ya semmušo re lebeletše polelo le seemo seo re boleLAGO re le ka go sona. Meletlong re šomiša polelo ya semmušo. Mo go bolelwago le batho phatlalatša go ka šomišwa polelo ya semmušo efela gwa se be le gona go tiišeletša polelo yeo; mo go bolelwago le dithaka ka ditaba tše di sego bohlokwa go šomišwa polelo yeo e sego ya semmušo. Go lebelelwamabaka gomme ra šomiša polelo ya maleba.
- Mohuta wa moleto
  - Phapano ka mengwaga magareng ga batho bao ba boledišanago.

- Mošomo wo o dirwago, e ka ba e le ka go ngwala goba go bolela, le maikutlo a batho bao ba boledišanago. (Wardhaugh, 1986: 48).

8. TSWALANO MAGARENG GA POLELO LE SETŠO.

Dinyakwa tša CAPS : Bontšha kwešišo ya tswalano magareng ga polelo le setšo ka go hlompha setšo

8.1 Setšo ke eng?

- Ditumelo, boitshwaro le melawana ya sehlopha se se itšego sa batho goba sehlopha se sengwe le se sengwe sa batho ka gare ga setšo. Setšo ke palomoka ya mešongwana le menagano ya sehlopha se itšego sa batho le setšo seo ba abelanago gomme se šomišwa ke sehlopha seo sa batho mohlala, setšo sa Bapedi.
- Setšo ke ditlhologelo tša bokgabo, seleago, tlhagišo le tatso tše di tšewago go ba bohlokwa ke setšhaba, mekgwa, meaparo bj.bj. Letago goba tlhwekišo ye e tšwago go ditlhologelo tše.
- Setšo ga se eme felo go tee se fetoga le dinako.

8.2 Tswalano magareng ga polelo le setšo ke eng?

- Polelo ye e šomišwago ke setšhaba se se itšego e kgauwi le setšo sa setšhaba seo. Setšo sa batho bao ba itšego se dirišwa ke setšhaba seo gore mongwe le mongwe yo a se latelago a amogelege moo setšhabeng seo.
- Polelo ye nngwe le ye nngwe e tswalana le setšo e bile e thuša le go tšweleletša dinyakwa tša setšo seo.
- Setšo le polelo di amana ka tsela yeo e lego gore o ka se kgone go kwešiša ye nngwe ka ntle le ye nngwe.
- Batho ba ditšo tša go fapania ba tlhaloša lefase ka tsela ya go fapania ka polelo ya bona.
- Ditšo tša go fapania di tšweleletšwa ke polelo bjalo ka diema, mohl. Kolobe ya lešala morago.....

Re swanetše go lebelela tšhomiošo ya mantšu, mantšu a maleba /tlotlontšu,

diema, diila, botho le setšo, madume re lebelele le ditirigalo, setlwaeedi.

8.3 Diteng le tirišo ge go rutwa kamano magareng ga polelo le setšo

Ge re ruta kamano magareng ga polelo le setšo re swanetše go hlokomela tše di latelago:

Tirišo ya polelo, tlotlontšu, diema, diila, pebofatšo, boikokobetšo, setšo, ditumedišo, ditiragalo, ditlwaelo le dika. Tše ke dintlha tše di huetšago tsela yeo batho ba ditšo tsa go fapania ba ikamanyago le lefase ka gona.

Go ruta le kelo

Mešongwana

- Ka sehlopha, gopodišišang ka lentšu le ‘seshebo’. Go tla eng ka monaganong wa gago? Re botše dijo tše wena o di wetšago ka fase ga sešebo.
- Lebelela tše di loketšwego ke sehlopa sa gago ka tlase ga sešebo. Na di swana le tša gago? Ge e le gore go bjalo, o nagana gore ke ka lebaka la eng go le bjalo/ge go se le gona ke ka lebaka la eng le fapania?
- Ke ka lebaka la eng o ngwadile mantšu ao? Lebelela seo sehlopha sa gago se se ngwadilego.
- Naa lentšu le sešebo le gona ka polelo ya seafrikanse? Ge go le bjalo o nagana gore ke ka lebaka la eng, Le ge go se bjalo

- e ka ba lebaka ke eng?
- v. O nagana gore re swanetše go dira eng ge re fetolela polelo ye nngwe go ye nngwe? Na go lekane go gopola ka mantšu fela?
  - vi. Ka sehlopha gopodišišang ka mantšu ao a latelago: o gopola e ke mantšu a a latelago ge a ka fetolelwa polelong ya geno a ka bolela selo se tee? Na di ka fapana bjang go ya ka ditšo tše dingwe mohlal, leleme la seAfrikanse le sejahlapi
    - a. Dignity- seriti
    - b. Uncle (maternal= malome
    - c. Uncle paternal) =ramogolo (Sepedi)
    - d. Aunt(maternal)= mmane(Sepedi)
    - e. Aunt (paternal) rakgadi(Sepedi)
    - f. Cousin (sister/brother) = motswala
  - vii. Gopola ka diema ka polelo ya geno, ge o ka di fetolela polelong ye nngwe di ka no se sa bolela selo se tee. A re lebelele seema se se latelago “Sedibana sa pele se bolaiša lenyora”
    - nagana gore seema se se tlile bjang? E ka ba seema se se ra go reng ka setšo sa Bapedi?
    - Na o nagana gore ditšo tše dingwe di na le sona seema se?
    - Ge o ka fetolela seema se go seafrikanse le sejahlapi goba dipolelong tše dingwe tša seafrika, na ka swanela ke go gopodišiša ka eng pele o dira photolelo?

Seema se se ra gore o se ke wa tshepa selo seo o se bego wa se swara goba wa seboa/ w aba le bonnate bja sona.

8.4 Setšo le tlotlontšu

Mehlala ya mantšu ao a laetšago setšo sa Bapedi

KGORO LEKGOTLA MAGADI KOMA DIKGEBE THOBELA
LEŠOBORO MODIKANA MOROGO PHASA BADIMO
GO HLABIŠA BAKGONYANA

8.5 Setšo le Diila

- Diila ke dilo tšeobatho ba sa bolelego ka tšona. Go se obamele melao ye ya diila go ka iša motho kotlong goba go rogakwa ke setšhaba.
- Mantšu a diila ke seipone se sebotse sa meetlo le ditumelo tša setšhaba.
- Mantšu le dihlogotaba tša diila e ka ba mantšu ao a dirišwago go meleko goba mantšu ao a tswalanywago le letsogo la nngele, thobalano le ditho tša bong, go hlapologa, ditaba tša sedumedi, bj.bj.
- Mabakeng a mangwe batho ba na le go tshela melao yeo e amanago le tšhomiso ya mantšu a diila ka mabaka a a latelago:
  - Go ikgokela mahlo a batho
  - Go laetša lenyatšo

- Go bontšha boganka le botsweya
- Go rogaka pušo
- Go bontšha tokologo, bj.bj

Setšo le tšhomiošo ya pebofatšo

- Dipebofatšo ke dilo tše batho ba bolelago ka tšona ka tsela ya go rarela.
- Dipebafatšo di re dumelela go bolela ka dilo tša go se be bose goba tša go fefola go se bose, mohlala, taba ya go hlokokala, bokebekwa, go hloka mošomo, bodiidi, go se itekanele mmeleng.

Araba dipotšišo tše di latelago go ya ka leleme la geno.

- Ke ka lebaka lang batho ba šomiša dipebafatšo?
- Efa mohlala wa pebofatšo ya ge go rerwa molato wa mpa.
- Efa mehlala ye mengwe ya pebofatšo yeo e amanago le go belega polelong ya geno.
- Ke dipebofatšo dife tše dingwe le dibopego tša polelo tše di šomišwago polelong ya geno tše di bontšhago setšo sa geno? Efa mehlala ye lesome. Lebelela gape retšistara.

Setšo le tlhalošo ye e iphihlego

Tlhalošo ye e iphillego e fapana go ya ka ditšo.

Mohlala: O mpša ka Sepedi go ra gore ditiro goba mekgwa/maitshwaro a a šišimiša.

8.6 Ditumedišo go ya ka ditšo tše di fapanego

Batho ba bangwe ba ka bolela ka tše dilatelago ge ba dumediša goba go iphetolela ge go dumedišwa :

- Ge go lewa (Thobela, a re ngwatheng)
- Tša boso(Re tsogile, re botšiša lena, rena re bona marega).
- Ditiro: Bašomi!= Dumelang bašomi? se se direga ge batho ba dumediša motho yo a šomago goba yo a sa tšwago go boa mošomong.

9. DITŠWELETŠWA TŠA GO BONWA LE TŠHOMIŠO YA DITHO TŠA MMELE

9.1 POLELO KA GO DIRIŠA DITHO TŠA MMELE

Mešongwana ya go itlwaetša

- Na o šomiša thekisi goba ntšeekgopu ge o etla sekolong?
- Ke dika dife tše o di šomišago go emiša dinamelwa tša go go tšea kgopu?
- Na setšo sa geno se go dumelela go tsepelela motho yo mogolo go wena ka mahlong ge o bolela le yena? Ge se sa go dumelala, na o bona nke se se ka dira gore batho ba nagane gore ga o na kgahlego poledišanong?
- Lebelela dikhathuni tša mehuta ya go fapana gomme o hlaole dika le polelo mmele o be o laetše khuetšo ya tšona gare ga batho bao ba boledišanago.

Polelo ka go diriša ditho tša mmele ke karolo yeo e raraganego eupša ye bohlokwa kudu ya mabokgoni ka moka a poledišano eupša gantši batho ba na le go se lemoge mekgwa ya polelo mmele yeo ba e šomišago. Temogo ya motheo ya mekgwanakgwana ya polelo mmele go tlaleletša se se boletšwego e ka thuša go kaonafatša kamano le ba bangwe. Tsebo ya dika tše e ka šomišwa go hlohleletša batho go bolela ka dipelaelo tša bona ebile e ka dira gore go be le kwešišo ya go swana – seo bjale e le go maikemišetšo a poledišano.

Poledišano le ba bangwe ga e laetše fela seo mantšu a se šupago sa molaleng, tshedimošo goba molaetša wo o fetišwago, eupša e šupa gape le melaetša ya go se be molaleng yeo e laetšwago ka mokgwa wa polelo ya dika tša mmele go sa šetšwe gore ke ka maikemišetšo goba ga se ka maikemišetšo.

Mohlala: Monna yo ga a bolele, o diriša ditho tša mmele go tšweletša molaetša wa gagwe.

Maikutlo a gagwe a utollwa ke thorišo ye a e bontšhago mo

Polelo ya dika tša mmele e akaretša kgatelelo ya sefahlego, segalo le go kwagala ga lentšu, dika tša go laetšwa ka polelo mmele le sekgoba gare ga batho bao ba boledišanago. Dika tše tša polelo yeo e se go ya molomo di ka fa taetšonyana le tshedimošo ya tlaleletšo le tlhalošo go tlaleletša se se boletšwego ka molomo.

Lebelela batho ba ba ba bedi: Go direga eng? Dika tša mmele di akaretša eng?

Monna yo ke kgale a kgalelwa go tla mošomong a nwele. Bjale o bontšwa mo a saennego gona.

Melaetša ya go se tlišwe ka lentšu e kgontšha batho go:

- Go maatlafatša goba go kaonafatša seo se boletšwego ka lentšu.

Mohlala: Ge batho ba re "Ee", ba ka dumela gape le ka hlogo go gatelela gore ba dumelana le motho yo ba bolelago le yena mola go kukela magetla godimo le gore "Go lokile, ke a leboga" ka sefahlego sa se bontšhe lethabo, e le sešupo sa gore dilo gabotsebotse ga se tša loka le ga tee.

- Go fa tshedimošo ka maikutlo a bona.
- Go hlaloša goba go maatlafatša dikamano gare ga batho.
- Go laola moela wa poledišano, mohlala: Go fa batho ba bangwe dika tša go laetša gore ba feditše go bolela goba o nyaka go bolela se sengwe.
- Polelo yeo e se go ya molomo e laetšwa ka mekgwa ya go fapano: go sepediša letsogo le mahlo, boemo bja mmele le dikanadikana tša mmele tše di swanetšego go hlalošwa go šeditšwe polelo ka mantšu.

Ke be ke sa tshepe
gore a ka nkweša
bohloko ka tsela ye.

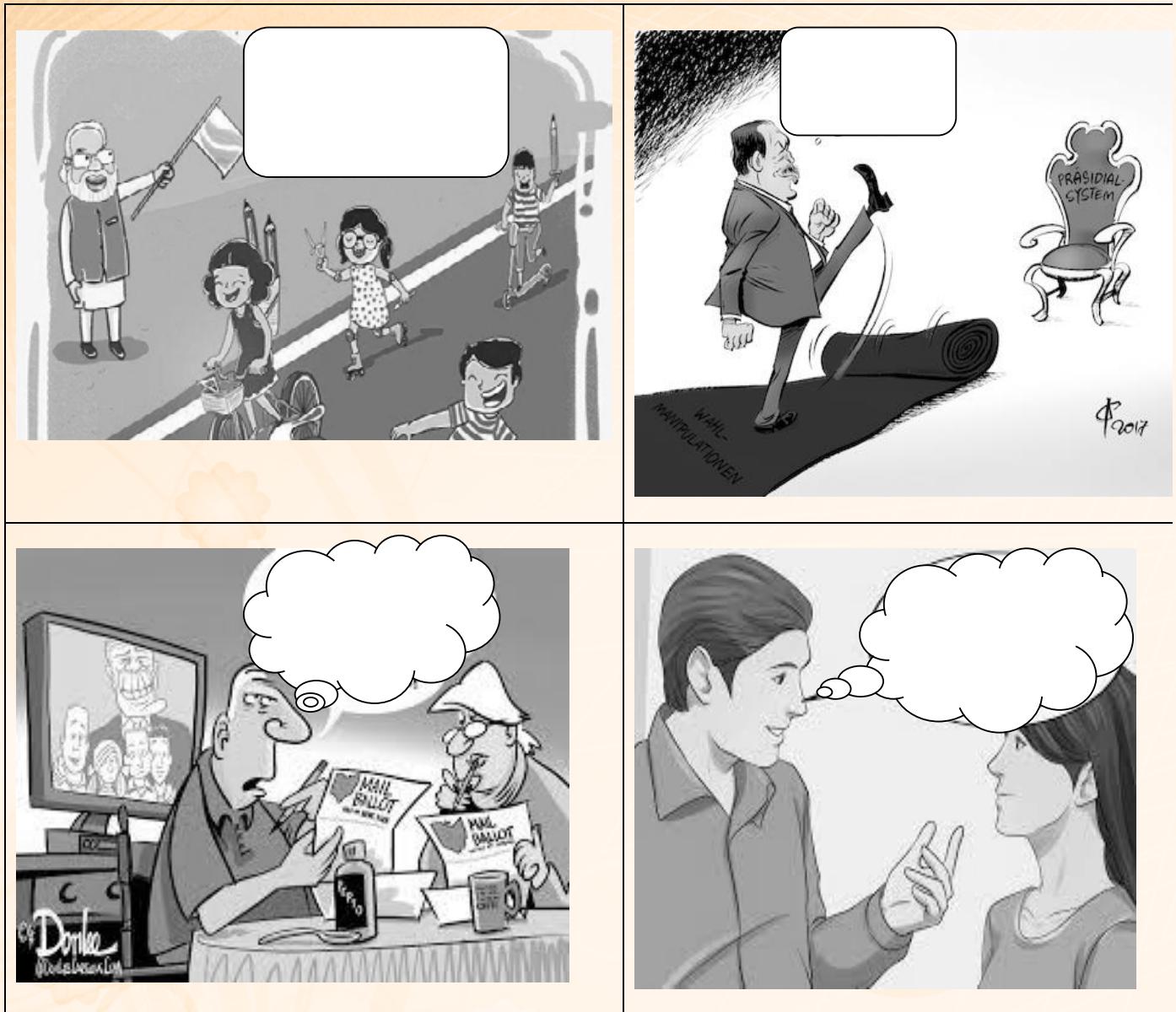
Tšweletšo ya maikutlo ntle le go hlaboša lentšu.

Mehuta ya poledišano yeo e sa tšweletšwego ka molomo e bitšwa polelo yeo e se go ya molomo. Yona e akaretša:

- Tshepedišo ya ditho tša mmele.

- Boemo bja mmele.
- Kopantšho mahlo.
- Bokgauswi goba sekgoba sa mong.
- Tlhagišo ya sefahlego
- Motho ge a nyamile o inamiša sefahlego a ba a sepela ka go nanya.
- Batho ba ka dumedišana ka matsogo.
- Motho a ka dumediša ba bangwe ka go emiša letsogo le tee.
- Go emiša menwana go laetšase se sengwe.
- Go emiša dinamelwa ka mekgwa ya go fapana.
- Go laola sephethephethe.
- Go laola papadi.
- Polelo ya maswao
- Go ipikitla maahlo.
- Go loma manala.
- Go bea monwana lerameng

Ka morago ga go bona dipoledišano tše di sa tšweletšwego ka molomo, Lebelela dikhathune tše di latelago o bontšhe gore di bolela ka eng.

Barutwana ba swanetše go hlatholla ditšweletšwa tša go bonwa ba lebeletše tše di latelago:

- Dithekniki tša tšhušumetšo :
  - Polelo ya maikutlo
  - Tšhušumetšo
  - Tshekamelo ka lehlakoreng le tee
  - Polelo ya go jabetša.
- Go kwešiša ka fao polelo le diswantšho di ka bopago mohola le maikutlo
  - ka fao di ka sekamelago ka lehlakoreng le tee la bong
  - tša kgethologanya go ya ka semorafe
  - go kgetholla go ya ka bogolo goba tša sekamela ka lehlakoreng le tee kudu go dipapatšo.

- go tseba le go kwešiša bohlokwa bja tšhomiso ya mehuta ya difonte, dihlogo le ditsopolwa.
- Go kgona go ahlaahla
  - go hlatholla
  - go sekaseka
  - go itswalanya le mehuta ya dikhathuni le dikhomiki.

Mehlala ya ditšweletswa tseo di ka šomišwago ka nako ya thutwana ya ditšweletšwa tša go bonwa: dipapatšo, dikhathuni, websaete le diswantšho.

Mešongwana le kelo

Barutwana ba lekodišiše tše di latelago:

- peakanyo ya setšweletšwa
- go goga šedi ya mmadi
- bohlokwa bja ditiragalo ka gare ga setšweletšwa
- bohlokwa bja mmala
- tirišo ya polelo ya go šušumetša bjalo ka ya maikutlo, go sekamela ka lehlakoreng le tee, le polelo ya go jabetša.
- ka fao polelo le diswantšho di ka bopago mohola le maikutlo (ka fao di ka sekamelago ka lehlakoreng le tee la bong, tša kgethologanya go ya ka semorafe, go kgetholla go ya ka bogolo goba tša sekamela ka lehlakoreng le tee kudu go dipapatšo)
- Tšhomiso ya difonte tše di fapanego
- Tirišo ya dihlogo

Go bala ditšweletšwa tša go bogelwa.

Ditšweletšwa tša go bogelwa di diriša diponagalo tša go bonwa (ditšeadiwantšho)le diponagalo tša bomolomo (mantšu, poledišano, le diponagalo tša polelo) go fihliša molaetša go baamogedi ba tshedimošo.

Gore o kgone go bala setšweletšwa sa go bogelwa o swanetše go se bona makga a mantši. Hwetša kgopolokgolo o be o nyakišiše ka fao diponagalo tša dilo tša go bonwa le bomolomo tša setšweletšwa bjalo ka sebopego, tšweletšo le diponagalo tša polelo di šomago mmogo ka gona. Gopola ka maikešišo a setšweletšwa le ka moo dithekniki tše di thušago ka gona go goroša molaetša go baamogedi ba tshedimošo. Diponagalo tša dibogelwa: boemo bja setšeadiwantšho, seetša, khuetšo ya go ikgetha, tšweletšo, seswantšho sa go gatelela tše dingwe, poeletšo, mmala, fonte, dithalwa, phapantšho.

Na dielemente tša ditšweletšwa tša go bonwa tša go itlhola ke dife?

Hlokomba seo se tšeago šedi ya gago kudu ka seswantšho ge o se bona la mathomo. E ka ba tlhakatlhakano ya mebala; dilo tše di fapanego; ba di bolelagu le polelo ya ditho tša mmele; mafelo ao ba lego go ona; tšhomiso ya seetša le moriti; tšweletšo ya dikgopolu tše di fapanago; bogolo bja dilo ka seemo; tšhomiso ya setšeadiwantšho mahlakoreng a go fapanu; tšhomiso ya disimbolo; dielemente tša tshegišo; bj bj.

- **Mebala ya go taga ka bontši, tšweletšo le tšhomiso ya fonte ya go fapafapana e ka tliša kgahlego ya baswa ya ba ya moyo wa lethabo.**
- Mebala ya go se tage ka bontši, fonte ya go tlwaelega le tšweletšo ya go se hlake gabotse e ka tliša kgahlego go meetlo ya setšo le batho ba bagolo.

- Mmala o motala, mohubedu le wa gauta, fonte ya go kgabiswa le tšweletšo ye botse di ka šomišwa go tliša kgahlego go batho ba go rata dilo tša maemo a godimo. Lekola khuetšo ya tšhomiso ya mehutahuta ya fonte le bogolo bja yona le dihlogo.

Tshekatsheko ya ditšweletšwa tša go bonwa

Ela hloko dipotšišo tše di latelago ge o sekaseka ditšweletšwa tše:

- Ke mohuta ofe wa setšweletšwa?
- Seswantšho se emela eng? Setšweletšwa se bolela ka eng?
- Mohola wa setšweletšwa ke ofe? Fahlela.
- Na baamogedi ba tshedimošo ke bomang? Efa lebaka.
- Se bopilwe ka eng?
- Ke dielemente dife tše bohlokwa?
- Ke kamano efe magareng ga mmogedi le setšweletšwa?
- Na setšweletšwa se se fihlelala morero bjang?

Mošongwana wa 1

KHATHUNE

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **khathune** ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa ka go araba dipotšišo.

- 1 Bontšha polelo ya katshekamelo ka lehlakoreng le tee. Kgetha karabo ya maleba.
- A Rena o be o re beile kae.
 B bokoto le bobodu ke hlogo le molala di
 C Dihlalefi ke banna.
 D Ga ke theeletše, rena o be o re beile kae
- (1)
- 2 Ke sekapolelo sefe seo se dirišitšwego mo khathuneng. (1)
- 3 Bapetša dipudula tšs di lego mo khathuneng ye. (2)
- 4 Na mlaotheo wa naga o reng mabapi le se se diregago mo khathuneng? Thekga karabo ya gago. (2)
- 5 Hlaloša seo se laetšwago ke polelommele ya monna wa go ema le polelosefahlego sa monna wa go dula.. (2)
- 4.6 Sekaseka ka mo seema sa phiri ya mekokabedi e phatloga noka se nyalelanago le khathune ye ka gona (2)
- [10]

Lebelela khathune ye ya ka tlase gomme o e bapetše le ye ya ka godimo

Mošongwana wa 2

Bala ka tsenelelo le tsinkelo **khathune** ye ya ka tlase gore o tle o kgone go laetša mabokgoni a tlhathollo ya ditšweletšwa tša go bonwa ka go arab a dipotšišo.

1. Ke eng se se tšweletšwago ke khathune ye?
2. Tsopola polelo ya kgethollo mo khathuneng
3. Tsopola polelo ya go jabetša ye e dirišitšwego mo.
4. Laetša phapano ya dipudula tše di dirišitšwego mo.
5. Kalo / Peakanyo e re utollela mohuta ofe wa lefelo?
6. Na rakhathune o bontšhitše bošaedi bja tšhomiso ya maatla a maemo ka tsela efe?
7. Na o bona go na le tekatekano mo lefelong le?
8. Hlatholla maikutlo a a aparetšego batho ba ba boleLAGO mo khathuneng.

- 1 Bontšha polelo ya mosadi yo ya kgethologanyo ka go kgetha karabo ya maleba. (1)
  - A Ba bakoto ke banna.
  - B Bann aba badiidi
  - C Ga ke nyake banna ba bakoto.
  - D O a tšwafa.

- 2 Efa lentšu leo le dirišitšwego ke mothadi wa khathune go laetša lehloyo. (1)

- 3 Bontšha mošomo wo o phethwago ke leswao la makalo mo khathuneng ye. (1)

- 4 Bapetša dipudula tša mo khathuneng ye. (2)

- 5 Laetša tswalano gare ga polelo ye e kotofaditšwego le peakanyo (kalo) ya khathuni. (2)

- 6 Hlaloša seo se laetšwago ke tirišo ya ditho tša mmele tša monna yo. (2)

- 7 Na o bona monna yo a tšwelelago khathuning a bolela nnete? Šitlela karabo ya gago ka lebaka. (1)

[10]

9.1 POLELO KA GO DIRIŠA DITHO TŠA MMELE

Mešongwana ya go itlwaetša

- Na o šomiša thekisi goba ntšeekgopu ge o etla sekolong?
- Ke dika dife tšeо o di šomišago go emiša dinamelwa tša go go tšea kgopu?

- Na setšo sa geno se go dumelela go tsepelela motho yo mogolo go wena ka mahlong ge o bolela le yena? Ge se sa go dumelele, na o bona nke se se ka dira gore batho ba nagane gore ga o na kgahlego poledišanong?
- Lebelela dikhathuni tša mehuta ya go fapano gomme o hlaole dika le polelo mmele o be o laetše khuetšo ya tšona gare ga batho bao ba boledišanago.

Polelo ka go diriša ditho tša mmele ke karolo yeo e raraganego eupša ye bohlokwa kudu ya mabokgoni ka moka a poledišano eupša gantši batho ba na le go se lemoge mekgwa ya polelo mmele yeo ba e šomišago. Temogo ya motheo ya mekgwanakgwana ya polelo mmele go tlaleletša se se boletšwego e ka thuša go kaonafatša kamano le ba bangwe. Tsebo ya dika tše e ka šomišwa go hlohleletša batho go bolela ka dipelaelo tša bona ebile e ka dira gore go be le kwešišo ya go swana – seo bjale e le go maikemišetšo a poledišano.

Poledišano le ba bangwe ga e laetše fela seo mantšu a se šupago sa molaleng, tshedimošo goba molaetša wo o fetišwago, eupša e šupa gape le melaetša ya go se be molaleng yeo e laetšwago ka mokgwa wa polelo ya dika tše mmele go sa šetšwe gore ke ka maikemišetšo goba ga se ka maikemišetšo.

Polelo ya dika tše mmele e akaretša kgatelelo ya sefahlego, segalo le go kwagala ga lentšu, dika tše go laetšwa ka polelo mmele le sekgoba gare ga batho bao ba boledišanago. Dika tše tša polelo yeo e se go ya molomo di ka fa taetšonyana le tshedimošo ya tlaleletšo le tlhalošo go tlaleletša se se boletšwego ka molomo.

Melaetša ya go se tlišwe ka lentšu e kgontšha batho go:

- Go maatlafatša goba go kaonafatša seo se boletšwego ka lentšu.

Mohlala: Ge batho ba re “Ee”, ba ka dumela gape le ka hlogo go gatelela gore ba dumelana le motho yo ba bolelago le yena mola go kukela magetla godimo le gore “Go lokile, ke a leboga” ka sefahlego sa se bontšhe lethabo, e le sešupo sa gore dilo gabotsebotse ga se tše loka le ga tee.

- Go fa tshedimošo ka maikutlo a bona.
- Go hlaloša goba go maatlafatša dikamano gare ga batho.
- Go laola moela wa poledišano, mohlala: Go fa batho ba bangwe dika tše go laetša gore ba feditše go bolela goba o nyaka go bolela se sengwe.
- Polelo yeo e se go ya molomo e laetšwa ka mekgwa ya go fapano: go sepediša letsogo le mahlo, boemo bja mmele le dikanadikana tše mmele tše di swanetšego go hlalošwa go šeditšwe polelo ka mantšu.

Mehuta ya poledišano yeo e sa tšweletšwego ka molomo e bitšwa polelo yeo e se go ya molomo. Yona e akaretša:

- Tshepedišo ya ditho tše mmele.
- Boemo bja mmele.
- Kopantšho mahlo.
- Bokgauswi goba sekgoba sa mong.
- Tlhagišo ya sefahlego
- Motho ge a nyamile o inamiša sefahlego a ba a sepela ka go nanya.
- Batho ba ka dumedišana ka matsogo.
- Motho a ka dumediša ba bangwe ka go emiša letsogo le tee.

- Go emiša menwana go laetšase se sengwe.
- Go emiša dinamelwa ka mekgwa ya go fapano.
- Go laola sephethephetho.
- Go laola papadi.
- Polelo ya maswao(sign language)
- Go ipikitla maahlo.
- Go loma manala.
- Go bea monwana lerameng.

9.2 Ditlhagišo tša sefahlego

Laetša gore difahlego tše di tšweletša maikutlo afe.

Mehlala e se mekae ya maikutlo yeo e ka hlagišwago ka tšomišo ya ditlhagišo tša sefahlego e akaretša: Lethabo, Manyami, Pefelo, Go makala, Go šišimišega, Letšhogo, Go hlakahlakana, Thologelo, Lenyatšo

Kopantšhomahlo

Kopantšhomahlo ke ntlha ye bohlokwa go maitshwaro a e sego a molomo/go bolela. Go kopakopano ya batho, e šoma mešomo ye meraro ye megolo:

- Go fa le go amogela molaetša. Ge motho a go lebelela thwii ka mahlong ge o le gare ga poledišano, o tlo kgona go bona ge eba o na le kgatlhego le gore o theeeditše ka tlhoko. Le ge go le bjalo, kopantšho ye e lelefaditšwego e ka tliša letšhogo. Go kgaotša kopantšhomahlo le go fela o lebelela ka thoko go ka laetša gore motho ga a sa theeeditše, ga se a iketla goba o leka go fihla maikutlo a botengteng bja gagwe.
- Go sepediša se sengwe mabapi le setswalle magareng ga batho: Ge o sa rate motho yo mongwe, o na le gona go efoša kopantšhomahlo mola le thaka ya leihlo le yona e nyenyefatšwa. Ka go le lengwe, go tšwetša pele kopantšhomahlo ye botse ke taetši ya kgatlhego goba go bontšha go gogegelwa go molekani.

□ Go ponyaponya

Go ponyaponya ke tlhago empa o swanetše go hlokomela gore a na motho o ponyaponya gantsi goba gannyane naa. Gantsi batho ba na le go ponyaponya ka lebelo ge ba ekwa ba na le kgatelelo goba go se iketle. Go ponyaponya go go tlago ka morago ga nako ya tlwaelo, go ka laetša gore motho o leka go laola tshepelo ya mahlo ka boomo. Go fa mohlala, moraloki wa phokha a ka ponyaponya gannyane ka gore a nyaka go bonala e ke ga se a thaba ka boomo e le go laetša letsogo leo le šomišitšwego

Bogolo bja thaka/tlhaka ya leihlo

Ye nngwe ya ditaetši tša go bonala gabotse tše leihlo le ka di fago, ke ka lebaka la bogolo bja thaka ya leihlo. Le ge e le gore go taga ga tikologo go laola go taologa ga thaka ya leihlo, nakong ye nngwe maikutlo le wona a ka kgona go tliša diphetogo tše nnyane go bogolo bja thaka ya leihlo. Go fa mohlala, o ka no ba o kile wa kwa ka mmolelwana wa "mahlo a ka phapošing ya borobalo" wo o dirišwago go hlaloša tebelelo yeo yo mongwe a e fago ge e le gore bobedi bo bontšha go ratana goba go kgahlegelana.

Ditlhagišo tša molomo le mesepeloDi ka ba bohlokwa go thuša go bala le go kwešiša polelommele. Go fa mohlala, go sotla / nyanya molomo wa ka fase go ka laetša gore motho o itemogela letšhogo, go belaela le go ikwa a se a bolokega.

Go khupetša molomo e ka ba maiteko a go bontšha boikobo ge e le gore motho o a edimola goba go gohlola ebole gape e ka ba go šireletša go laetša go selekega goba go laetša go se kgahlege. Go myemyela ke ye nngwe ya ditaetši tše kgolokgolo tša polelommele empa go myemyela le gona go ka hlathollwa ka ditsela tše di fapanego. Go myemyela e ka ba ga nneta goba go ka dirišwa go laetša lethabo le e sego la nnete, kodutlo goba go gonona.

Ge o lekola polelommele hlokomela ditaetši tše di latelago tša molomo le dipounama:

□ Dipounama tše di tswaletšwego

Dipounama tše di tswaletšwego e ka ba sešupo sa go se kwe bose, go se amogele, go se tshepe.

□ Go loma molomo/dipounama

Mabakeng a mangwe batho ba loma melomo ge ba tshwenyegile, fišegelwa, ba na le kgatelelo ya monagano.

□ Go khupetša molomo

Ge motho a rata go fihla maikutlo a gagwe, a ka khupetša molomo ka nepo ya go šireletša gore a se bonwe ge a myemyela goba go segela teng.

□ Fetolela godimo goba fase

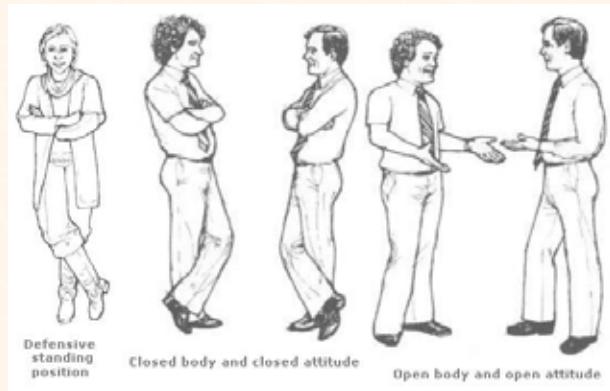
Diphetogo tše nnyane molomong e ka ba sešupo sa go bonagala gabotse mabapi le seo motho a se kwago. Ge molomo o retološitšwe gannyane go ya godimo, e ka ba sešupo sa gore motho o kwa bose ebile o bona go na le kgonagalo ya katlego go seo a se dirago. Ka lehlakoreng le lengwe, ge molomo o theošeditšwe fase, se e ka ba sešupo sa manyami, go se dumele/amogelete.

Bokgauswi le Sekgoba sa bomotho

Setšo se sengwe le se sengwe se na le maemo a bokgauswi go ya le ka mehuta ye e fapanego ya setswalle yeo e swanelago mehuta ye e fapanego ya ditswalle le motho ka boyena, gomme batho fela ba ithuta ka menabo ye go tšwa ditšhabeng tšebo ba gotšego go tšona.

Setšhaba sa mehleng yeno seo e lego sa ditšodintši, go bohlokwa go go lebelela melokoloko ye e fapanego ya go bolela ntle le molomo go ya ka ditšhabanatšhabana tše di fapanego. Ge yo mongwe a ka tshela monabo wo o tšewago go ba wa "maleba", batho ba ikwa ba kgopišegile le go rata go o šireletša. Mabakeng a mangwe ditro tša bona di ka hlathollwa ka tsela ye e sego yona.

9.3 Ka moo motho a emago

Ka moo motho a emago go kcona go hlagiša maikutlo, boitshwaro le maikešetšo a gagwe. Diphatišišo di bontšhitše molokoloko wa ditaetši tša ka fao motho a emago ka gona le gore di šupa eng tša go swana le:

Go ema ga go bulega le ga go tswalelega: Go na le dibopego tše pedi tša go ema ga motho tšebo di lemogilwego, "go bulega" le "go tswalelega" tšebo di kgonago go hlagiša legato la boitshepo bja gagwe, maemo a gagwe le ka moo a amogelago motho yo mongwe. Motho yo a dutšego ka tsela ya go tswalelega, a fapantšitše maoto, a phuthile matsogo, a ka dulela ka thokwana ya motho yo a bolelago le yena. Ka boemo bja go bulega re letetše go bona motho yo a go bulega, yo a tlogo go lebelela thwii, a phatlaladitše matsogo go bapa le matsogo a setulo. Go ema ga go bulega go ka dirišwa go bontšha go amogela goba go bontšha kgahlego go motho yo mongwe gape le go bontšha go ikemietša go theeletša mola boemo bja go tswalelega bo ka šupa go se iketle le go hloka kgatlhego.

- Go ema ka go bulega go ama go bula sebele sa mmele le go o tšweletša nyanyeng. Boemo bja mohuta wo bo laetša, go se fihle selo le go ba le lerato la go dira.
- Go ema go go tswalelega go ama go khutiša se sengwe ka go tomogela pele mola motho wa gona a fapantše matsogo. Boemo bja mohuta wo e ka ba taetši ya bonaba, go hloka lethabo le go se iketle.

Maatla le bong go dipoledišano bomolomo le tšebo e sego tša bomolomo

Polelommele

Mesepelo ya mmele e akaretša dika, modulo/leemo, matsogo mesepelo ya matsogo goba ya mmele. Mesepelo ya mmele e ka dirišwa go tiišetša goba go gatelela seo motho a se bolelago le go fa tshedimošo mbapi le maikutlo le boitshwaro bja motho. Le ge go le bjalo, go nale kgonagalo ya gore mesepelo ya mmele e thulane le seo se bolelwago. Molemogi wa makgoni a ka kgona go lemoga mabofokodi a maitshwaro gomme a a diriša go hwetša ntlha le thito ya seo motho a se kwago.

Seka : Ke tirišo ya ditho tša mmele tše di šomago mošomo wa go swana le wa mantšu. Mohlala, dika tše bjalo ka go diriša letsogo go laetša gore “go lokile” goba “etla mo” tshepedišo ya letsogo ge motho a kgopela go tšewa kgopu. Le ge go le bjalo, tše dingwe tša dika di tsebega lefase ka bophara, mola tše dingwe di tla nyaka tlhathollo go ya ka dikamano tša setšo.

Ditshwantšhetšo: Ke dika tše di sepetšanago le mantšu go swantšha molaetša wa molomo. Go fa mohlala, tshepetšo ya letsogo ya go dikologa (sediko) yeo e sepelago le sekafoko sa “gape le gape” goba go šikinyetša hlogo go iša lehlakoreng le itšego ge o nyaka gore “kua”.

Dibontšhi tša kamego: Tše ke ditlhagišo tša sefahlego goba dika tša go laetša maikutlo ao re itemogelago. Mabakeng a mangwe tše di tla e se ka maikešetšo ebile di ka thulana le seo se bolelwago. Dithagišo tše bjalo, di kgona go fa ntlha le thito tše di tilego tša seemo sa maikutlo a nnete a motho.

Direkuleitha: Ke dika tše di šomišwago go fa dipolo ge go boledišanwa di bitšwa direkuleitha, mohl. go šikinya hlogo, medungwana ye mekopana bj.k “ah-ah” ‘mm-mm’ le ditlhagišo tša kgatlhego goba go kwa bodutu. Direkuleitha di dumelela motho yo mongwe go amantšha polelo ya gagwe go bontšha maemo a kgahlego goba go dumelana. Ntle le go hwetša dipolo, batho ba bantši ba palelwa ke go tšwetša pele poledišano.

Dikamantšhi: Ke maitshwaro ao e sego a bomolomo ao a kgotsofatšago dinyakwa tša nama a nyaka dikamantšhi tše bjalo ka go beakanya dipaketsane tše di sego tša dula gabotse goba go emela senyakwa sa monagano se bjalo ka go loma dinala ge motho a ekwa a na le kgatelelo ya monagano. Dikamantšhi di na le go gogelwa morago mafelong a batho ka moka go fetiša lefasaneng la phraebete la bafsa mo ba ka se bonwego. Maitshwaro a dikamantšhi a sepetšana gantši le maikutlo a go fišegelwa.

Go na le menabo ye mene yeo e tswalnywago le mehuta ye mene ya setswalle-segwera, bomotho, selegae le setšhaba.

Monabo wa bomotho: Monabo wa bomotho wo o tšewago go ba wa legato la “bokgole” le tšewa go ba la maleba go batho bao ba swerego poledišano. Monabong wo, go bonolo go bona ka fao motho yo mongwe a itlhagišago le tshepelo ya gagwe ya mahlo ga ešita le polelommele ka kakaretšo. Go swarana ka matsogo go ka direga go ya ka mellwane ya monabo wa bomotho.

Monabo wa selegae: Wo ke monabo wa tlwaelo wa kgwebo, go fa mohlala, go šoma gotee ka phapošing ye tee goba nakong ya dikgobokano tša selegae. Gore o dutše kae le gona go bohlokwa; kgokagano le yona e tlo šetšwa ge e le gore yo mongwe o dutše go gongwe kgojana. Go tlaleletša ge e le gore peakanyo ya madulo e beakantšwe ka tsela ye e lego gore yo mongwe o swanetše go lebelela yo mongwe go tšwa fase, go tlie go ba le yo a tšeago taolo go fetiša yo mongwe. Monabong wa selegae, polelo e swanetše go ba ya go kwagalela godimo mola kopantshomahlo le yona e sale bohlokwa dikgokaganong. Ge go se bjalo gona seo tlogo hwetšwa se tlo gwahlafala gomme kopakopano e tlo fela.

Monabo wa batho: Barutiši le diboledi setšhabeng, ba na le go ema pele ga setšhaba gomme ba bolela ba le kgojana. Bjona bokgole bjoo ba bo emago, go nyakega kgokagano ye kgolo ye e sego ya mantšu gore kgokagano ya bona e be le mohlodi. Ka ge

diponagalo tše botse tša tshepedišo ya sefahlego di ka se bonale ka lebaka la bokgole, se se ra gore go swanetše go šomišwe matsogo legatong la sefahlego. Tshepedišo ya hlogo ke ye nngwe ya bomahlwaadibona ba go bolela pele ga batho ka go tseba ka fao polelo ya mmele e bonwago mabakeng a mohuta wo.

Ka go kwešiša ditaba tše tša monabo/bokgole, se se dira gore re kgone go kopana le ba bangwe ka ditsela tše di nepagetšego. Batho ba ka thoma go kwešiša se ba bangwe ba se kwago ka bona, ka fao ba bonago setswalle sa bona le bona gomme ge go nyakega, ba beakanya maitswaro a bona leswa ka gona.

Mafetšo

Ka fao temogo ya tšhomiso ya polelo ka tsinkelo e ka godišwago ka tsenelelo ka phapošing

- Ka go diriša mešongwana ya nneta ya dikgokagano ye e tsepeletšego tlhalošo le go fa barutwana dibaka tša go diriša polelo go dikamano tša go swana le bophelo bja bona bja ka mehla (Littlewood, 2003)
- Mešomo e nepiše tšwetšopele ya dikgokagano (mohl. Ka go hlagiša tikologo/seemo sa ditaba seo se nyakago tšhomiso ya mebolelwana ya go laetša boikokobetšo ge o kgopela ditaelo.
- Ka go godiša dikgokagano gammogo le kgodišo ya maemo a kwešišo dihutwaneng.

KELO KA MONG

Nyalantšha lereo le tlhalošo ye o e filwego ya dintlha tša Temogo ya Tšhomiso ya Polelo ka Tsinkelo (TTPT)

Dintlha	Tlhalošo
Ngangišano	Polelo goba mantšu ao a šomišwago gantši go dipoledišano tše e sego tša semmušo go fetiša go ngwalwa goba goba poelong ya semmušo, mohlala, "e lahlele kua" sebakebg sa gore "e tšee o e iše kua hle" goba polelo ya ka mehla goba poledišano ya tlwaelo empa e sa šomišwe polelong ya semmušo
Dikakanyo	Tlhalošo yeo lentšu le e šišinyago, mohlala, botse bo ka šupa bošweu, boswana, go bogega.
Moya/maikutlo	Ka mehla setšweletšwa se dirišwa le go tšweletšwa go ya ka dikamano; dikamano di akaretša maemo a ka pejana le go phatlalala go akaretšwa dintlha tše bjalo ka selegae, setšo le bomorago bja sepolitiki; lereo le le ka šupa seo se tlago pele goba go latela lentšu goba setšweletšwa ebile se bohlokwa go tlhalošo ya sona.
Kgethollo	Tlhalošo ye e feleletšego/tseneletšego goba kelo ya se sengwe se bjalo ka ditumelo tša sepolitiki
Polelo ye e sego ya semmušo	Polelo ya go tsoša maikutlo a a tseneletšego
Tlhalošo ya pepeneneng/ tlhalošothwii	Maikutlo a gago goba kgopolu ka motho goba selo se sengwe.
Dikamano	Selo Seo o akanyago gore ke nneta efela o se na le bohlatse bjo bo tiilego.
Tshekatsheko	E ama tshepetšo ya go dira pelaetšo gomme ya netefatšwa ka go diriša monagano, mehlala le nyakišiš, mohlala, ka go fahlela dikgopolu tša gago
Tlhalošotharedi/ tlhalošo ya sekā	Kgopolu mabapi le gore selo se se itšeng se lokile goba ke se sebe e lego seo se huetšago ka fao o tlo šomanago le sona
Kgethologanyo	Tlhalošo ya seemo seo selo se lego ka gona

Polelo ya maikutlo	Kgopolo ya gore selo se lokile goba ke se se mpe, le khuetšo ya gore o šoma bjang ka sona.
Tlhathollo ya go kwagala	Tšhomis̄o ya maatla go tšweletša kgethologanyo ya semorafe. Sehlopha seo se nago le maatla se gatelela seo se se fetago ka maatla.
Dintlha	Tlhalošotsenelelo ye e lego pepeneneng
Tlhalošo ya go akaretša	Go bala ka tsenelelo ka nepo ya go bopa kgopolo ka se sengwe goba go hwetša tlhalošo yeo utamilego ka gare ga seo se bolelwago le go utolla ka moka tše di hutšwago
Go ikgopolela/ go tšea sephetho	E ka hlatselwa go ba nnate, mohlala, leina la mongwadi/ motšweletši, leina la puku/mošomo
Phapano ya maleme	Go hlalefetša goba go radia/goketša batho go hwetša se o se nyakago. Nepo ya polelo ya go jabetša ke go huetša goba go holega ka go huetša ba bangwe, mohlala. Ke polelo yeo nepo ya yona e lego go goketša ka mokgwa wa go huetša batho ba bangwe mohlala, dipaptšong, go rekišeng, polelo ya dipolitiki
Polelo ya go jabetša	Ditheo,maemo a maitshwaro; kahlolo ya motho ya seo se lego bohlokwa bophelong, boitshwaro/setho
Lentšu la kanego/ntlhatebelelo	Se sengwe seo se hutšwago goba šišinywago ka gare ga setšweletšwa empa se sa hlagišwe thwii goba e ka ba tlhalošo yeo e šišinywago ke setšweletšwa empa e sa hlagišwe thwii, mohlala, “ke iri ya lesome”. Se se ka no ba se šupa gore yo mongwe o tlie morago sekolong/ mošomong.
Kakanyo/ kgopolو	Go fapana ga dipolelo – Go fapana ga dipolelo ga dipolelo go bonagala ge go dirwa dikamantšho tše nnyane tša tlotlontšu le sebolepo
Kgethologanyo ya semorafe	Polelo ye e sego ya semmušo ye e dirišwago ke sehlophana sa batho se bjalo ka thaka ye tshesane ye e dirišago mantšu a bjalo ka “sharp” “cool” bj.bj Phapano magareng ga polelo ye e sego ya semmušo le polelo ya mmileng kegore polelo ya mmileng ga se ya hlwa e amogelwa go polelo ya boikobo goba poledišano ya semmušo mola e le gore polelo ye e sego ya semmušo yona e a amogelega
Go sekamela ka lehlakoreng le tee	Lentšu le le anegago/Ntlhatebelelo/ –lentšu la motho yo a anegago kanegelo (phapano e ka bonala ge go dirišwa “Nna” le motho yo mongwe moo moanegi a bolelago ka “yena” “bona” goba lehlakore la moanegwa mabapi le ditaba tša padi goba terama goba tsela ye nngwe ya go gopola ka se sengwe goba go ahlolka seemo sa ditaba, mohlala, go tšwa ntlhatebelelong ya ekonomi, tšwelopele ye mpsha e tla hola motse kudu. Se sengwe ke kgopolو ya motho yo mongwe ka se sengwe. mohlala, ke hlompha ntlhatebelelo ya gago empa ga ke na nnate ya gore ke dumelelana le wena.
Ditlwaelo	Ke ditatamente tše di ka se kego tša hlatselwa. Ke seo motho yo mongwe a se dumelago- o ka se netefatše gore ke nnate goba maaka..

Polelommileng	Go bona dilo ka lehlakore le tee- kgopol o ya go ema felo (nako ye nngwe e a kgetholla) gotee mabapi le karolo ye motho yo a itšego go letetšwego gore a e bapale go eya le gore o tšwa kae (mohlala, mosadi, motšweledi, mohlobo o itšego) gore o bjalo.
---------------	---

PAPETLANA YA A

Tlhako ya mokgwa wo dipotšišo tše di logagntšwego tša tshekaseko ye e tseneletšego ya setšweletšwa (ditšweletšwa tša bomolomo goba go ngwalwa) di ka botšišwago

Dipotšišo ta go tsenelela tše di ka bewago leihlo
<ul style="list-style-type: none"> • Na maikemišetšo a mongwadi/seboledi ke afe? • Na setšweletša se ka huetša dikgopol o tša mmadi/motheeletši bjang?
<ul style="list-style-type: none"> • Ke dikgopol o dife tše mongwadi/seboledi se di tšweletšago? • Na nthatebelelo ya mongwadi/seboledi ke efe? • Ke dikgethollo dife tše mongwadi/seboledi a nago le tšona? • K ditlhathollo dife tše di tšweletšwago ka boati setšweletšweng? • Ke dikgoba goba go homola gofe go go lego gona ka setšweletšweng? • Ke ditumelwana dife mabapi le babadi tše di tšweletšwago ka setšweletšweng? Ke ditumelo, dikgopol o,ditetele dife tše babadi ba nago le tšona le go di hlologela gore ba be le kwešišo ye kaone ya setšweletšwa?
<ul style="list-style-type: none"> • Na meetlo, ditebelelo le dikgatlhegelo tša mongwadi/seboledi di huetša setšweletša bjang? • Na tshedimošo le dikgopol o di hlagišwa le go emelwa bjang go huetša le go bea babadi/babogedi/batheeletši maemong?
<ul style="list-style-type: none"> • Ke ditsela dife tše dingwe tše di ka tšewago? • Ke dikgopol o dife tše o bonago di tlogetšwe?

(E theilwe godimo ga Fairclough,1989, lankshear et al ,1997,Caldas coulthard v&holland 2000 and Ludwig, 2003)

Mehlala ya dipotšišo tše di ka botšišwago gore barutwana ba tsepelele go polelo ya setšweletšwa seo ba se badilego

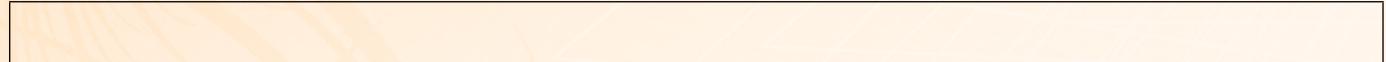
1. Ngwala dikafoko tša madiri ka moka ao a hlalošago ditiro tša sehlopha / moanegwa.
2. Ngwala dikafoko tša mainantšu ka moka tše di hlalošago moanegwa goba sehlopha.
3. Ke ka lebaka la eng ba boletše se?
4. Ke ka lebaka la eng ba dirišitše lentšu leo sebakeng sa le lengwe
5. Ke ka lebaka la eng ba dirišitše lebaka le?
6. Go bolelwa ka eng/mang mo?
7. Ke madiri afe ao a hlalošago X ka botlalo?
8. Ke modirišo ofe wo o kgethilwego-pego,taelo,potšišo?
9. Ke meselana-dirí efe ye e tšwelelag o mo?
10. Ke mašalašala afe ao a dirišitšwego?
11. Go dirišitšwe makopanyi afe?

Ka fao temogo ya tšhomiso ya polelo ka tsinkelo e ka godišwago ka tsenelelo ka phapošing

- Ka go diriša mešongwana ya nnete ya dikgokagano ye e tsepeletšego tlhalošo le go fa barutwana dibaka tša go diriša

polelo go dikamano tša go swana le bophelo bja bona bja ka mehla (Littlewood, 2003)

- Mešomo e nepiše tšwetšopele ya dikgokagano (mohl. Ka go hlagiša tikologo/seemo sa ditaba seo se nyakago tšhomiso ya mebolelwan ya go laetša boikobo ge motho a kgopela ditšhupatsela)
- Mešomo e nepiše tšwelopele ya dikgokagano le tšwetšopele ya khoknitifi (bj.k go laela barutwana go sepetsa dipotšišotherišano, kgoboketša data le go bega ka tšeob a di hweditšego) ; le
- Fa mohlala wa setšweletšwa sa go ngwalwa, mohlal, athikele ya kuranta, papatšo goba phoustara.
- Barutwana ba tšweletša setšweletšwa (polelo, papatšo, athikele ya kuranta moo go dirišwago dithekni tša tšhušumetšo bj.bj)

Published by the Department of Basic Education

222 Struben Street

Private Bag X895, Pretoria, 0001

Telephone: 012 357 3000 Fax: 012 323 0601

© Department of Basic Education

website

www.education.gov.za

facebook

www.facebook.com/BasicEd

twitter

www.twitter.com/dbe_sa

120 Plein Street Private Bag X9023

Cape Town 8000

South Africa

Tel: +27 21 465 1701